

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

ÜTOPYA VE DİSTOPYALARDA DİN VE TANRI TASAVVURU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim Ubeyde KAPLAN

DENİZLİ - 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÜTOPYA VE DİSTOPYALARDA DİN VE TANRI TASAVVURU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Ubeyde KAPLAN

Danışman: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK
Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Din Felsefesi

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İbrahim Ubeyde KAPLAN

ÖNSÖZ

Düşünce tarihinde ütopya ve distopyalar ilgi çeken eserler olmuştur. Özellikle bu eserlerin yazarları yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarını yansıttıkları için önemlidir. Çünkü günlük hayatta karşılaşılan sıkıntılar insanları bu tür hayali kurgulara yönlendirmiştir. Bu nedenle ütopya eserleri insanlığın tarih boyunca mükemmel hayali bir yerde yaşama arzusunu yansıtmaktadır. Bu da bir anlamda dinlerdeki cennet tasvirinin yeryüzündeki yansımasıdır. Distopyalarda ise kötü ve baskıcı bir iktidarın olduğu devlet anlayışı vardır. Bu eserler 20. yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle beraber küresel olayların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Kurgularında ise ütopya eserlerinde olduğu gibi bir kaçış yoktur. Zira bu sorunlar kitaplarda açık bir şekilde işlenmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümde ütopya ve distopyanın tanımı, özellikleri ve çeşitlerine yer verdik. Özellikle ütopya başlığı altında bu düşüncüyü etkileyen Altın Çağ, Cockaygne, Milenyalizm ve İdeal Kent düşüncelerini inceledik. Bununla birlikte Batı düşüncesinde önemli olan bazı ütopya ve distopyalardan örnekler verdik. Türk düşüncesinde yer alan ütopya geleneği ile son zamanlarda ülkemizde yaygınlaşan distopya eserlerini de ele alıp konumuzun ilgilenen boyutuyla değerlendirdik.

Tezimizin ikinci bölümünde ütopya ve distopyalarda din ve Tanrı tasavvurlarını inceledik. Bunun için öncelikle felsefe ve psikolojideki algı ile tasavvur konularına yer verdik. Son bölümde ise önemli gördüğümüz ütopya ve distopya eserlerindeki din ve Tanrı tasavvurlarını ana karakterlerin tecrübeleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde değerlendirdik.

Çalışmanın konusunu belirlememde yardımcı olup bana akademik bakış açısı kazandıran danışman hocam Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK', tezin hazırlanması esnasında görüşleriyle destek olan Arş. Gör. Dr. Yasin BOSTAN'a, bazı konularda bana düşünceleriyle iham olan arkadaşlarıma ve her zaman desteklerini hissettiğim aileme de teşekkürü borç bilirim.

İbrahim Ubeyde KAPLAN

DENİZLİ - 2023

ÖZET

Tezin Başlığı: Ütopya ve Distopyalarda Din ve Tanrı Algısı	
Tezin Yazarı: İbrahim Ubeyde KAPLAN Danışman: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK	
Kabul Tarihi: 16 Ocak 2023	Sayfa Sayısı: viii + 88
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Din Felsefesi
Düşünce tarihinde ütopya ve distopyalar hala önemli bir yere sahiptir. Ütopyalarda yaşanan toplumun sosyal, siyasi ve kültürel sıkıntılarından kurtulmak umuduyla daha ideal bir devlet kurgulanmaktadır. Bu ideal devlet kurgusu yeryüzünde bir cennet tasviri gibidir. Çünkü eserlerde kurgulanan karakterler mutlu ve hayatından memnun bir yaşam sürmektedir. Buna karşın distopyalarda ise kötü bir yönetime sahip devlet anlayışı vardır. Bu tür eserlerde iktidar yönettiği halkı her şeyiyle kontrol altına almak istemektedir. Distopyalardaki hikâye ana karakterlerin algısal tecrübeleriyle kurgulanmaktadır. Bu çalışmada, ideal bir devlet daha temelde ideal bir yaşamın kurgulandığı ütopya ile her şeyin kontrol altına alınmış bir şekilde kurgulandığı distopyalardaki din ve Tanrı tasavvuru incelenmiştir. Tasavvur doğrudan algıyla ilişki olduğundan felsefe alanında yer alan özne-nesne ayrımındaki algısal ilişkiye yer vermek gerekli görülmüştür. Konu, düşünce tarihinde yer alan tüm ütopya ve distopyalar bağlamında değil kurgusu ve tasavvurlarıyla tarihte önemli yer edinen eserler temelinde işlenmiştir. Bu eserlerdeki karakterlerin öncelikle algısal durumları ele alınmıştır. Sonra bu karakterlerin din ve Tanrı tasavvuru hakkındaki tecrübeleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Ütopya, Distopya, Din, Tanrı, Algı, Tasavvur.	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences Abstract of Master Thesis	
Title of the Thesis: The Conception of Religion and God in Utopia and Dystopia	
Author: İbrahim Ubeyde KAPLAN	Danışman: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK
Date: 16 January 2023	Nu. of pages: viii + 88
Department: Philosophy and Religious Sciences	Subfield: Philosophy of Religion
Utopias and dystopias still have an important place in the history of thought. A more ideal state is being fictionalized in the hope of getting rid of the social, political and cultural problems of the society lived in utopias. This ideal state fiction is like a description of heaven on earth. Because the characters fictionalized in the works lead a happy and contented life. On the other hand, in dystopias, there is an understanding of the state with a bad administration. In such books, the government wants to control the people and their life by all means. The story in dystopias is fictionalized by the perceptual experiences of the main characters. In this study, the conception of religion and God in utopias where an ideal state is basically an ideal life, and in dystopias where everything is constructed in a controlled way are examined. Since conception is directly related to perception, it was deemed necessary to include the perceptual relationship of subject-object distinction in the field of philosophy. The subject has been studied not in the context of all utopias and dystopias in the history of thought, but on the basis of books that have an important place in history with their fiction and conception. First of all, the perceptual states of the characters in these books are discussed. Then, the experiences of these characters about religion and God conception were evaluated in detail.	
Keywords: Philosophy of Religion, Utopia, Dystopia, Religion, God, Perception, Conception.	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
Çalışmanın Yöntemi.....	3
1. BÖLÜM.....	4
ÜTOPYA VE DİSTOPYA DÜŞÜNCESİ.....	4
1.1.Ütopya, Tanımı ve Özellikleri	4
1.1.1.Arkadya ve Altın Çağ Düşüncesi	6
1.1.2.Cockayne Düşüncesi	7
1.1.3.Milenyalizm (Binyılcılık) Düşüncesi	8
1.1.4.Organizmacı Kozmoloji ve İdeal Kent Düşüncesi	11
1.2. Distopya, Tanımı ve Çeşitleri	14
1.3.Düşünce Tarihinde Ütopya ve Distopya Geleneği.....	19
1.3.1.Batı Düşüncesinde Ütopya ve Distopyalar.....	19
1.3.1.1.Platon'un Devlet'i	19
1.3.1.2.Thomas More'un Utopia'sı	22
1.3.1.3.Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi	25
1.3.1.4.Francis Bacon'ın Yeni Atlantis'i.....	29

1.3.2.Batı Düşüncesinde Distopyalar	33
1.3.2.1.Yevgeni Zamyati'in Biz'i.....	33
1.3.2.2.Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünyası.....	35
1.3.2.3. George Orwell'ın 1984'ü	37
1.3.3.Türk Düşüncesinde Ütopya Geleneği ve Distopya	39
2.BÖLÜM.....	48
ÜTOPYA VE DİSTOPYALARDA DİN VE TANRI TASAVVURU.....	48
2.1.Algı ve Tasavvur.....	48
2.2.Ütopya ve Distopyalarda Din ve Tanrı Tasavvuru	56
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR

Bkz : Bakınız

Bs : Baskı

Çev : Çeviren

Ed : Editör

ETD : Electronic Theses and Dissertations

Hiz. : Hazreti

V.b : ve benzeri

V.d : ve diğerleri

Thk : Tahkik eden

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Düşünce tarihinde toplumun siyasi ve dini yönünü yansıtan önemli eserler arasında hiç şüphesiz ütopya ve distopyaları da görebiliriz. Çünkü ütopya ve distopyalar yaşanılan çağın sosyal, siyasi ve dini düşüncelerini yansıtır. Bu anlamda tarih boyunca birçok gelenek ve toplumda ütöpik ve distöpik eserler oluşturulmuştur. Bilindiği gibi ütopyalar hayali bir yerde kurgulanan mükemmel şehirleri ifade eder. Bu şehrin kendisi gibi halkı da en ideal bireylerden oluşturulur. Bu anlamda ilk ütöpik izleri taşıyan eser Platon'un *Devlet* adlı kitabıdır. Her ne kadar bütünüyle ütopyayı yansıtan bir eser olmasa da birçok araştırmacı özellikle onun ideal kent örneğini ütopyalar arasında saymıştır. Buna karşın birçok düşünür de ideal kenti ayrı bir kategori içerisinde değerlendirmiştir. Her ne olursa olsun ideal kent düşüncesinin ütopyalara katkısı olduğu üzerine bütün düşünürler hemfikirdir. Ütopyalarda bu düşüncenin yanı sıra *Altın Çağ Düşüncesi*, *Cockaygne Düşüncesi* ve *Milenyalizm Düşüncesi* de önemlidir.

Düşünce tarihinde ideal yer olarak kurgulanan ütopyalar olsa da bunun karşısında daha kötü bir yer olarak kurgulanan distöpik eserler de ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılda meydana gelen bazı küresel sorunlar Batı düşüncesinde bu türü yaygın hale getirmiştir. Bu distopyalarda devleti oluşturan halk da baskı ve kötülüğe alıştırılmıştır. Nitekim halkın yaşamış olduğu iktidar baskısı onların algısal dünyasını da etkilemiştir. Bunun yanı sıra distopya eserlerinde toplumun yönetime yakın olan kesimin de hayatından memnun olduğu görülmektedir. Distopya eserlerindeki kurgu ana karakterlerin algı ve tasavvur alanlarındaki uyanışları temelinde devam eder. Bu uyanış ise onları özgürlük ile mutluluk arasında bir tercih yapmaya zorlamaktadır. Çünkü distopyalarda bireyin özgür olabilmesi için konfor alanından çıkması gerekmektedir.

Çalışmamızın temel amacı ise düşünce tarihinde yer alan ütopya ve distopyalardaki kurguların din ve Tanrı tasavvurunu incelemektir. Tasavvur aynı zamanda algı problemiyle ilişkili olduğu için her ikisi yer yer birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü bireyin algısı zihnin düşünce süzgecinden geçirdiği nesnelerle de ilişkilidir. Bireyin nesneye karşı gerçekleştirdiği her yönelimsel edim de buna göre şekillenir. Yani bireyin zihnindeki algının oluşumu özne ile nesne arasında

gerçekleşen karşılıklı bir ilişkiyle meydana gelir. Ancak algı yalnızca maddi nesneye karşı yapılan bir faaliyettir. Bu nedenle çalışmamızın algı ve yönelimsellik ile ilgili kısımlarında Antik Yunan, İslam, Aydınlanma ve Kıta felsefesinden konuyla ilgili kısımlara da yer vermeyi amaçladık. Ayrıca yönelimsellik konusunda öznenin bedenleşmesi de önemli olduğundan konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına Maurice Merleau-Ponty'nin görüşlerine de yer verdik.

Din ve Tanrı konusunda bireyler algılarından ziyade tasavvurlarını kullanır. Tasavvur bireyin zihninde gerçekleştirdiği düşünce yapısıdır. Bu tasavvurlar bireyin algı düzeyinde ancak din ve Tanrı'nın nesnel temsilleriyle ortaya çıkmaktadır. Fakat nesne kavramı burada yalnızca cansız maddeleri değil bireyin hayat boyunca karşılaştığı her şeyi kapsamaktadır. Bu nedenle bireylerin farklı dini veya seküler sosyal ortamlar gibi nesneler onların algısal durumlarını etkilemektedir. Bu da öznenin zihinlerindeki din ve Tanrı tasavvurlarını şekillendirir. Konuyla ilgili olarak amacımızı ortaya koymak için Tanrı konusunda tasavvur ifadesini günlük hayattaki anlayış anlamını ifade edecek şekilde kullanacağız. Bu anlamda İslam felsefesindeki Tanrı'nın tanımı olamayacağı anlayışından hareketle onun aynı zamanda tasavvur edilemeyeceği gibi yapılan tartışmalara girilmeyecektir. Çünkü bizim amacımız algıdan tasavvura geçiş yapılırken nesne ilişkileri kuramı ile Tanrı tasavvurunu merkeze almaktır. Yani çalışmamızın bu bölümündeki amacı din felsefesi ile din psikolojisinin kavramları kullanım biçimiyle oluşturulacaktır.

Tezimizin bir başka amacı da ütopya eserlerindeki karakterlerin özne ve nesne ilişkisi üzerinden dini temsillerin algısallığını nasıl oluşturduklarını ele almaktır. Aynı zamanda bu nesnelerin öznenin düşüncesindeki tasavvurları nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunları yaparken ütopya eserlerindeki bazı dini anlayış ve yaşayış biçimlerine de yer vereceğiz.

Diğer yandan distopya eserlerindeki dini temsillerin bireyin algısı üzerindeki etkisini araştırmak da çalışmamızın amaçları arasındadır. Distopyalardaki iktidarın nesneler üzerindeki manipülasyonunun dini temsiller üzerindeki etkisi de değerlendirilecektir. Çünkü bu eserlerdeki iktidar halkı kendine daha bağımlı hale getirmek için bireyin nesneler dünyasında karşılaştığı unsurları etkilemektedir. Bu nedenle distopya eserlerindeki ana karakterlerin kurgu boyunca yaşadığı deneyimlere yer verilecektir. Özellikle onların manipüle edilmiş algı ve tasavvurlarından aydınlanma tecrübelerine geçişleri konumuz açısından önemlidir. Bu anlamda bireyin

algı ve tasavvurlarındaki aydınlanmanın din ve Tanrı merkeze alınarak işlenecektir. Bunun yanı sıra sosyalist ve muhafazakâr distopyalardaki iktidarın din ve Tanrı tasavvurları üzerindeki görüş farklarını ortaya koymak da çalışmamızın amaçları arasındadır. Konuyla ilişkili olarak din felsefesinin önemli problemlerinden olan dini dışlayıcılık ve hakikat tekelciliği gibi konulara da yer yer değinilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Tezimizde literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ele alınan konunun bilgi ve araştırma sonuçları belirlenerek bir tanımlama yapma sürecinde başlamaktadır. Problemin genel olarak belirlenmesinden sonra konular incelenir. Bunun sonucunda problemin araştırmaya değer bir konu mu olduğuna karar verilir. Böylelikle literatür taramasının incelediği konu alanı daraltılarak çalışmaya başlanılır. Literatür taraması yaparken anahtar kelimelerin listelerini çıkarmak yararlıdır. Çünkü bu anahtar kelimeler sayesinde birincil ve ikincil kaynaklara daha kolay ulaşabiliriz. Birincil kaynaklar bir konu hakkında yazılmış özgün eserlerdir. İkincil kaynaklar ise bu özgün eserler üzerine araştırma yapılarak yazılan çalışmalardır.¹

Çalışmamızın literatür taramasında birinci ve ikinci kaynaklardan yararlanılmıştır. Anahtar kelimelerin de yardımıyla birincil kaynaklardaki ütopya ve distopyalar ele alınmıştır. Bunlara yer verilirken araştırmacıların ortak kabul ettikleri eserler olmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte çalışmamızın dışındaki bazı ütopya ve distopyalara da yer verilmiştir. Tezimizde konu bireylerin din ve Tanrı tasavvuru çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Batı düşüncesinde ütopya eserlerine birincil kaynak olarak Platon'un *Devlet*'i, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis* eserlerinden yararlanılmıştır. Türk Düşüncesinde ise Farabi'nin *Medinetu'l Fazıla*'sı ile Türk edebiyatında yer alan ütopya ve distopyalar incelenmiştir. Batı düşüncesindeki distopyalarda ise Orwell'in *1984*'ü, Zamyatin'in *Biz*'i, Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünyası* ve Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* romanı ele alınmıştır. Tezin şekillenmesi açısından ikincil kaynaklardaki konu alanlarıyla ilgili akademik kitap, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır.

¹ Şener Büyüköztürk v.d., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2013), 45-46.

1. BÖLÜM

ÜTOPYA VE DİSTOPYA DÜŞÜNCESİ

1.1.Ütopya, Tanımı ve Özellikleri

Kelime olarak ütopya, Yunanca olumsuzluk anlamı veren “ou” öneki ve iyi anlamında “eu” ekiyle herhangi bir “yer” anlamına gelen “topos” kelimesinin birleşmesiyle oluşan bir sözcük oyunudur.² Etimolojik olarak bu kavram hiçbir yer anlamında “Outopos” olarak kullanıldığı gibi iyi ve mutluluk yeri anlamında “Eutopos” olarak da kullanılmaktadır.³ Dolayısıyla kelime olarak ütopya, hiçbir yerde bulunmayan ama aynı zamanda iyiliğin ve mutluluğun tam bir şekilde yaşandığı yer anlamına gelmektedir. Terim olarak ise hiçbir yerde olmayan, mükemmel toplum ve devlet yapısına sahip bir düş ülkesidir.⁴

Kavram, ilk kez İngiliz hukukçu Thomas More tarafından “Utopia” adlı eserinde kullanılmıştır. Bilindiği gibi More bu eserinde yaşadığı yer olan İngiltere’den çok daha ideal ve mükemmel bir şehir hayal etmektedir. Zaten eseri yazma amacı kendi toplumu ile “*Utopia*” adlı eserindeki en yüksek ideale sahip toplumu karşılaştırmak ve dönemin İngiltere’inde var olan yozlaşmayı tenkit etmektir.⁵

More’un eserini kendi toplumuna karşı bir eleştiri olarak yazması, kendisinden sonra gelecek olan başka birçok ütopya yazarlarını teşvik eden unsurların başında gelmektedir. Çünkü ütopyalar ilk olarak yaşanan dünyadaki haksızlıklara, adaletsizliklere ve yozlaşmaya birer eleştiridir. Bu tür konularla bize olası gelecekte yapılması gerekenler noktasında “uygulanabilir” çözüm yolları sunmaya çalışmaktadır. Bu durum filozof ve düşünürleri her ne kadar ütopya yazmaya yönlendiren temel unsurlardan biri olsa da ütopyayı asıl çekici ve güçlü kılan şey onun “uygulanabilir” olmaktan ziyade “uygulanamaz” olmasıdır. Bunun nedeni ise tarih boyunca insanların bilinmeyene ve ulaşılamayana olan kışkırtıcı merakıdır. Kumar, bu durumu şekilde ifade etmektedir:

² Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, çev. Ali Somel, 1. Bs (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005), 9.

³ Michèle Riot-Sarcey v.d., *Ütopyalar Sözlüğü*, çev. Turhan Ilgaz, 1. Bs (Sel Yayıncılık, 2013), 257.

⁴ Hikmet Pala, *Ütopyalar Tarihi* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015), 21.

⁵ Edward Craig, ed., *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 1. Bs (London and New York: Routledge, 2005), 1039.

“Görünmeyen ve her zaman kalacak olan Tanrı nasıl peçesini kaldırmaya, mükemmel gerçeği ve mükemmel ahlaki ortaya çıkarmaya kışkırtıyorsa, ütopyanın “hiçbir yerdeliği” de onu aramaya bizi kışkırtmaktadır.”⁶

Ütopya kelimesini modern anlamda kullanan kişi her ne kadar Thomas More olsa da o ilk ütopya yazarı değildir. Çünkü yazılı ve sözlü kültürün ilk yıllarından itibaren ideal bir topluma kavuşma dürtüsü tarih boyunca kendisini bize hep göstermiştir.⁷ Örneğin Yahudi ve Hristiyanlara göre dünya üzerinde kaybedilmiş olan *Aden Bahçesi* inancı vardır. Antik Çağ’da Yunan ve Romalılarda *Kutsanmışların Adası* düşüncesi yer alırken More’dan asırlar önce Platon, Farabi ve Yeni Platoncular ideal devlet düşüncesini işlemişlerdir.⁸ Bu filozoflar İlâhi âlemdeki sistemi yeryüzüne taşıma amacı güden organizmacı ideal devlet düşüncesine sahiptir. Onlar kendi ideal devlet anlayışlarını uzak ve başka bir yerde gibi anlatmamışlardır. Onların ideal devlet anlayışı kendi toplumlarına bir sistem önerisi mahiyetindedir. Bu özelliği ile modern ütopyalardan ayrılmaktadırlar.⁹

Aslında ütopyanın ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı bir konudur. Çünkü ideal toplum düşüncesini Platon’la başlatanlar olduğu gibi onu belli bir zamanla sınırlandırmak istemeyenler de vardır. Bu düşüncede olanlar ütopyacı dürtünün etkisine göre görüş bildirmektedir. Örneğin Levitas, ütopyayı hem gerçekçi hem de hayali olan düşüncelere izin veren var olmanın en iyi yolunu arzulamak olduğunu söylemektedir.¹⁰ Bu nedenle Krishan Kumar, Batı ütopyalarında Platon’un *Devlet*’inden esintiler olduğunu kabul etse de ütopyanın belli bir tarihte ortaya çıktığı görüşünü reddetmektedir. Ama yine de Neil Eurich, Karl Mannheim, Frank ve Fritzie Manuel gibi isimler ütopyanın tarihini Platon’un *Devlet* adlı eseriyle başlatmıştır.¹¹ Örneğin Manuel Kardeşler bu edebi geleneği reddedip Platon’u bir kenara iten, ütopyayı sadece güncel olay ve durumlara göre açıklayanlara tahammül edemeyeceklerini söylemektedirler. Hatta hiçbir ütopyacının eserlerinde Platon’un

⁶ Kumar, *Ütopyacılık*, 12.

⁷ Frederic Basso - Dario Krpan, *Utopian Impulse: An Individual-differences Approach to Transformative Social Change*, 2020, 3.

⁸ Kumar, *Ütopyacılık*, 16.

⁹ Cengiz Özgün - Mustafa Uluçakar, “Platon ile Fârâbî’nin Devlet Anlayışlarının Günümüz Siyaset Perspektifinden Karşılaştırılması”, *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences* 3/1 (2020): 7-8.

¹⁰ Ruth Levitas, *The Concept of Utopia* (Bern: Peter Lang, 2010), 3: 9.

¹¹ Deniz Kurtıylmaz, *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014), 8; Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, çev. Ali Galip, 1. Bs (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006), 14.

hayaletini bile asla silemeyeceklerini iddia etmektedirler.¹² Platoncu ideal kent örneklerinin yanı sıra ütopyaları etkileyen başka düşünce unsurları da vardır. Nitekim bunlar ütopya eserlerinin ortak özelliklere sahip olmasının da nedeni olmuştur. Ütopyaları etkileyen düşünce unsurları ise sırasıyla şunlardır:

1. Arkadya ve Altın Çağ Düşüncesi
2. Cockayne Düşüncesi
3. Milenyalizm Düşüncesi
4. İdeal Kent Düşüncesi

1.1.1. Arkadya ve Altın Çağ Düşüncesi

Ütopyayı Platon'dan çok öncesine dayandıranlar, ütopyanın başlangıcını en eski Yunan yazmalarına kadar götürmektedirler. Özellikle Antik Yunan'daki *Altın Çağ* düşüncesi, insanların mutlu ve huzurlu oldukları bir dönemin varlığından bahsetmektedir. Örneğin Hesiod'un *İşler ve Güçler* adlı eseri, tüm ıstıraplardan uzak, ağır işler yapmak zorunda kalmayan, herkesin arzuladığı şeye hiçbir çaba göstermeden ulaştığı, yaşanılan toprağın bereketli olduğu bir *Altın Çağ* düşüncesinden bahsetmektedir.¹³ Bu düşünce Hesiod'un eseriyle de sınırlı değildir. Çünkü Hind destanlarından birisi olarak bildiğimiz ve aynı zamanda dini bir içeriğe de sahip olan *Mahabharata*'daki *Krita Yuga* öyküsü buna en güzel örnektir. Bu öyküde anlatılan ideal çağda sadece tek bir din vardır. Tanrılar ve şeytanlar yoktur. İnsanlar dini ritüelleri yerine getirmek zorunda değildir. Bütün insanlar eşit sosyal statüye sahiptir. En büyük erdemin bütün dünyevi arzulardan uzaklaşmak olduğu kabul edilmektedir.¹⁴ Yine Avusturalya yerlileri Aborjinlerin *Düş Zamanı* düşüncesinde de benzer örnekleri görebiliriz. Zira bu düşüncede *İlk Varlıklar*, yeryüzünde tekdüze bir şekilde yürürler. Bu yürüyüş bitkilerin ve hayvanların ortaya çıkmasına neden olur. Dolayısıyla fiziksel âlemin değişmesini sağlarlar. Bu doğaüstü *İlk Varlıklar* yeryüzünü terk ettikten sonra *Düş Zamanı* bitmiş olur. *Düş Zamanı*'ndan sonra Aborjinler tarafından icra edilen tüm dini ritüeller *İlk Varlıklar*'ın yapmış olduğu o masalsi zamandaki yolculuğun yeniden canlandırılmasıdır.¹⁵

¹² Frank E. Manuel - Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World*, 7. Bs (Cambridge: The Belknap Press Of Harvard University Press, 1979), 110.

¹³ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 15.

¹⁴ Kumar, *Ütopyacılık*, 14-15.

¹⁵ Mircea Eliade, *Avustralya Dinleri*, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018), 22.

Benzer bir yaklaşım İbrahimi dinlerin kutsal kitaplarında da yer almaktadır. Bilindiği gibi kıssaya göre Tanrı, Âdem ve Havva'yı hiçbir elem ve acının olmadığı huzurlu bir *Cennet Bahçesi*'nde yaratmıştır. Dinlerde farklı şekillerde anlatılsa da ortak olan nokta Tanrı'nın imtihan etmek için onları belirli bir ağaca yaklaşmamaları konusunda uyarmış olmasıdır. Bu uyarıya rağmen her ikisi de şeytanın aldatmasıyla Tanrı'nın koymuş olduğu yasağa uymamıştır. Sonuçta bu davranışlarının cezası olarak ikisi de *Cennet Bahçesi*'nden kovulmuştur.¹⁶ Varoluşun başlangıcıyla ilgili olarak anlatılan bu kıssadaki cennet düşüncesinin İbrahimi dinlerde yalnızca geçmişte kalan bir *Altın Çağ* değil aynı zamanda onun ölümden sonra yeniden kazanılan eskatolojik bir mahiyeti vardır.¹⁷

1.1.2.Cockayne Düşüncesi

Cockayne Ütopyası, yoksul insanın cennetidir. Başka bir ifadeyle Altın Çağ düşüncesinin halktaki karşılığıdır. Çünkü *Cockayne*'de savurganlık, ölçsüzlük ve hedonizm hâkimdir. Bu ütopya da her şey kişinin istediği şekilde meydana gelir. Tıpkı bir cennet gibi pişmiş kuşlar insanın ağzına doğru uçar. Şaraptan nehirler akar. Herkesin genç kalmasını sağlayan gençlik pınarı vardır.¹⁸ Kumar, *Cockayne*'in Platon'dan yani klasik çağdan çok daha öncesine dayandığını düşünmektedir. Çünkü bütün çağlarda ağır işlerle uğraşan kişiler, bu durumdan kurtulma hissiyatıyla yaşamıştır. Diğer yandan Antik Yunan komedyacı yazarlarından Aristophanes'in *Kadın Mebuslar* (*Ecclesiazusae*) adlı eseri de önemlidir. Çünkü Eski Yunan ütopya geleneğinin Altın Çağ düşüncesini alaysı bir dille hedef aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca *Rönesans Cockayne* düşüncesini etkileyen bu eserde Praksagora önderliğinde kadınlar devrim yapar. Mahkemeler ziyafet salonu haline getirilir. Para olmadan yaşarlar. Haşhaş tohumları, hafif yemeklerle bahçelerde ziyafet verilir.¹⁹ Özel mülkiyet ve sosyal sınıf yoktur.²⁰ Bütün erkek ve kadınlar birbirlerinin ortaklarıdır. (koinos). Güzeller, çirkinler ve yaşlılar istedikleriyle kendilerini tatmin ederler. Evlilik gibi engeller ise ortadan kaldırılmıştır.²¹ Aslında Aristophanes'in alaysı dili bununla

¹⁶ Emil Michel Cioran, *Tarih ve Ütopya*, çev. Haldun Bayrı, 6. Bs (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 100-101; *Diyanet İşleri Başkanlığı*, (Erişim: 21 Kasım 2021), Araf Suresi 7/22-23; *Kitab-ı Mukaddes*, (Erişim: 21 Kasım 2021), Yaratılış 3.

¹⁷ Kumar, *Ütopyacılık*, 15.

¹⁸ Kumar, *Ütopyacılık*, 17.

¹⁹ Kurtyılmaz, *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*, 22.

²⁰ Aristophanes, *Kadın Mebuslar*, çev. Erman Gören - Eser Yavuz, 1. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 31.

²¹ Aristophanes, *Kadın Mebuslar*, 32.

da sınırlı kalmaz. Çünkü başka eserlerinde de bu dili kullanmıştır. Örneğin *Bulutlar* adlı eserinde barışa engel olan her şeyi hedef almıştır. Bu hedef aldıkları arasında yöneticiler, demagoglar, sofistler vardır. Ancak eserde Sokrates adıyla kurguladığı karakteri bir sofist gibi göstererek onunla alay etmiştir. Bu da yazdığı eserleri ironi boyutuna taşıdığını gösterir.²²

Her ne kadar Aristophanes, Rönesans *Cockayne* düşüncesinde önemli olsa da Samsatlı Lukianos'un *Doğru Tarih* veya *Doğru Bir Hikâye* olarak bilinen metninin etkisi daha büyüktür. Çünkü ilk modern ütopya yazarı olan Thomas More da dâhil Rönesans hümanistleri ondan etkilenmiştir. Aristophanes ile benzer şekilde Lukianos bu metinde Eski Yunan ütopya geleneğinin parodisini yapmaktadır. Örneğin *Kutsanmışlar Adası* farklı anlatılır. Gece ve gündüz ortadan kaldırılmıştır. Sadece sabahın alacakaranlığı vardır. Hava çok sıcak veya soğuk değildir. Sürekli ilkbahar mevsimindedirler. Adada yaşayan filozoflar günlerini eğlenceyle geçirmektedir. Kadehlerin içlerinde şarap olan bardak ağaçları vardır. Yine herkes istediği kişiyle cinsel ilişki kurabilmektedir.²³

Kumar, *Cockayne*'in *Altın Çağ* düşüncesine benzediğini ifade etmektedir. Fakat *Altın Çağ*'ın, mütevazılık, ölçülülük ve düzenlilik konusunda *Cockayne*'den ayrıldığını da söyler. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi *Cockayne*'de savurganlık, ölçsüzlük ve hedonizm hâkimdir. Yani arzu ve ihtiyaçların yeteri kadardan fazlasını doyurma söz konusudur.²⁴ Nitekim İbrahimi dinlerdeki cennet tasavvurunda bu şekilde bir ölçsüzlük yoktur.

1.1.3. Milenyalizm (Binyılcılık) Düşüncesi

Milenyalizm (binyılcılık), Altın Çağ ve Cockayne düşüncesinin gelecekte gerçekleşmesi beklenen halidir.²⁵ Özellikle İbrahimî dinlerde Mesih veya bir kurtarıcının kıyamete yakın bir zamanda gelmesiyle özdeşleşmiştir. Bu düşünceye göre Mesih veya kurtarıcı kıyamete yakın gelir. Bütün sosyolojik, politik ve dini sıkıntılardan insanlığı kurtarır. Tüm bunlardan sonra insanlık huzurlu ve ideal bir binyıla giriş yapar.

²² Yakup Akyüz, "Aristophanes'in Eserlerinde Sokrates'in Sofizmi", *Felsefe Dünyası*, 63 (15 Temmuz 2016): 245.

²³ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 23.

²⁴ Kumar, *Ütopyacılık*, 17.

²⁵ Kumar, *Ütopyacılık*, 19.

Bu meseleyi öncelikle binyıl düşüncesinin önemine binaen Hristiyanlığa göre ele alacağız. Sonra Yahudi ve İslam dinindeki farklı anlatım biçimlerine yer vereceğiz. *Milenyalizm (binyılcılık)* kavramı ilk kez 19. yüzyılda kullanılmıştır. Ancak bu kavramın kökeni Miladi 2. yüzyılda yine aynı anlama gelen yunanca *Chiliasm (binyılcılık)* kelimesine kadar dayandığı düşünülmektedir. Bunun nedeni *Binyılcılık* düşüncesinin Hristiyan inancında ilk yüzyıllardan itibaren büyük eskatolojik tartışmalara neden olmasıdır.²⁶ Çünkü Hristiyanlığın bütün mezheplerini kapsayacak bir *binyılcılık* düşüncesi söz konusu değildir. Özellikle Mesih'in gelişinin binyıl açısından zamansal konumu ile binyıl içerisinde Mesih ve ona inananların üstlendiği görevler farklılık göstermektedir.²⁷

Milenyalizm, Hristiyanlıkta *post-milenyalizm*, *pre-milenyalizm*, *dispensasyonalizm* ve *amilenyalizm* olarak dört farklı şekilde ortaya çıkmıştır. *Post-milenyalizm*'de Mesih, Tanrı'nın yeryüzündeki binyıllık ideal krallığından sonra gelecektir. Bu düşüncenin 18. yüzyılın ilk yıllarından 19. yüzyılın sonlarına kadar Anglo-Amerikan Protestan mezheplerince yaygın bir şekilde kabul edildiğini görmekteyiz. Bu anlayışta bir iyimserlik söz konusudur. Çünkü yaşanacak huzurlu bir binyıl sonrasında Mesih gelecektir. Ama hem Amerikan İç Savaşı'nın şiddeti hem de endüstri ve kentleşmenin getirdiği bazı sıkıntılar bu anlayışa olan ilgiyi zamanla azaltmıştır.²⁸

Pre-milenyalizm'de Mesih, kıyamete yakın bir zamanda Tanrı'nın yeryüzündeki binyıllık krallığından önce gelecektir. Bu anlayış Hristiyanlığın Protestan mezhebinde yaygındır. Özellikle Amerika'da baptistçiler, pentakostçular ve diğer muhafazakâr mezhepler tarafından da yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Ancak bu düşünce Hristiyanlığın Katolik ve Ortodoks mezheplerinde kabul edilen bir anlayış değildir.²⁹ *Dispensasyonalizm* ise *pre-milenyalizm*'in modern zamanda gerçekleşen olayların yorumlanarak fütürist hale getirilmiş formudur.³⁰

²⁶ Richard Landes, ed., *Encyclopedia of Millennialism and Millennial Movements*, 1st edition (New York: Routledge, 2000), 584.

²⁷ Büşra Elmas, "Hristiyanlığın İlk Dönemlerinde Milenyalizm Meselesi", 2020, 6.

²⁸ Landes, *Encyclopedia of Millennialism and Millennial Movements*, 578.

²⁹ Landes, *Encyclopedia of Millennialism and Millennial Movements*, 584.

³⁰ Elmas, "Hristiyanlığın İlk Dönemlerinde Milenyalizm Meselesi", 11; Timothy P. Weber, "Millennialism", *The Oxford Handbook of Eschatology*, ed. Jerry L. Walls (Oxford: Oxford University Press, 2008), 363-365.

Amilenyalizm düşüncesinde *Pre-milenyalistler*'in ve *Post-milenyalistler*'in aksine herhangi binyılcılık kehaneti kabul edilmez. Bunun yerine Mesih'in zaten ikinci gelişinin gerçekleştiğine ve Tanrı'nın krallığında hüküm sürmeye devam ettiği iddia edilir. Bundan dolayı "*Bin Yıl*" başlığı altında yer alan Yuhanna İncili'nin Vahiy bölümünün 20. pasajı onlar için sembolik anlamdadır. Bu anlayış özellikle Katolik mezhebinde yaygın olarak kabul edilmektedir.³¹ Katolik kilisesinin bu anlayışı kabullenışı hem teolojik bazı problemlere engel olmak hem de İncil'deki Tanrı devleti anlayışı ile Roma İmparatorluğunu karşı karşıya getirilmemesine yönelik çabanın sonucudur.³²

Yahudilikte milenyalizm düşüncesi ise Hristiyanlığın *pre-milenyalizm* anlayışına benzemektedir. Bilindiği gibi Yahudiliğe göre sürgünde olan İsrailoğullarını Davut'un soyundan gelen bir Mesih kurtaracaktır. *Yeruşalim*'i (*Kudüs*) düşmandan temizleyerek onları oraya yerleştirecektir. Yıkılan *Beyt-ha-Mikdaş*'ı (*Süleyman Mabedi*) yeniden inşa edecektir. Bunun üzerine İsrailoğulları sürgündeki uzak ülkelerden Filistin topraklarına geri dönecektir. Tüm bunlardan sonra *Shekinah* (*Tanrı'nın Işığı*) İsrailoğullarına bahşedilerek hesap gününe kadar huzur bulacakları bir hayat yaşayacaklardır.³³ Diğer yandan 1948 yılında kurulan İsrail devleti Davut soyundan gelen Mesih tarafından kurulmadığı için bu durum Yahudi mezhepleri arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur. Haredi Yahudilerinin en katılarından olan Naturei Karta'lar buna örnek verilebilir. Onlara göre İsrail'in Mesih gelmeden önce seküler sisteme göre kurulması dini bir problemdir.³⁴

İslam düşüncesinde yer alan milenyalizm anlayışına bir tür *pre-milenyalizm* diyebiliriz. Ancak İslam'ın temel kaynağı *Kur'an-ı Kerim*'de kıyamete yakın zuhur edecek bir kurtarıcıya ya da binyılcılık düşüncesine yer yoktur. Zira *Kur'an-ı Kerim*'de geçen *el-mesih* kavramıyla kıyamete yakın gelecek olan bir kurtarıcı kastedilmez.³⁵ Kelime olarak *el-mesih* "el sürmek, elle sıvazlamak, yağ ile meshetmek" anlamlarına gelen Arapça *meseha* kökünden türemiştir. İsa'nın "çok gezdiği, dokunarak hastaları

³¹ Gary North, *Millennialism and social theory* (Tyler, Tex: Institute for Christian Economics, 1990), 19.

³² Elmas, "Hristiyanlığın İlk Dönemlerinde Milenyalizm Meselesi", 21; John F. Walvoord, *The Millennial Kingdom* (Michigan: Zondervan Publishing, 1983), 123.

³³ Isaac Husik, *A History of Mediaeval Jewish Philosophy* (New York: Macmillan Company, 1916), 45.

³⁴ Baki Adam, "Dinler Tarihine Giriş", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 120.

³⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 3. Bs (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 247.

iyileştirdiği, yağla mesh edilmiş olarak doğduğu” veya “dini bir görev ile vazifelendirilmiş kişi” olduğu varsayıldığından Allah’ın İsa’yı Mesih kavramıyla sıfatlandığı düşünülmektedir.³⁶ Çünkü *el-mesih* kavramı Kur’an-ı Kerim’de İsa’ya doğumundan itibaren verilmiş olan bir sıfattır.

1.1.4. Organizmacı Kozmoloji ve İdeal Kent Düşüncesi

İdeal Kent düşüncesi felsefenin görünüş ve gerçeklik konusuyla yakından ilişkilidir. Klasik töz metafiziğine göre görünüş ve gerçeklik bir nedensellik arayışıdır. Filozoflar, görünen varlıklardan (fenomen) gerçek varlığa (numen veya töz) ulaşma çabası içerisinde. Platon bunu *gölgeler* ve *idealar âlemi* düşüncesiyle ele almaktadır. Ona göre fenomenleri oluşturan *gölgeler âlemi* varlığını *idealar âlemine* borçludur. Dolayısıyla *idealar âlemi*, *gölgeler âleminin* nedenidir. Bu konuyu Aristoteles *madde* ve *form* ile açıklamaktadır. Ona göre âlemdaki her oluş, bir *form*’un *madde*’ye olan etkisiyle meydana gelmektedir. Aristoteles, *form*’suz *madde*’nin, *madde*’siz bir *form*’un da düşünülmemeyeceğini söyler. Bu nedenle *madde*’den *form*’a doğru bir nedensellik söz konusudur.³⁷ Aristoteles bununla *İlk Hareket Ettirici*’ye (*salt form*) ulaşır. *İlk Hareket Ettirici* öncesiz, değişmez, hareketsiz ve kendi başıdır. Platon’un *iyi ideası* ile aynı nitelikleri barındırır.³⁸ İdeal kent anlayışı ise evrendeki bu kusursuz düzenliliğin şehirdeki yansımasıdır. Bu düzeni şehirde ideal kişiler sağlamaktadır. Bu da filozofların yönetimindeki bir hiyerarşik nedensellik mümkündür.³⁹ İdeal kent sistematiktir. Her şey kamu idaresi ve denetimi altındadır. Evrendeki kusursuz hiyerarşi, kamu görevlerinde uzmanlaşma olarak belirir. Örneğin Platon’un *Devlet*’inde filozof-krallar veya koruyucular devleti yönetir. Askerler, devleti savunur. Üretici olan sıradan halk ise ekonomik alt yapıdan sorumludur.⁴⁰

Krishan Kumar’a göre Hristiyanlığın ütopya anlayışı her ne kadar milenyalizm etrafında gelişim gösterse de Antik Yunan ideal kent düşüncesinin etkisi göz ardı edilemezdir.⁴¹ Çünkü Antik Yunan felsefesi Skolastik düşünceyi etkilemiştir. Campanella’nın *Güneş Ülkesi* ile Bacon’un *Yeni Atlantis*’i buna en güzel örnektir. Ayrıca, Augustinus’un dünyevi *İsrail Krallığı*, Tanrı’nın *Göksel Devleti*’nin imajı

³⁶ Jacques Waardenburg, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 27.02.2022).

³⁷ Koç Emel, “Görünüş ve Gerçeklik”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi* 15/0 (1994): 237.

³⁸ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 84.

³⁹ Kumar, *Ütopyacılık*, 26-27.

⁴⁰ Kumar, *Ütopyacılık*, 27.

⁴¹ Kumar, *Ütopyacılık*, 25.

olması görüşünün de takipçisidirler. Ancak Öner'e göre Augustinus'un *Tanrı Devleti*, Platoncu anlayışlara uygun değildir. Çünkü Augustinus'un iki krallık teorisinde toplumlar arası hiyerarşi yoktur ve dünyada sadece dünyevi İsrail krallığı *Göksel Devlet*'in yansımasıdır.⁴² Ayrıca Augustinus'un *Tanrı Devleti* apolojetik bir eser olması hasebiyle diğerlerinden ayrılır. Çünkü Roma halkı, Vizigotların şehri istila etmesi nedeniyle Hristiyanlığı sorgulamaya başlamıştır. Örneğin Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen onlar, eski pagan tanrılarını terk etmenin buna neden olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Hristiyanlığı savunma ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle Augustinus, *Tanrı Devleti*'yle bu ihtiyacı gidermeye çalışmıştır.⁴³

İslam filozoflarının düşüncelerinde de organizmacı devlet anlayışına rastlamaktayız. Örneğin Farabi, *Medinetu'l Fazıla* adlı eserinde *İlk Neden* diğer varlıklar üzerinde hiyerarşik bir üstünlüğe sahiptir. Bu hiyerarşi, kusursuz bir düzenin sağlayıcısıdır. Erdemli bir şehir kurulabilmesi için bu hiyerarşi yeryüzünde de uygulanmalıdır. Bu da bazı niteliklere sahip ideal bir yöneticiyle mümkündür.⁴⁴

Rönesans sonrası bilimin gelişmesi metafizik anlayışları da etkilemiştir. Çünkü Kopernik, Galileo ve Newton'ın bilimsel görüşleri, organizmacı geosentrik evren anlayışını geçersiz kılmıştır. Bunun yanı sıra öne sürdükleri heliosentrik evren anlayışı, dünyayı dolayısıyla da insanı merkezden çıkarmıştır. Bu durum metafiziğin yeniden irdelenmesi ihtiyacını gerektirmiştir. Bazı filozoflar, görünenin ardındaki gerçekliği aramaktan uzaklaşmıştır. Özellikle evrenin teleolojik nedenlerinden Tanrı'ya ulaşma düşüncesi terk edilmiştir. Bunun yerini doğayı kendi terimleriyle açıklama çabası almıştır. Metafizik ise epistemolojiye indirgenmiştir.⁴⁵ Ancak tüm bunlara rağmen Kepler ve Galileo gibi isimler Tanrı'yı reddetmemiştir. Çünkü Tanrı, onlar için kusursuz bir matematikçidir. Bu düşünce çağdaş metafiziğin öncülerinden Descartes'ın görüşlerine de temel olmuştur.⁴⁶ Görüldüğü üzere bilim, metafizik anlayışı etkilemiştir. Bu nedenle kusursuz bir kozmolojinin yansıması olan ideal devlet de önemini kaybetmiştir. Çünkü kusursuz olmayan bir evrenin ideal kente yansıması imkânsız görülmüştür.

⁴² Emine Saadet Öner, *Augustinus'un Tanrı Devleti* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 108.

⁴³ Öner, *Augustinus'un Tanrı Devleti*, 104.

⁴⁴ Farabi, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, 4. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 102-103.

⁴⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2015), 65-66.

⁴⁶ Ahmet Cevizci, *Metafiziğe Giriş*, 1. Bs (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 161-162.

İdeal kent düşüncesi bazı toplumsal yönlerden de eleştirilmiştir. Örneğin Aldous Huxley'in distopyası *Cesur Yeni Dünya*'da toplum, Alfa, Beta, Gamma ve Epsilon şeklinde kastlara ayrılır. Huxley'in burada amacı ideal kentteki hiyerarşiyi alaya almaktır.⁴⁷ Çünkü ideal kent, toplumdaki her bireyi uzmanlık alanına göre sistemleştirir. Hatta Platon, *Devlet*'inde filozoflara krallık, diğerlerine de kendi yapacağı iş verilmesi gerektiğinden bizzat bahseder. Bunun olmaması durumunda devletin sıkıntıdan kurtulamayacağını da iddia eder.⁴⁸ Bu ise Antik Yunan düşüncesinin meritokrasiyi idealize ettiğini gösterir. Oysaki Huxley *Cesur Yeni Dünya*'yla devlette olması gereken mutlak liyakat sisteminin aslında adaletli olmadığını ima eder. Çünkü liyakat ilk bakışta iyi gibi gözükse de eşitsizliği de beraberinde getirir. İnsanların din, dil, ırk ve cinsiyet gibi yönlerden ayrıma tabi tutulması ne kadar yanlışsa sadece eğitim, bilgi ve yeteneklerine göre toplumda sınıflandırma yapmak o kadar yanlıştır. Bu durum insani değerlerin görmezden gelinmesine yol açabilir.⁴⁹ Ayrıca eğitime erişim olanaklarının farklı olması ve fırsat eşitsizliği de buna dâhildir. Bunun sonucunda maddi olarak yoksul bir bireyin erişebildiği meslekler, zengin olan bireye göre daha düşük kalacaktır.⁵⁰ Bunun yanı sıra meritokrasi, öjeniye de zemin hazırlayabilir. Açıkçası liyakat için doğal seçilime müdahale edilmesi ideal kenti yeniden düşünmemizi gerektirir.⁵¹

Tüm bunlara rağmen İdeal kent'in modern ütopya'ya etkisi reddedilemezdir. Özellikle H.G Wells'in *Modern Ütopya*'sı toplumu Poietic, Kinetic ve Base şeklinde ayırması ideal kent'in etkilerine örnektir. Ayrıca Kumar, İdeal kentin modern toplumu en çok mimari yönden etkilediğini söyler. Örneğin Le Corbusier'in *Yarının Kenti* tasarımı ideal kentin mimariye etkisidir. Çünkü Le Corbusier, bu kent tasarımıyla inanç ve fiillerde ortak bir toplum düşlemiştir.⁵²

Her ne kadar Batı düşünce geleneğinde ütopya düşüncesi yaygın bir şekilde yer alsada distopyalar da bir o kadar önemlidir. Bu anlamda Batı edebiyatında distopya

⁴⁷ Kumar, *Ütopyacılık*, 28.

⁴⁸ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyyüpoğlu - M. Ali Cimcoz, 33. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 182.

⁴⁹ Coşkun Can Aktan, "Patolojik Meritokrasi: Distopya'ya Dönüşen Bir İmkansız İdeal", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 10/26 (2021): 16.

⁵⁰ Aktan, "Patolojik Meritokrasi: Distopya'ya Dönüşen Bir İmkansız İdeal", 20.

⁵¹ Aktan, "Patolojik Meritokrasi: Distopya'ya Dönüşen Bir İmkansız İdeal", 24.

⁵² Kumar, *Ütopyacılık*, 29.

eserlerine de yer verilmiştir. Bu eserlerde ütopyaların aksine kötü bir yer tasavvuru hâkimdir.

1.2. Distopya, Tanımı ve Çeşitleri

Distopya, Yunanca kötü, kusurlu, elverişsiz anlamlarına gelen *dys* ile yer anlamına gelen *topos*'un birleşimiyle oluşturulan bir kavramdır.⁵³ *Negatif ütopya* olarak da bilinen *distopya*'da kişinin yaşadığı toplumdan daha kötü bir yer kurgulanır.⁵⁴ Gregor Claeys, *distopya* kelimesiyle çoğu zaman *distopya edebiyatı* kastedildiğini söyler. Bunun yanı sıra sıfat olarak kullanılan *distopik* kelimesi ise kargaşa ve felaketin hüküm sürdüğü korkunç gelecek ima etmektedir.⁵⁵ Bu kavramı ilk kullanan ise Westminster Parlamento üyesi John Stuart Mill'dir. Mill, Avam Kamarası'ndaki konuşmasında muhaliflerine karşı "*Bunlara ütopyacı demek fazla bir iltifat olacaktır; onlara daha çok distopyacı ya da kakotopyacı demek gerekir.*" diyerek alay eder.⁵⁶

Distopya kelimesi, Mill'in bu konuşmasından sonra yaygınlaşmıştır. Mill'in konuşmasında da geçtiği gibi bir de *kakotopya* kavramı vardır. *Kakotopya*, kelime anlamı olarak *kötü-yer* anlamına gelmektedir. Bu kelime, distopya kavramından çok önce Jeremy Bentham tarafından ortaya atılmıştır.⁵⁷

Bütün bunların haricinde bir de *karşıt-ütopya (anti-ütopya)* kavramı ortaya çıkmıştır. Kavram, *distopya* veya *kakotopya*'ya benzemekle birlikte bazı yönleriyle onlardan ayrılmaktadır. Örneğin *karşıt-ütopya*'larda ütopyacılığa karşı bir eleştiri varken, *distopya*'larda bu çaba yoktur.⁵⁸ İlk paragrafta da değindiğimiz gibi *distopyalar*'da sadece kötü bir toplum tasavvuru vardır. Ancak Deniz Kurtyılmaz'ın *Ütopyalar ve Karşıt-Ütopyalar Bağlamında Modern Düşünce ve Eleştirisi* adlı yüksek lisans tezinde *karşıt-ütopya* kavramının *kakotopya*, *distopya* ve *negatif ütopya*'yı kapsadığı iddia edilmektedir.⁵⁹ Biz bu görüşe yukarıda bahsettiğimiz ayrım nedeniyle katılmamaktayız. Kurtyılmaz'ın bu yorumu yapmasının nedeninin Kumar'ın *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı-Ütopya* eserindeki bir dipnottan kaynaklı olduğunu

⁵³ Gregory Claeys, *Dystopia: A Natural History*, 1. Bs (Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017), 5.

⁵⁴ *The Utopia Reader*, thk. Gregory Claeys ve Lyman Tower Sargent (New York University Press, 1999), 1-2.

⁵⁵ Claeys, *Dystopia*, 5.

⁵⁶ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 172; Hansard Commons, 12 Mart (1868).

⁵⁷ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 172.

⁵⁸ *The Utopia Reader*, 2.

⁵⁹ Kurtyılmaz, *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*, 22-23.

düşünmekteyiz. Bu dipnotta Kumar, *karşıt-ütopya* kavramını bazen *distopya* bazen de *kakotopya*'yı genelleyen bir terim olarak kullandığını söylemektedir.⁶⁰ Ancak dipnot, herhangi bir kesinlik belirtmediği için Kumar'ın kişisel bir tercihi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kumar'ın bu yaklaşımı, genelde kavramların birbirleri yerine kullanılabileceği anlamına gelmez.

Distopyalar, *Korku Ütopyası* olarak da bilinmektedir. Özellikle Prof. Dr. Milay Köktürk, *Devlet ve Siyaset: Eleştirel Yazılar 2* adlı eserinde bu ifadeyi kullanmayı tercih etmiştir.⁶¹ Bu kullanıma Doç. Dr. Yakup Akyüz'ün *Korku Ütopyalarında Din Algısı* makalesinde de karşılaşmaktayız.⁶² Bunun yanı sıra Akyüz, din felsefesi alanında ütopya ve distopya ile ilgili ilk doktora tezini hazırlayan akademisyendir. Benzer şekilde Akyüz doktora tezinde de *korku ütopyası* kavramını kullanmaktadır. Fakat çalışmasında her ne kadar korku ütopyası kavramını kullansa da distopya kavramının yerine daha çok *istenilmeyen ütopya* ifadesini tercih etmiştir.⁶³ Buna karşın günümüzde popüler kültürün etkisiyle bu tür kavramların yerine *distopya* kelimesi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle çoğu yazar, *distopya*'yı diğer kavramları kapsayacak şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Biz de çalışmamızda genel kullanımda olduğu gibi distopya kavramını tercih edeceğiz.

Kumar'a göre distopya, tarih sahnesine çıkmadan önce ütopyayı gizliden takip etmiştir. Örneğin Hesiod'un *Altın Çağı*'nı, sonu gelmeyen ıstıraptan oluşan *Demir Çağ* takip etmiştir. Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri*'nde Bacon'ın ütopyasıyla alay edilmektedir. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi Aristophanes'in *Kadın Mebuslar* adlı eserinde *Altın Çağ* düşüncesinin imkânını hicvettiği düşünülmektedir. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere ütopyanın umutla beraber umutsuzluğun ve karamsarlığın da dürtüsü olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁴

Kumar'a göre ütopya ile distopya arasındaki bu çekişme Hristiyan düşüncesinde de devam etmiştir. Özellikle Augustinus'un Hristiyan anlayışına göre dünyada ütopya, hayal olmasının yanı sıra kâfiredir. Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi Augustinus, dünyevi *İsrail Devleti*'nin karşısına *Göksel Devleti*

⁶⁰ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 172.

⁶¹ Milay Köktürk, *Devlet ve Siyaset Eleştirel Yazılar 2* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 110.

⁶² Yakup Akyüz, "Korku Ütopyalarında Din Algısı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/37 (01 Şubat 2014): 76-77.

⁶³ Yakup Akyüz, *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 157-159.

⁶⁴ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 172.

konumlandırmaktadır. Aslında ona göre dünyevi *İsrail Devlet'i* Göksel Devlet'in yansıması olsa da kusursuz değildir. Çünkü Augustinus, Hristiyanlığın *Asli Günah* düşüncesini kabul etmektedir. Bu nedenle Huxley ile Orwell'ın eserleri *Augustinyenci*'dir. Bu görüşün karşısında ise *Pelagiancılık* yer alır. Teolog Pelagian, *Asli Günah* düşüncesini reddetmektedir. Dolayısıyla bireyler, bu dünyada kusursuz bir düzen oluşturabilirler. Kumar, Pelagianci düşünceye H.G Wells ve Bentham'ın ütopyacılığını örnek verir.⁶⁵

Distopya düşüncesi, 20. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. Çünkü bu yüzyıl, dünya tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle I. Dünya Savaşı, Bolşevik İhtilaliyle başlayan Sovyetler Birliği, 1929 Ekonomik Krizi, Hitler Almanyası, İspanya'da Franco diktatörlüğü vb. birçok tarihi olay ortaya çıkmıştır. Kısacası bu yüzyıl, felaketler, yıkımlar, savaşlar ile komünist ve muhafazakâr totaliter rejimlerin baskısıyla geçmiştir. Bütün bu olanlar dönemin yazarlarını, distopya yazımına güdüleyen unsurlar olmuştur.⁶⁶ Bununla birlikte modern anlamda ilk distopya eserinin ne zaman ortaya çıktığı da tartışmalı bir konudur. Örneğin bazı araştırmacılar H.G. Wells'in *Zaman Makinesi* olduğunu düşünmektedir.⁶⁷ Kimileri ise Jack London'ın *Demir Ökçe* adlı eserinin ilk distopya örneği olduğunu söyler.⁶⁸ Ancak bazı kaynaklarda ise modern anlamda ilk distopya eseri Yevgeni Zamyatin'in *Biz* adlı romanıdır.⁶⁹

Distopya eserleri, kişi ile devlet sistemi arasındaki çatışmaya da vurgu yapar. Bu çatışmada devletin kişi üzerindeki hegemonyası, bilgisel üstünlüğü ve taraftarları üzerindeki manipülasyonu ön plandadır.⁷⁰ Sistem ise iktidar ve taraftarlarının gerçekleştirmek istediği ütopyasıdır. Bu ideal ütopyaya uymayan tüm sistem dışı bireyler baskılanır. Kısacası iktidar, kendi ütopyasını korumak için bireyleri sisteme göre şekillendirir. Bu durum Nicholas Berdyaev'in "*ütopya her zaman totaliterdir*,

⁶⁵ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 173.

⁶⁶ Emrah Atasoy, "Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2020, 60.

⁶⁷ Umut Düşgün, "Tayfun Pirselimoglu'nun 'Olası' Distopyası: Şehrin Kuleleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36/2 (30 Aralık 2019): 337.

⁶⁸ Necdet Neydim - Ali Polatel, "Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar", *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 12 (2020): 58.

⁶⁹ Emine Cengiz, "Zamyatin'in 'Biz' (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/4 (2021): 260; Nilnur Tandaçgüneş, *Ütopya Antikçağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009), 55.

⁷⁰ Atasoy, "Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış", 60.

totaliterlik her zaman ütopyacıdır” sözlerini destekler niteliktedir.⁷¹ Bunun yanı sıra distopyalarda bireyler, mutluluk ile özgürlüğü arasında bir çatışma içerisinde. Örneğin Zamyatin’in *Biz* adlı eserinde insanların hayatlarından memnun oldukları görülmektedir. Çünkü bireyler baskıya alıştırılmıştır. Kısacası bu alışkanlıklar birer mutluluk haline gelmiştir. Ancak ana karakter E-330, “*Kimsenin benim için istemesini istemiyorum, ben kendim için istemek istiyorum*” sözleriyle özgürlüğü tercih etmiştir. Benzer şekilde “*özgürlük köleliktir*” sloganına Orwell’in 1984 eserinde de karşılaşmaktayız. Anlaşılacağı üzere özgürlük, distopyalarda da sancılı bir süreçtir.⁷²

Distopyalarda iktidar, toplumdaki bireyleri gözetim altında tutmaktadır. Bu gözetim, iktidarın kendi sistemini korumak için kaçınılmazdır. Foucault, Jeremy Bentham’ın hapisane modeli *Panoptikon*’u buna göre yorumlamıştır. *Panoptikon*, kelime olarak bir yeri tamamen gözetlemek anlamına gelmektedir. Foucault için *Panoptikon* ise bütün sosyal kurum ve alanların gözetlenmesidir. Buna göre toplumdaki her birey açık bir hapisanedeymiş gibi denetlenir.⁷³ Zygmunt Bauman’a göre bunun amacı iktidarın bireyleri kendi ütopyacılığına dönüştürmesidir.⁷⁴ Distopyalarda bunun en güzel örneği ise *Big Brother*’dır. *Big Brother*, George Orwell’in 1984’ünde toplumu bütünüyle denetleyen iktidardır.⁷⁵ Bunun yanı sıra Foucault, 20. yüzyıl modern toplumu ile feodalitedeki gözetim sisteminin farklı olduğunu düşünmektedir. Çünkü feodalitede kral ile halkın arasındaki ilişki açıktır. Halk, kralların işleri nasıl yürüttüğünü ve kendilerini nasıl gözetlediğini bilir. Fakat distopyalarda bir bilinmezlik hâkimdir. Örneğin toplum, iktidarın neler yaptığından habersizdir. Bu bilinmezliğin toplum üzerinde psikolojik yansımaları vardır. Halk, yarının neler getireceğinden habersizdir. Toplumun anksiyetesi, iktidarın belirsiz kararlarına olan korkusudur.⁷⁶ Aynı zamanda iktidar, kendisinden önce yaşanan olumsuz olayları kullanır. Özellikle kendi iktidarının düşmesini, bu travmatik olayların tekrar yaşanması tehlikesine bağlar. Bu ise toplumun ortak depresyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷¹ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Füsun Tülek, 7. Bs (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 13.

⁷² Zamyatin, *Biz*, 15.

⁷³ Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, çev. Kübra Eren, 1. Bs (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 19-20.

⁷⁴ Bauman, *Özgürlük*, 21.

⁷⁵ George Orwell, 1984, çev. Celal Üster (İstanbul: Can Yayınları, 2018), 11.

⁷⁶ Mehmet Gökhan Altuntaş, *Distopya ve Özel Alan* (Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 20.

Distopyalarda neredeyse kişiye özel alan kalmamaktadır. İktidarın gözetlemesi mahremiyet sınırlarını dahi aşmaktadır. Özellikle Zamyatin'in *Biz* adlı eserinde insanların şeffaf cam odalarda kalması, yönetimin özel alana müdahalesini açık bir şekilde göstermektedir. Bu odalar yalnızca cinsel birleşme amacıyla pembe perdeyle kapatılmaktadır. Yazar, pembe perdeyle eylemin amacı belirtildiğinden, iktidarın mahremiyete hiçbir konuda saygı duymadığını okuyucuya göstermeye çalışır.⁷⁷

Distopyalarda bir diğer önemli konu ise sansürdür. Sansür, iktidarın devamlılığı için önemlidir. Çünkü iktidarın izni olmadan halka aktarılan her bilginin kötü sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Örneğin iktidar, bunun için basın propaganda aracı olarak kullanır. Bu duruma yine 1984'te açık bir şekilde karşılaşmaktayız. Kitapta iktidara karşı mücadele eden ana karakter Winston, *Gerçek Bakanlığı*'nda çalışmaktadır. Bu bakanlığın ana görevi yazılanları, iktidarın *yenisöylem* adını verdiği yöntemle sansürlemektir. Burada sadece basın değil, tarihi belgeler de *yenisöylem*'e göre sansürlenir.⁷⁸ Aslında *yenisöylem*in amacının yalnızca sansür olmadığı da açıktır. Kitapta iktidar, bununla zihinleri dönüştürebilme gücüne sahip yeni bir dil oluşturma peşindedir. Bu dil, propagandanın gerçekliğini inandırıcı hale getirir. 1984'deki *yenisöylem* örneğinde gördüğümüz gibi okullarda verilen eğitim buna göre şekillenmektedir. Benzer durumlara Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* adlı distopyasında da karşılaşmaktayız. Çünkü bu eserde de iktidar zihinleri dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle kitap okumak yasaklanmıştır. İtfaiyeciler yangın söndürmek yerine her türlü kitabı yakmakla görevlendirilmiştir.⁷⁹ Ayrıca daha önce de bahsettiğimiz gibi distopyalarda meritokrasi, okul çağından başlayıp iş hayatına kadar etkisini hissettirmektedir. Agamben, meritokrasiyle ortaya çıkan biyo-politika konusunda iktidarla uyumlu bedenlerin amaçlandığından bahseder. Örneğin *Biz* adlı eserde insanların isimleri yoktur. Bunun yerine devlet onlara sayılar vermiştir. Kendi isminin olmasına dahi izin vermeyen iktidar, halkın tüm özel hayatını hatta rüyalarını dahi düzenlemektedir. Aynı zamanda biyo-politika, genetik olarak en iyi bireyi seçmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda *Cesur Yeni Dünya* eseri ile *Gattaca* filmi, genetik olarak en iyi bireyi ortaya çıkarma çabasının en bariz örneklerindendir.⁸⁰

⁷⁷ Zamyatin, *Biz*, 32.

⁷⁸ Orwell, 1984, 54.

⁷⁹ Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, çev. Dost Körpe (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 27-28.

⁸⁰ Pınar K. Üretmen, "Distopyalar: Foucault'nun İktidar Kavramının ve Agamben'in Olağanüstü Hal Açılımının Distopik Anlatılardaki İzdüşümleri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2020, 154.

Distopya eserlerinin birbirinden farklı amaçlarla yazıldığını da görmekteyiz. Nitekim Zamyatin'in eseri, kendi yaşadığı ülkenin eleştirisi. Bundan dolayı sosyalist bir devlet olan Sovyetler Birliği'nde *Biz* kitabı yasaklanmıştır. Benzer şekilde Orwell'in 1984'ü de sosyalist tek partili bir iktidarın nelere sebep olabileceğini bizlere aktarmaya çalışır.⁸¹ Bununla birlikte muhafazakâr tek partili rejim eleştirisi yapan distopyalar da vardır. Bunun günümüzdeki en popüler örneği Margaret Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* romanıdır. Muhafazakâr bir iktidarın dini, araç olarak kullanmasının zararlarını anlatmaya çalışır.⁸² Eserde çoğu olay kadın bakış açısıyla aktarılır. Bundan dolayı Ursula K. Le Guin'in yazdığı *Karanlığın Sol Eli* ütopyasıyla birlikte en önemli feminist kurgulardan birisi olduğu kabul edilir.⁸³

1.3.Düşünce Tarihinde Ütopya ve Distopya Geleneği

1.3.1.Batı Düşüncesinde Ütopya ve Distopyalar

1.3.1.1.Platon'un Devlet'i

Krishan Kumar ve bazı düşünürlere göre ütopyayı belli bir eser veya tarihle başlatmak doğru değildir. Ancak daha önce de bahsetmiş olduğumuz Neil Eurich, Manuel Kardeşler gibi birçok düşünüre göre kabul edilen ilk ütopya örneği Platon'un *Devlet*'idir.⁸⁴ Bu tartışmanın nedeni *Devlet*'te ütopyacı unsurlar bulunsun da gerçekliğe yer verilen unsurların da yer almasıdır. Çünkü aslında *Devlet* ideal bir kent örneğidir.⁸⁵ Çalışmamızın bu kısmında ilk ütopya eseri olarak *Devlet* adlı eseri ele alıp değerlendireceğiz. Böyle yapmamızın temel nedeni bu eserin kendisinden sonra gelen ütopyalara ilham kaynağı olmasıdır.

Bilindiği üzere Platon'un *Devlet*'i Sokrates'in diyaloglarından oluşmaktadır. Onun yaşadığı dönemde sadece fiziki gerçekliği yansıtan ve insanla ilgili olan şeylere fazla önem vermeyen filozoflar vardır. Bunun yanı sıra her ne kadar Sofistler insanla ilgili olan konulara yer verseler de bir sonuca varamadıklarından dolayı Platon'un *Devlet* diyaloglarında insana ait sorunları incelediğini görmekteyiz. Bu anlamda

⁸¹ Zamyatin, *Biz*, 8.

⁸² Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, çev. Özcan Kabakçıoğlu - Sevinç Altınçekiç (İstanbul: Doğan Kitap, 2020), 20.

⁸³ Dilan Tüysüz, "Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği", *Yedi*, 25 (2021): 41.

⁸⁴ Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*, 14.

⁸⁵ Kumar, *Ütopyacılık*, 27.

toplumsal sorunlar, ahlak, politika, yönetim şekilleri ve devletin yöneticisinin belirlenmesi konularına yer vermiştir.⁸⁶

Platon'un *Devlet*'ine göre toplumu oluşturan her birey ortak hareket etmelidir. Çünkü tek başına birey kendine yetemez. Böylelikle bireyler ihtiyaçları için başka birine başvurmak durumundadır. İnsanlar bu şekilde birbirlerinin eksiklerini kapatır. Platon bunun bir toplum düzeni olduğunu söyler.⁸⁷ Bu da herkesin kendi görevini yaptığı iş bölümüyle mümkündür. Bunu ise organizmacı toplum anlayışıyla açıklamıştır. Örneğin bedende ve evrende nasıl hiyerarşiyle oluşan bir yapı varsa toplum da buna göre düzenlenmelidir.⁸⁸ İşte tüm bunları sağlayabilecek olan ise filozof-kraldır. *Devlet* diyalogunda yönetime filozofların geçmesi istenmektedir.⁸⁹ Çünkü filozof-kral kendi nefsanî yönelimlerini aklıyla kontrol edebilen kişidir. Yani fiziki âlemden bulunan şeylere önem vermeyen, hırs ve tutkularına yenilmeyen adaletli bir yöneticidir. Aynı zamanda sınıflar arası ortaya çıkabilecek çatışmaları da düzenleyen tek kişidir.⁹⁰

Anlaşılabileceği üzere Platon'un *Devlet*'indeki hiyerarşide filozof-kralar veya koruyucular devleti yönetir. Onların altında bulunan askerler devleti savunur. Üretici olan sıradan halk ise her türlü ekonomik işleri yürütür.⁹¹ Aynı zamanda *Devlet*'te kölelikle ilgili diyaloglar da yer almaktadır. Ancak diyaloglardaki kölelerin statüsü hakkında ortaya atılan görüşler farklılık göstermektedir.⁹²

Platon'un ideal devletinde eğitimin amacı ise yalnızca bilgi aktarmak değildir. Aynı zamanda ruhu belli bir yöne çevirmektir. Böylelikle idealar dünyasındaki gerçekler daha iyi kavranarak görünüşün etkisi en aza indirilmektedir.⁹³ Çünkü ruhtaki düşünme ve öğrenme yetisi ancak iyi bir eğitimle iyi ideasına yönlendirilebilir. Bununla birlikte eğitimin buradaki işlevi idealar âleminde iyi ideasıyla yaşarken maddi dünyanın etkisiyle unutilan şeylerin yeniden hatırlatılmasıdır. Bu nedenle insanlar

⁸⁶ Platon, *Devlet*, xii.

⁸⁷ Platon, *Devlet*, 54-55.

⁸⁸ Ayşe Gül Çıvgın, "Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2018): 221; Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1970), 388.

⁸⁹ Platon, *Devlet*, 182.

⁹⁰ Çıvgın, "Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı", 222-223.

⁹¹ Kumar, *Ütopyacılık*, 27.

⁹² Nihal Petek Boyacı, "Platon'un İdeal Toplum Modelinde Köleler/Kölelik", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1 (25 Ekim 2014): 49-50.

⁹³ Elife Kılıç, "Platon'un Devlet Diyalogu Bağlamında Eğitim Anlayışı", *Felsefe Arkivi*, 45 (2019): 73; Ayhan Bıçak, *Felsefenin Kuruluşu* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015).

doğru bir eğitimle yeniden iyi ideasına erişebilir.⁹⁴ İyi ideasından getirilen bu bilgiler de toplumdaki düzenin başlangıcı kabul edilir. Çünkü Platon, *Devlet*'te doğuştan kötü olanla olmayana ayırt etmemiz gerektiğini söyler. Eğer bunun için çabalamazsak toplum ve yöneticiler kötü bireylerden oluşacaktır. Bu nedenle devleti, anayasayı korumanın yolu çocuk yaşta başlayan eğitimle mümkündür.⁹⁵ Aynı zamanda kadınların eğitilmesi konusuna da yer verir. Özellikle yaratılış bakımından farklı olsalar bile kadın ile erkeğin aynı eğitimden geçmesi gerektiğini düşünür.⁹⁶ Çünkü ona göre bu ayrılık sadece cinsiyet farklılığından ibarettir. Onların anladığı işleri erkeklerin daha iyi icra ettiğini düşünmek gülünç bir durumdur.⁹⁷

Platon, *Devlet*'inde kadınların, çocukların, malın ve mülkün ortak olmasını ister. Çünkü ona göre bireyler birbirlerinin çıkarlarına ancak bu şekilde saygı duyar.⁹⁸ Eğer bu olmazsa her biri bir başka nesneyi sahiplenecektir. Bu da toplumdaki ayrılıklara, birbirlerini suçlamaya neden olacaktır. Aynı zamanda Platon'a göre herkesin kendi eşi ve çocuğuna önem vermesi amaçları aynı olan bir topluma uygun değildir. Bu nedenle *Devlet*'te toplum sağlam bir beden gibi olmalıdır. Platon toplumun tek vücut olması düşüncesiyle insanlar arasında ortaya çıkan çözümlere cevap vermektedir.⁹⁹

Platon filozof-kral'ın monarşisinin yanı sıra aristokrasi'yi de ideal bir sistem olarak görmektedir.¹⁰⁰ Çünkü organizmacı toplumda kendi alanında başarılı olan seçkin bireyler hiyerarşinin en üstünde bulunmalıdır.¹⁰¹ Bununla birlikte *Devlet*'te bahsi geçen kötü yönetim şekilleri de vardır. Örneğin bahsetmiş olduğumuz aristokrasi timokrasiye dönüşerek bozulur. Bilindiği gibi paraya ve hazzı düşkün olan insanların yönetimde bulunduğu sistem timokrasidir. Bu sistemle yönetilen devletlerin başına seçkin akıllı bireyler yerine haz düşkünü yöneticiler geçmektedir. Bu tür yöneticilerin bulunduğu devlette başkalarına ait olan mülk zevk uğruna sahiplenilir.¹⁰² Oligarşi ise timokrasideki haz düşkünü yöneticilerin kendilerine göre yasaları değiştirmesiyle ortaya çıkar. Örneğin başa geçecek olan yöneticilerin belli bir gelire sahip olması

⁹⁴ Kılıç, "Platon'un Devlet Diyalogu Bağlamında Eğitim Anlayışı", 74.

⁹⁵ Platon, *Devlet*, 258-259.

⁹⁶ Platon, *Devlet*, 154.

⁹⁷ Platon, *Devlet*, 156-157.

⁹⁸ Platon, *Devlet*, 169.

⁹⁹ Platon, *Devlet*, 170.

¹⁰⁰ Platon, *Devlet*, 269.

¹⁰¹ Platon, *Devlet*, xiv.

¹⁰² Platon, *Devlet*, 273.

gerektiği gibi yeni kanunlar düzenlenmektedir. Bu sistemde fakirlere ise değer verilmez. Toplum zengin ve fakir olmak üzere ayrılarak devlet bütünlüğü bozulur.¹⁰³ Platon'a göre bir diğer bozuk yönetim şekli oligarşinin demokrasiye dönüşmesidir. Çünkü oligarklar güçlerini zenginliğe dayandırdıkları için halkın da mallarını istediği gibi harcamalarına müdahale etmemektedir. Oligarkların bunu yapmalarındaki amacı kendilerine borçlu bir halk oluşturmaktır. Böylelikle halk harcama yaptıkça ellerinde para kalmayacaktır. Bu da onları oligarklara daha bağımlı hale getirecektir. Aynı zamanda halkın belli bir kısmı işsiz duruma düşecektir.¹⁰⁴ Bu durum Platon'a göre demokrasinin özgürlük getirmesinin sonuçlarından. Çünkü demokrasilerde birey dilediğini yapmakta serbesttir. Ona göre bu görünüşte insana hoş gelse de düzen için uygun bir yönetim sistemi değildir. Bunun nedeni demokrasinin karmaşık bir düzen çeşitliliği ortaya koymasıdır.¹⁰⁵

1.3.1.2. Thomas More'un Utopia'sı

Batı düşüncesinde yer alan önemli ütopya eserlerinden birisi de Thomas More'un *Utopia*'sıdır. More, ütopya kelimesini günümüzdeki anlamıyla birlikte kullanan ilk kişidir. Eserin kurgusunda İngiltere Kralı VIII. Henry, More'u Kastilya Prensi Charles'a iki ülke arasındaki sorunların çözümü için elçi olarak gönderir. Görüşmelerden tam bir sonuç alınamayınca ara verilir. Bu durum karşısında heyet Brüksel'e prensi bilgilendirmeye gider. Ancak More onlarla gitmek yerine Antwerp şehrini ziyaret etmek ister. Şehri gezdiği sıralarda Peter Giles adlı arkadaşı onu Raphael Hythloday adında biriyle tanıştırır. Portekizli bu kişi hem bir gezgin hem de felsefe ile uğrasan birisidir. More ile konuşmalarında ona Seneca ve Cicero gibi Stoa filozoflarından alıntılar yapar. Bir gezgin olarak gençliğinde Amerigo Vespucci ile seyahatlere çıkmıştır. Konuşmalarında gezdiği yerleri anlatmaya başladığında konu *Utopia* devletine gelir. Eserinde kendisini kurgunun içerisinde gibi gösteren More, Hythloday'den heyecanlanarak gördüğü her şeyi anlatmasını ister.¹⁰⁶

Utopia adasının ilk sakinleri Abraxa'dır. Başlarda kaba ve uygunsuz bir toplum olan bu halk Utopus'un adayı fethetmesiyle ıslah olurlar. Utopus'un askerleri ile yerli halkın bir arada çalıştırması adada huzurun sağlanmasında etkili olmuştur. *Utopia*'da

¹⁰³ Platon, *Devlet*, 277.

¹⁰⁴ Platon, *Devlet*, 282-283.

¹⁰⁵ Platon, *Devlet*, 286.

¹⁰⁶ Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu v.d., 26. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 3-7.

devlet elli dört şehre ayrılır. Her şehirde aynı kanun ve resmi dil geçerlidir. Bunun yanı sıra bölgede şehirler birbirine benzemektedir.¹⁰⁷ Örneğin şehirlerin her biri yüksek kalın duvarlarla çevrilidir. Surların yanlarında bulunan hendekler vardır. Şehirlerde sokaklar meydanı ulaşmayı kolaylaştıracak şekilde yapılmıştır. Evler sokak boyunca düzenli bir şekilde inşa edilmiştir. Her evin kendine ait bahçesi vardır. Evlerin kilitleri ve anahtarları yoktur. Çünkü bu ülkede her ne varsa ortak olduğu için buna gerek duymazlar. Platon'un *Devlet*'iyle benzer şekilde özel mülk düşüncesi yoktur.¹⁰⁸ Bununla birlikte herkes evlerinin yanındaki bahçelere düşkündür. Hatta en iyi bahçeyi kim bakacak diye aralarında yarışır.¹⁰⁹

Her sene otuz aile syphogrant veya philarch adı verilen bir başkan seçerler. Bu syphogrant'lar da tranibore veya yine philarch adı verilen bir üst başkanın altındadırlar. İki yüz syphogrant toplanıp halkın gösterdiği dört adaydan birini devlet başkanı olarak seçer. Bu seçimde gizli oyla en liyakat sahibi olan tercih edilir. Seçilen devlet başkanı adaletsizlik yapmadığı sürece ömür boyu iktidarda kalır. Tranibore'lar herhangi bir sorun olmadığı sürece sadece bir yıllığına seçilir ve her üç günde bir devlet başkanıyla toplantı yaparak toplumdaki sorunlar üzerine çözüm yolları ararlar. Alınan kararlar hemen yürürlüğe girmez. Çünkü bu kararların üç gün boyunca iyi veya kötü bir karar mı olduğu tartışılır. Ülke meselelerini kurultay harici başka bir yerde toplanıp konuşmak yasaktır. Eğer herhangi biri bu şekilde bir toplantı yaparsa ölümle cezalandırılır. Bu durum halkı kanunlarla ezmeye ve yönetim sistemini değiştirmeye yönelik atılan bir adım olarak görülür. Buna ek olarak çıkarılan kanunların sayısı çok azdır. Çünkü *Utopia*'da halk eğitilmiş bir toplumdur ve aynı zamanda onların yasaların çokluğuyla ezilmesi istenmez.¹¹⁰ Zira More, yaşadığı dönemdeki Avrupa'da yıllarca süren sonuçlanmamış davalar ve anlaşılmayan karmakarışık kanunlardan şikâyetçidir. More'un Hytholaday üzerinden kurduğu ütopya halkında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü More'a göre az sayıdaki yasalarla insanlar nelerin nasıl olacağını daha iyi bilirler. Kanunların daha açık ve net bir şekilde ortaya koyulması toplumda oluşacak güvenin temelini oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁷ More, *Utopia*, 40.

¹⁰⁸ More, *Utopia*, 43.

¹⁰⁹ More, *Utopia*, 44.

¹¹⁰ More, *Utopia*, 44-45.

¹¹¹ More, *Utopia*, 172.

Utopia'daki kadın-erkek herkes iyi bir çiftçi olmak zorundadır. Tarımla uğraşma çocuk yaşta başlar. Hatta çocukları şehre yakın yerdeki köylerin tarım alanlarına ziyarete götürürler. Orada tarımla ilgili her şeyi uygulayarak öğrenirler. Buna ek olarak kişiye özel iş de öğretilir. Bunlar dokumacılık, duvarcılık, testicilik, demircilik ve marangozluk gibi mesleklerdir. Toplumdaki kişiler bu mesleklerden herhangi birini öğrenmek zorundadır.¹¹²

Utopia'da kadınlarla erkekler ve aynı zamanda bekârlarla evliler farklı elbise giyerler. Bunun dışında herkes aynı giysileri giydikleri görülür. Elbiselerde aranan özellik rahatlık ve güzelliştir. Bununla birlikte her aile elbisesini kendisi diker. Erkekler daha çok zor işlerle uğraştıklarından yün ve keten işlerini kadınlar yapar. İş bölümünde ise herkes kendi anne ve babasının mesleğini devam ettirmek zorundadır. Fakat başka bir mesleğe ilgi ve yeteneği varsa o meslekle uğraşan aileye evlatlık olarak verilir.¹¹³ *Utopia*'lılar bu meslekleri yaparken günde sadece altı saat çalışırlar. Bunun yanında sabahları gün doğmadan serbest ders saati vardır. Bu ders yalnızca bilimle uğraşmak isteyenler için zorunludur. Toplumun diğer fertleri ise bu derslere isterlerse girebilirler. Akşamları yemekten sonra bazı eğlenceli etkinlikler yaparlar. Örneğin kimileri şarkı söylerken kimileri de matematik ile ilgili oyunlar oynar. Zar ve iskambile dayalı hiçbir oyunu ise bilmezler.¹¹⁴

Utopia'da kadınların on sekiz erkeklerin ise yirmi iki yaşından önce evlenmeleri yasaktır. Bu toplumda aileleri yalnız ölüm ayırır. Ancak birbirlerini anlamayan veya aldatmanın söz konusu olduğu evliliklerde boşanmaya izin verilir. Bu durumda olan insanlar yöneticiler kurulunun izniyle boşanarak kendilerine yeni bir eş alabilirler. Fakat boşanma sonrası suçlu olan taraf hayatının sonuna kadar kınanır ve bir daha hiç kimseyle evlenemez. Anlaşmalı boşanmalarda ise bu tür bir duruma rastlanmaz.¹¹⁵

Her şehirde altı bin aile bulunur ve bu sayı sınırı korunmaya çalışılır. Bu nedenle her ailede on üç veya on dört yaşındaki çocukların sayısı olarak ondan az ve on altıdan fazla olmaması istenir. Ancak on üç yaşından küçük çocuklarda bu şart aranmaz. On üç, on dört yaşlarında çocuğu çok olan aileler bu çocukları başka ailelere vermek zorundadır. Bir şehrin nüfusu diğerlerine göre çok artarsa bu insanlar nüfusu

¹¹² More, *Utopia*, 46.

¹¹³ More, *Utopia*, 46.

¹¹⁴ More, *Utopia*, 47.

¹¹⁵ More, *Utopia*, 75-76.

az olan yerlere aktarılır. Eğer tüm şehirde aynı anda nüfus artışı varsa her şehirden seçilen yurttaşlar ile yeni bir şehir kurarlar.¹¹⁶

Askerlik konusunda ise hem erkekler hem de kadınlar bu eğitimi alırlar. Hatta her gün savaş talimi eğitimini yapmayı ihmal etmezler. Savaşları ise bir başka ülkeye karşı saldırmak için asla yapmazlar. Çünkü onlar için savaş kendi ülkelerini ve dostlarını düşmanlardan korumaktır. Ancak ara sıra da olsa düşmanlarından geçmişte yaşanan kötülüklerin intikamını almak için de savaş yaptıkları olur. Hatta *Utopia* devleti kendilerine dost bildikleri ülkelerin tüccarlarına bile saygısızlığı sevmez. Özellikle eserde Kör-kentliler ile Bulut-kentliler arasında çıkan savaşın nedeni budur. Kör-kentliler, Bulut-kentlilerin tüccarlarına zarar verdiği için aralarında yıllarca sürecektir savaş çıkmıştır. *Utopia*'da yer alan yurttaşlar ise savaşta Bulut-kentlileri desteklemiştir. Böylelikle eserde *Utopia*'lıların kendilerine yarar sağlamaktan ziyade adaletsizliğe karşı oldukları gösterilir.¹¹⁷

Şehrin her sokağında halkevleri vardır ve bu halkevlerinde syphogrant adlı başkanlar oturur. Bu halkevlerinin her iki yanında da on beş aile yer alır. Halk evlerinin sorumluları toplam otuz aileye yiyecek getirir. Ancak yemek önceliği hastalara aittir. Bununla birlikte her şehirde surların biraz dışarısında dört tane hastane bulunur. Bu hastanelerde en liyakatli doktorlar vatandaşlara hizmet verir. Öğle ve akşam yemeklerinde duyuru yapılınca kendi evlerinde yatanlar ve hastanedeki hastalar hariç herkes halkevlerinde beraberce yemek yer. İsteyen evinde de yemek yiyebilir ama bu ütopya halkı için hoş bir durum değildir. Bunun yanı sıra halkevlerinde her türlü zahmetli iş köleler tarafından yerine getirilir.¹¹⁸ Aslında buradan da anlaşılacağı üzere her ne kadar ütopya bile olsa adaletsizliğe uğrayan bir kesim vardır. Bununla birlikte halkın her kesiminin günlük işleri, yemek yeme saatleri ve mülklerinin ortak olması tüm herkesin isteyebileceği bir durum değildir.

1.3.1.3. Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi

Batı düşüncesinde yer alan bir diğer önemli ütopya eseri ise Tommaso Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'dir. Eser, gezgin Colombo'nun kılavuzu Cenovalı bir kaptan ile ospitalario'nun konuşmasıyla şekillenmektedir. Eserde geçen gezgin Colombo'nun Kristof Kolomb ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Colombo, Campanella'nın

¹¹⁶ More, *Utopia*, 50-51.

¹¹⁷ More, *Utopia*, 81-82.

¹¹⁸ More, *Utopia*, 52-53.

kurgusal bir karakteridir. Bununla birlikte ospitalario ise Kudüs'te Sen Jan tarikatına bağlı bulunan ve kutsal topraklarda hastalanan hacılara bakmak için görevlendirilen kişilere verilen isimdir.¹¹⁹

Bu ospitalario, Cenovalı kaptandan gezdiği yerleri anlatmasını ister. Bu ütopyaada kaptan gittiği yerleri anlatırken konu Ekvator'un altına doğru bir yerlerde bilinmedik kişiler tarafından kaçırılan kısma gelir. Zira Cenovalı kaptanı kaçıran bu kişiler Güneş Kentlilerdir. Kaptan bu kısımdan sonra *Güneş Ülkesi*'sini anlatmaya başlar.¹²⁰

Güneş Ülkesi, bir ovanın ortasında yüksek bir tepeye kurulmuştur. Şehir, yedi çembere bölünmüştür ve her çember gezegen isimlerinden birisini taşımaktadır. Bu nedenle her sokağın sonu bir kapıya çıkmaktadır. Çünkü bu çemberler katlar halinde yedi duvar şeklinde örülmüştür. Şehri koruyan her duvarın yanında ise hendekler bulunur. Yani düşman saldırılarına karşı korunaklı bir yapısı vardır. Campanella kitapta bir kişi buraya saldırmak istese art arda yedi kez saldırması gerektiğini söyler.¹²¹ Bu duvarların önemli bir diğer yönü ise üzerlerinde bazı önemli bilgilerin bulunmasıdır. Örneğin ilk çemberin duvarlarında matematik ve geometri ile ilgili bilgiler yer alır. Bu duvarın dış kısmında ise farklı ülkelerin haritaları, konuştuğu diller ve yasalar ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci çemberin iç kısmında bazı değerli veya değersiz madenler hakkında bilgilere yer verilir. Bu duvarın dış kısmında ise denizler, nehirler, göller, bağlar ve şaraplar hakkında bilgiler yazılıdır. Üçüncü çemberin iç kısmında bazı bitki ve ağaç türleriyle ilgili bilgiler vardır. Hatta hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geldiği bile açıklanmaktadır. Yine bu duvarın dış kısmında ise denizler, göller, nehirler ve balıklar ile ilgili sadece resimlere yer verilmiştir. Dördüncü çemberin iç kısmında bazı çeşitli kuş türleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Hatta Cenovalı kaptan hikâyelerdeki Anka kuşunu da gördüğü için çok şaşırmıştır. Bu çemberin dış kısmında ise çeşitli birçok hayvanın resimlerine rastlanılır. Benzer şekilde bu hayvanların arasında ejderha gibi sadece hikâyelerde geçen hayvanlar da yer almaktadır. Beşinci çemberin iç kısmında ise bazı hayvanların farklı tür yapıları örneklerle resmedilmiştir. Eserde hiç görmediği türlerin olması ve sayılarının çokluğu kaptan tarafından şaşkınlıkla ifade edilir. Altıncı çemberin iç

¹¹⁹ Thomasso Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Vedat Günyol - Haydar Kazgan (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994), 16.

¹²⁰ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 17.

¹²¹ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 18.

kısımında ise bazı zanaat araçları ile ilgili çeşitli bilgiler yer alır. Bu duvarın dış kısmında bazı üstün zekâlı insanların resimleri vardır. Örneğin Pythagoras, Lykurgos, Orisis, Jüpiter, Merkür, Hz. Musa ve hatta Hz. Muhammed'in resimleri dahi yer alır. Ancak Hz. İsa ve on iki havarisi ise bu duvarın en yüksek yerlerine konumlandırılır. Çünkü Güneş Kentliler için bu isimler diğerlerinden daha üstün ve kutsal görülmektedirler. Kentin son çemberini geçtikten sonra bir tepenin en üstünde büyük ana tapınağa ulaşılır.¹²²

Bu ülke bir başrahip tarafından yönetilir. Güneş Kentliler ona Hoh ismini vermiştir. Hoh hem dünya hem de ahiret işlerine bakar. Herhangi bir konuda karar verdiğinde ise hemen kabul edilir ve kimse buna karşı gelemmez. Bununla birlikte Hoh'un yanında Pon, Sin ve Mor adında yardımcıları bulunur. Bu yardımcılar derece bakımından birbirlerine eşittir. Sırasıyla bu isimler güç, akıl ve sevgi anlamlarına gelmektedir.¹²³

Pon yani güç, Hoh'tan sonra askerlik işlerinde en yüksek rütbeli kişidir. Ordunun silah ve cephanelerinin karşılanması, askeri eğitim ve onlara savaşta komutanlık yapmak gibi birçok görevi vardır.¹²⁴ Bir diğeri olan Mor yani sevgi ise üreme işlerinden sorumludur. Mor'un buradaki asıl amacı kadın ile erkeğin sağlıklı, her şeyiyle mükemmel bir soy oluşturmaktır. Bu nedenle cinsellikle birlikte çocukların eğitimi, halkın giyim tarzı hatta hayvancılık ve tarım da Mor tarafından kontrol edilir. Çünkü Güneş Kentlilere göre insanın yanı sıra hayvan ve tarımsal ürünler de kusursuz bir şekilde üretilmelidir.¹²⁵ Diğer yandan yargı sistemi de Pon'a bağlıdır. Yargı adaletli bir şekilde işler. Ancak bir kişinin cezasını düşürmek başrahip ve üç yardımcısına aittir. Cezaları affetme yetkisi ise sadece başrahibe aittir. Bunun yanı sıra verilen ölüm cezalarını affetme yetkisi ise sadece halka aittir. Buna ek olarak *Utopia* eseriyle benzer şekilde çok az yasa vardır. Çünkü tapınağın sütunlarına asılan bu yasaların herkes tarafından kolaylıkla anlaşılması istenilir.¹²⁶ Akıl anlamına gelen Sin ise gramerciler, mantıkçılar, matematikçiler, fizikçiler, hekimler gibi bilim adamlarının yöneticisidir.

¹²² Campanella, *Güneş Ülkesi*, 21-24.

¹²³ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 21.

¹²⁴ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 21.

¹²⁵ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 24.

¹²⁶ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 63-64.

Aynı zamanda ressam, heykeltıraş, müzisyen, ozan ve diğer birçok sanat dalı da Sin'in yönetimi altındadır.¹²⁷

Güneş Ülkesi'nde evliliğin olmamasının yanı sıra üremek için farklı yollara başvurulur. Örneğin evlilik yerine atama usulüyle cinselliğe izin verilir. Atama usulünde bir kişi başkasıyla eşleşebilmesi için erkeklerin en az yirmi bir, kadınların ise on dokuz yaşında olması gerekir. Ancak eşlerin ataması başhekimin kontrolü ve Mor'un da onayı olmadan yapılamaz. Güzel ve uzun boylu olan kadınlar yakışıklı iri yarı erkeklerle eşleştirilir. Bununla birlikte şişman erkekler, zayıf kadınlarla ve şişman kadınlar ise zayıf erkeklerle eşlenecek şekilde düzenlemeler yapılır. Bunun haricinde herhangi cinsel sapkınlığın cezası suçun oranına göre değişiklik göstermektedir. Hatta bu durum idama kadar gidebilir.¹²⁸

Doğan çocuklara anneler belli bir süre doğum evlerinde kendileri bakar. Çocuklar anneden ayrılması süttten kesilinceye kadardır. Çünkü bundan sonra artık kızlar kadın bir eğitimciye ve erkekler de erkek bir eğitimciye teslim edilmelidir.¹²⁹ Çocuklar yedi yaşına gelene kadar farklı spor dallarında eğitim görürler. Amaç onların kas ve iskelet sistemlerini güçlendirmektir. Yedi yaşına geldiklerinde ise ilgi alanlarına göre bazı meslekleri yapan kişilerin yanlarına götürülürler. Belli bir zaman sonra duvardaki matematik işlemlerini ve doğa ile ilgili bilgileri kavramaya başlarlar ve daha sonraları bu eğitim öğretmenleri tarafından daha kapsamlı bir şekilde verilir.¹³⁰ Ancak zekâ olarak daha geride olduğu tespit edilen çocuklar köylere gönderilir. Fakat bu çocuklar zihni düzeyleri sonraki zamanlarda gelişirse şehre geri dönebilmektedir.¹³¹

Güneş Ülkesi'nde erkekler ile kadınların giydiği elbiseler neredeyse birbirinin aynısıdır. Ancak kadınların elbisesi diz kapaklarını örtecek şekildedir. Hem erkekler hem de kadınlar zanaat eğitimi alırlar. Bununla birlikte her çocuk üç yaşına kadar duvardaki yazıları okuyarak okumayı söker. Her çocuğun başında yaşlı öğretmenler bulunur. Bunlar hem deneyimli hem de ahlaklı kimselerdir.¹³²

Güneş Ülkesi, Devlet ve Utopia eserleriyle benzer şekilde her şey ortaktır. Yani özel mülk kavramı yoktur. Çünkü Güneş kentlilere göre de aşırı zenginlik, fakirlik,

¹²⁷ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 61.

¹²⁸ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 35-36.

¹²⁹ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 38.

¹³⁰ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 28.

¹³¹ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 38.

¹³² Campanella, *Güneş Ülkesi*, 27-28.

karışıklık ve toplumdaki diğer çözümler de bunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Aslında bu anlayışa göre şehrin tüm yapısı fakirliği veya zenginliği paylaşmaktadır. Bu nedenle mala ve mülke önem vermezler. Yazara göre onların bu davranışı Hristiyanlığı övmelerine neden olmuştur.¹³³

Tarım, hayvancılık ve savaş da *Güneş Ülkesi*'nin zorunlu ve ortak şekilde yapılması gereken uğraşlardır. Özellikle yer verdiğimiz bu uğraşlara büyük önem atfedilir. Herkes ustalaştığı işte bir itibar kazanır ve o işin öğretmeni olur. Madencilik gibi meslekler çok zor iş olsa da işten kaçınma diye bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte madencilikte altın ve gümüşe önem verilmez. Bunun yerine madenciliği günlük işlerde kullandıkları ev aletlerinin yapı malzemesi için devam ettirirler. Aynı zamanda iş bölümünü de iyi yaparlar. Örneğin herkes liyakatli olduğu yerdedir. Buna ek olarak en az yorucu işler kadınlara verilmiştir.¹³⁴

Güneş Ülkesi sakinleri yıldızların hareketlerini, deniz seviyesini iyi hesaplayan bir halktır. Okyanusa açıldıklarında ise keşif yaparlar ve hiçbir ülkeye de rahatsızlık vermezler. Çin, Siyam, Çin Hindi ve Kalküta gibi birçok ülkeyle dostluk anlaşmaları yapmışlardır. Teknoloji konusunda diğer ülkelerden daha iyi bir konumdadır. Bu da ütopyanın diğer milletlere göre kendisini daha ön plana çıkaran bir özelliğidir. Çünkü savaşlarda bu durum onlara üstünlük sağlamaktadır.¹³⁵

1.3.1.4. Francis Bacon'ın Yeni Atlantis'i

Batı ütopya geleneğinde yer vereceğimiz son ütopya eseri ise Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis* kitabıdır. Eser, Peru'dan yola çıkan gemiyle seyahat eden denizcilerle başlamaktadır. Bacon sanki kurgunun içerisinde bir karaktermiş gibi eseri anlatır. Yelken açan bu gemi pasifikte şiddetli bir fırtına çıkması sonucunda adaya sürüklenir. *Yeni Atlantis* adını verdiği bu yere çıkmadan önce onlarla herhangi bir problem olmaması için anlaşma yapılır. Böylelikle belli bir süre bu yerde kalabileceklerdir. Bu süre içerisinde onlar denizcilerin hastalarına yardım edecek ve gemilerini tamir edecektir. Ütopyada denizcilerin adaya ayak basmadan önce dinlerinin Hristiyan olduklarını söylemelerinin ada halkına güven verdiği belirtilmiştir.¹³⁶ Bu durum

¹³³ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 42.

¹³⁴ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 53.

¹³⁵ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 56.

¹³⁶ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli (İstanbul: Maarif Basımevi, 1990), 3-7.

subliminal bir şekilde Hristiyanlığın güven veren bir din olduğu mesajının yer aldığını gösterir.

Yeni Atlantis'in yerlileri kendi ülkelerine Bensalem ismini vermiştir ve kendilerini de Bensalemliler olarak tanıtmışlardır.¹³⁷ Bensalemliler adaya çıkan denizcileri yabancılar evi adı verilen yere götürürler. Bu ev adaya dışardan gelen kişileri ağırlamak için özel olarak yapılan bir yerdir. Hatta onlara adayı gezdirmek ve misafirlik etmek için görevli bir rahip bile verilir. Denizciler bu rahibe ada hakkında çeşitli sorular sorarlar. Adaya gelenlerin sonraki günlerde karşılaştığı kişiler ve şahit oldukları olaylar romanın hikâyesini şekillendirir.¹³⁸

Yeni Atlantis'te diğer ütopyalardan farklı olarak aile kurumu çok önemlidir. Nitekim eserde geçtiği şekliyle bir gün denizciler düğüne davet edilir. Orada düğünlerin dini geleneğe riayet edilerek yapıldığını görürler. Bacon kitapta bu durumu bu ülkede yaşayan insanların ne kadar iyi olduklarının göstergesi olarak sunar. Diğer yandan hükümdar tarafından görevlendirilmiş Tirsanlar vardır. Tirsan aile reisine verilen isimdir. Bu aile reisleri düğünden üç gün önce insanları toplar ve o an geçimsizlik ve herhangi bir dava varsa giderilir. Bununla birlikte evlenecek olanlara da bazı kurallar söylenir. Tirsanların söyledikleri sözler önemlidir. Çünkü eğer onlara itaat edilmezse zorla verilen emri uygulamalarını sağlayan memurlar harekete geçer. Ancak bu memurlara çok az ihtiyaç duyulmuştur.¹³⁹ Buna ek olarak evlenecek olanların tanışma esnasında bir ay görüşme zorunluluğu vardır. Anne ve babadan izin alınmadan yapılan evlilikler geçerlidir. Ancak bu kişilere ebeveynlerinin mirasının üçte biri verilir. Eserde aile kurumunu önemsemediği için Avrupa'da yaşayan insanlar ağır şekilde eleştirilmektedir. Yine Avrupalıların evlenmeyi itibarlı ailelerle akrabalık ilişkisi kurmak amacı ile yapmaları gibi durumlar da eleştirilir.¹⁴⁰

Bensalem'i kuran kişi Salomon adı verilen bir kraldır. Halk yaklaşık 1900 yıl önce yaşayan bu Kralı hem hükümdar hem de Tanrı'nın bir aracısı olarak görmektedir. Bu kral ülkenin kanun koyucusu olduğu için hala saygı duyulmaktadır.¹⁴¹ Çünkü o Bensalem'i kendi kendisine yetebilmesi için çok uğraşmıştır. Bununla birlikte bu kral, Süleyman Evi adı verilen bir araştırma merkezi kurmuştur. Kendilerini dış dünyaya

¹³⁷ Bacon, *Yeni Atlantis*, 39.

¹³⁸ Bacon, *Yeni Atlantis*, 8-10.

¹³⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 33-34.

¹⁴⁰ Bacon, *Yeni Atlantis*, 41.

¹⁴¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 27.

kapatan bu ülkenin gelişmesinin devamlılığını bu araştırma merkezi sağlamıştır. Bu da her on iki yılda bir üç kişilik heyetin dış dünyadaki ülkelere gönderilmesiyle yapılmaktadır. Böylelikle dış dünyadaki diğer sanatsal ve teknolojik gelişmeler takip edilir. Bu araştırmalar yapılırken Bensalemliler kimliklerini gizlerler.¹⁴²

Kitabın sonlarına doğru Süleyman Evi'nin başkanı denizcileri çağırır. Onlara bu araştırma merkezinin görevlerinden bahseder.¹⁴³ Örneğin aşağı bölge adını verdikleri yerdeki mağaralardan anlatır. Bu yeri bazı cisimleri dondurmak ve muhafaza etmek için kullanmışlardır. Bazen de bir kısım hastalıklara iyi gelen yer olduğu için bir tedavi merkezi işlevi de görmüştür.¹⁴⁴ Orta bölge ismini verdikleri yerler ise inşa ettikleri kulelerdir. Bu kuleler hava olaylarını tahmin etmek için kullanılır. Kulelerin üzerlerinde bazen inzivaya çekilen insanlar da yer alır. Bazen Süleyman Evi'nin görevlileri bu kişileri ziyaret edip neleri izlemeleri gerektiğini öğretirler.¹⁴⁵ Ayrıca sağlık odaları adı verilen yerlerde hastalıklar ve sağlığın korunması ile ilgili çalışmalar da yapılır. Hatta geniş hamamlarda türlü sular karıştırılarak insan vücudunu daha sağlıklı hale getiren tedavi yöntemleri uygulanır.¹⁴⁶

Eserde Bacon daha sonra *Yeni Atlantis*'teki insanların ekip biçtikleri tarlalardan bahseder. Buna göre *Yeni Atlantis*'liler çeşitli teknikler uygulayarak bağ ve bahçelerinde daha erken ürün elde ederler.¹⁴⁷ Sadece bununla yetinmezler aynı zamanda toprakları karıştırarak tohumuz bitkiler yetiştirebilmektedirler.¹⁴⁸ Yeni Atlantisliler hayvanlar üzerinde cerrahi müdahale yaparak deneyler de yaparlar. Hatta bazı ölen organları yeniden diriltmeyi de başarmışlardır. Buna ilaveten farklı cinsleri çiftleştirip yeni türler de elde etmişlerdir. Hayvanları istedikleri renk ve şekillerde üretebilmektedirler.¹⁴⁹ Ayrıca başka milletlerde olmayan makineleri vardır. Bunlarla kâğıt, bez ve kumaşlar çok daha kaliteli şekilde üretilir.¹⁵⁰ Yine gökyüzünü ve uzak bir mesafeyi yakınlaştıracak icatlar yapmışlardır. Bunlarla istediği mesafedeki yerleri görebilmektedirler. Gözle görülemeyecek şekilde küçük olan cisimler için de ayrı bir

¹⁴² Bacon, *Yeni Atlantis*, 31-32.

¹⁴³ Bacon, *Yeni Atlantis*, 46.

¹⁴⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, 47-48.

¹⁴⁵ Bacon, *Yeni Atlantis*, 48-49.

¹⁴⁶ Bacon, *Yeni Atlantis*, 50.

¹⁴⁷ Bacon, *Yeni Atlantis*, 50.

¹⁴⁸ Bacon, *Yeni Atlantis*, 51.

¹⁴⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 51-52.

¹⁵⁰ Bacon, *Yeni Atlantis*, 54.

cihaz icat etmişlerdir. Böylelikle o zamanlarda başka hiçbir millette olmayan idrar ve kan tahlillerini daha sağlıklı bir şekilde yapmaktadırlar.¹⁵¹

Makine evlerinde ise daha güçlü askeri silahlar icat edilir. Aynı zamanda dünyadaki benzerlerinden daha hızlı hareket eden araçlar da icat etmişlerdir. Hatta kuşları taklit ederek havada belli bir sürede uçabilen araçlar da yapmışlardır. Bununla birlikte denizin altında da gidebilen gemi ve kayıkları vardır. Matematik evi adı verilen yerde ise geometri ve astronomi ile ilgili her türlü araştırma yapılır.¹⁵² Eserde bu ve bunun gibi daha birçok yenilik ve buluştan bahsedilmektedir. Francis Bacon'ın yaşadığı dönem düşünüldüğünde gelecekteki birçok teknolojik gelişmeyi aslında tahmin etmiştir.

Eserde son olarak Süleyman Evi'nin başkanının kurumun üyeleri ve görevlerinden bahsedildiğine yer verilmektedir. Buna göre kurulun üyeleri üç kişilik gruplara ayrılarak farklı milletlere bilgi toplamak için gönderilir. Ancak gönderilen her üç kişilik grubun görevleri birbirinden farklıdır. Örneğin ilk üç üye diğer milletlerdeki bütün kitap, deneme yazıları ve özetlerini toplar. Bunlara *Işık Tacirleri* denir. *Yağmacılar* olarak adlandırılan bir başka üçlü grup ise sadece kitaplardaki denemeleri toplar. *Sır Adamları* adı verilen grup, teknoloji, sosyal bilimler ve sanat haricindeki denemeleri toplar. *Öncüler* veya *Madenciler* olarak adlandırılan grup ise kendi düşüncelerine faydalı gelen denemeleri toplamakla uğraşır. Bir başka üçlü grup ise kendinden önceki dört üyenin topladıklarını sınıflandırır. Böylelikle onlardan genel çıkarımlarda bulunmak daha kolay hale gelir. Bu gruba *Toplayıcılar* ismi verilir. *Hayır Sahibi* ve *Drahomacılar* olarak isimlendirilen grup ise insanlara faydalı olabilecek şeyleri denemeler içinden çıkarır. *Lambalar* olarak adlandırılan grup da ışık altında bu denemeleri yönetmek için görevlendirilmiştir. *Aşçılar* ise bunlar hakkında rapor sunar. En son grup olan *Tabiat Yorumcuları* ise bu denemeleri birer prensip haline getirir.¹⁵³ Aslında *Yeni Atlantis*'te bahsedilen bu görevler diğer milletlerin bilgilerine çok önem verdiklerini göstermektedir. Böylelikle onlardan geri kalmazlar.

Eserin en sonunda Süleyman Evi'nin başkanı denizcilere dua edip belli miktarda para vermektedir. Böylelikle hikâyeye son bulur.¹⁵⁴ Ancak Francis Bacon'ın arkadaşı Rawley, Bacon'ın aslında bu eserle bir devlet ve yönetim sistemi geliştirmek

¹⁵¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 56.

¹⁵² Bacon, *Yeni Atlantis*, 58.

¹⁵³ Bacon, *Yeni Atlantis*, 59-60.

¹⁵⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, 62.

istediğini söylemektedir. Fakat Bacon bunun çok uzun süreceğini düşündüğünden eseri yarım bırakmaya karar vermiştir.¹⁵⁵ Bu nedenle eser tamamlanamamıştır.

1.3.2.Batı Düşüncesinde Distopyalar

1.3.2.1.Yevgeni Zamyati'nin Biz'i

Batı düşüncesinde önemli distopyalardan birisi hiç şüphesiz Yevgeni Zamyatin'in *Biz* adlı eseridir. Eser, bazı kaynaklarda modern anlamda ilk distopya örneği olduğu kabul edilmektedir. Bu distopyanın temel örgüsü ana karakter olan D-503'ün etrafında gelişen siyasi ve sosyal olaylardır. Karakterin isminin kodlardan oluşması da yazarın bilerek kurguladığı bir şeydir. Çünkü bu ülkede herkesin isimleri yerine kodları vardır. Böylelikle kişilerin bireyselliği ortadan kaldırılarak *biz* bilinci oluşturulur.

Eserde D-503'ün yaşadığı devletin ismi *Tek Devlet*'tir. *Tek Devlet*, *Velinimet* adı verilen totaliter biri tarafından yönetilir. Aynı zamanda devlet bir din olarak görülür. Sistemin tanrısı gibi kabul edilir. Zira *Tek Devlet*'te kodlanan her birey *Velinimet*'e mutlak anlamda itaat etmek zorundadır. Bu devlet İki Yüz Yıl Savaşı adı verilen olaydan sonra 26. yüzyılda kurulmuştur. *Tek Devlet* bu savaşı kazandıktan sonra ülkenin etrafını *Yeşil Duvar* ile örmüştür. Böylelikle duvarın içerisinde kalan insanlar dış dünyadan da habersiz yaşamışlardır. Hatta duvarın içerisinde doğayla ilişkileri dahi devlet kesmiştir. Birey olmasına izin verilmeyen her kişi teknolojiyle denetim altında tutulmaya başlanmıştır.¹⁵⁶

Yapılan bu denetim o kadar katıdır ki *Zaman Tablosu* adı verilen bir düzene göre ortak hareket etmek zorundadırlar. Örneğin milyonlarca kişi işe aynı anda başlar ve aynı anda son verir. Hatta yemek yemeleri, yürüyüşe çıkmaları ve spor yapmaları aynı zamandadır. Anlaşılacağı gibi *Tek Devlet* her türlü sosyal hayatı da bu şekilde kontrol etmektedir. Kitapta bu durumdan “*büyük bir destanın altı tekerlekli arabaları*” olarak bahsedilir. Bununla birlikte saat on altı ile on yedi ve akşam dokuz ile on arası *Kişisel Saat* adı verilen serbest zamanları vardır.¹⁵⁷ Genelde bu saatleri yaşadıkları hücrelerde veya bulvarda yürüyerek geçirirler. Bu anlamda insanların her türlü sosyal hayatı da ortaktır. Bu mülk kavramının olmadığını da gösterir. Buna ek olarak aile

¹⁵⁵ Bacon, *Yeni Atlantis*, 3.

¹⁵⁶ Dilek Özhan Koçak, *Bir Toplum Eleştirisi Olarak Bilimkurgu Edebiyatında Karşı-Ütopyalar: Biz, Cesur Yeni Dünya, Bindokuzyüzkeskendört* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 109.

¹⁵⁷ Zamyatin, *Biz*, 26-27.

düşüncesi bu distopyada yoktur. Bunun yerine atama usulüne göre eşleştirme yapılır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi camdan yapılmış saydam hücrelerde kalan bireyler yalnızca cinsel faaliyette bulunacağı zaman perdeleri kapatma izni alabilir. Bu izni ise *Koruyucular* adındaki devlet memurlarından pembe kupon alarak kullanırlar. *Koruyucular*, toplumdaki her bireyi denetleyen devlet memurlarıdır. Bu denetlemenin kolay olabilmesi için herkes saydam camdan olan evlerinin ışıklarını hep açık tutmak zorundadır. Bununla birlikte cinsellik sadece üreme için bir tekniktir ve sevgiye hiçbir şekilde izin verilmez. Atama usulüyle yapılan eşleştirmeye ise *Cinsellik Dairesi* bakar. Kişiler istediği kimseyle birlikte olabilir ancak öncelikle doktorlar tarafından muayene edilmelidir.¹⁵⁸ Anneler çocuklarını doğurduktan sonra devlet tarafından ellerinden alınır. Böylelikle sistemde yer alan özel mülkiyete çocuklar da dâhil edilmiştir.¹⁵⁹

Kişisel saatleri düşüncelerini etkiyecek derecede kısıtlanan insanların rüyaları dahi kontrol altına alınmak istenir. Hatta rüya görmek artık bir hastalık olarak tanımlanır. Böylelikle bazı ameliyathanelerde rüya görmelerini engelleyen tedaviler uygulanır.¹⁶⁰ Tek Devlet bu sayede kendi yönetim sistemine karşı her türlü düşüncüyü de kontrol etmektedir.

Eserin ana karakteri D-503, Integral adı verilen bir aracın yapımında mühendis olarak çalışmaktadır. Integral adlı bu araçla *Tek Devlet* uzaya çıkmaya çalışmaktadır. D-503 bu konudan başlarda övgüyle bahsetmektedir. Örneğin *Tek Devlet* nasıl yeryüzünde her yeri boyunduruk altına alıyorsa diğer gezegenleri de ele geçirmeyi amaçlamaktadır. Hatta D-503 Integral'ın taşıyacağı ilk yükün *Tek Devlet*'in yüceliği hakkında yazılan tezler, şiirler, manifestolar olacağını söyler.¹⁶¹

Ana karakter D-503'ün hayatı E-330 ile karşılaştığında değişmiştir. E-330 bir kadın olarak ona gerçekliği gösterecektir. D-503'ün E-330'a olan aşkı onu Mephi adı verilen örgüte götürür. E-330, bu örgütün başkanıdır ve amaçları Integral adlı aracı kaçırmak *Tek Devlet*'e karşı gelmektir.¹⁶²

Her ne kadar totaliter bir devlet olsa da *Tek Devlet*'te her sene seçim yapılır. *Birlik Günü* adı verilen bu seçimde *Velinimet* her sene baştan seçilir ve bu bir bayram havasında gerçekleşir. Oylar herkesin gözü önünde el kaldırılarak yapılmaktadır.

¹⁵⁸ Zamyatin, *Biz*, 32.

¹⁵⁹ Zamyatin, *Biz*, 40.

¹⁶⁰ Zamyatin, *Biz*, 45.

¹⁶¹ Zamyatin, *Biz*, 17-18.

¹⁶² Zamyatin, *Biz*, 171.

Velinimet kimin oy verdiğini bizzat görmektedir.¹⁶³ Bu seçim formalite gereğidir. Nitekim şimdiye kadar seçimlerde karşı oy kullanılmamıştır. Ancak distopyanın sonuna doğru Mephi adı verilen örgüt ilk defa ret oyu vermiştir. Her birine ölüm cezası verilen Mephi örgütünün bu hareketi bir devrimi başlatır. D-503 de E-330 ile birlikte isyanın içerisinde. Ancak D-503 hala bazı şeyleri sorgulamaya devam etmektedir.¹⁶⁴

Romanın sonunda *Velinimet*, D-503'ü yanına çağırır ve hafızasını siler. E-330 ve diğer isyancılar ise *Gaz Odaları*'na atılarak idam edilir. E-330 ile D-503 ölüm esnasında birbirlerini görmektedir. Ancak D-503 onu hatırlamadığı için artık her şey çok geç olmuştur. Böylelikle distopya *Tek Devlet*'in kendi iktidarını sağlamlaştırmasıyla son bulur. Zamyatin'in bu distopyada vermek istediği asıl mesaj en son devrim diye bir şeyin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğidir.¹⁶⁵ Her ne kadar Zamyatin bunu amaçlamış olsa da hali hazırdaki yönetim şeklinin mutlaka muhalifi olacaktır. Bu durum bize son devrim diye bir şeyin olamayacağını göstermektedir. Zira eserde E-330, sayıların sonu nasıl yoksa son devrimin de asla olamayacağı yönündeki sözleriyle bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁶⁶

1.3.2.2. Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünyası

Batı distopyasında önemli eserlerden birisi de Aldous Huxley tarafından yazılan *Cesur Yeni Dünya* adlı romandır. Huxley'in bu eserin ismini Shakespeare'in *Fırtına* adlı piyesinden ilham alarak verdiği düşünülmektedir. Çünkü bu piyeste ütopya ve distopyaya ait bazı unsurlar yer almaktadır.¹⁶⁷ Huxley'in distopyasında dünya on bölgeye ayrılmaktadır. Her bölgenin ayrı yöneticisi vardır. Olaylar Londra'da geçmektedir. Londra'yı da içine alan bölgenin yöneticisinin ismi ise Mustafa Mond'tur.¹⁶⁸

Cesur Yeni Dünya'da herhangi bir çocuk doğal yollarla dünyaya gelmez. İnsan embriyosu devletin özel merkezlerinde bulunan kuluçkalardaki tüplerde üretilir. Her bir yumurtadan yaklaşık doksan altı adet insan üretilmektedir. Aynı yumurtadan üretilen insanların hepsi tek yumurta ikizleri olduğundan aynı özelliklere sahiptir.

¹⁶³ Zamyatin, *Biz*, 140-141.

¹⁶⁴ Zamyatin, *Biz*, 150-152.

¹⁶⁵ Zamyatin, *Biz*, 223-224.

¹⁶⁶ Zamyatin, *Biz*, 10-11.

¹⁶⁷ Hakan Çörekçioğlu, "Biz ve Cesur Yeni Dünya'da İlkellik", *Folklor/Edebiyat* 22/86 (01 Mayıs 2016): 103.

¹⁶⁸ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, çev. Ümit Tosun (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 322.

Bununla birlikte üretim için sekiz dakika boyunca X ışını verildiğinden aralarından bazıları ölmektedir. Yaşayanlar ise kuluçkalara alınarak büyüme ve gelişmeleri sağlanır. Böylelikle her bir kuluçkadan yaklaşık sekiz veya dokuz tane insan embriyosu üretilir. Bütün bu sürece *Bokanovski İşlemi* adı verilmektedir. Eserde bu işlem toplumsal istikrarın en önemli işlevi olarak görülmektedir.¹⁶⁹ Şişeler içerisinde büyütülen bu bebeklerin ilerde neler yapacağı yine devlet tarafından belirlenir. Çünkü bu eser toplumun hiyerarşik yapısının ön plana alınmış olduğu bir distopyadır. Bu hiyerarşide *Alfa*, *Beta*, *Gama* ve *Epsilonlar* vardır. Hiyerarşinin en üstünde bulunan *Alfalar* yönetici sınıfını oluşturur. *Beta* olarak adlandırılan ise memur sınıfıdır. *Gamalar* ise işçi sınıfını oluşturur. Hiyerarşinin en altında bulunan ise *Epsilonlardır*. Bu sınıf köle ve hizmetçilerden oluşmaktadır. Kişi hangi sınıfa seçilirse ömrü boyunca orada kalır. Yani sınıflar arası geçişe hiçbir şekilde izin yoktur.¹⁷⁰

Bebekler, *Yeni Pavlov Şartlandırma Odası*'na alınarak gelecekteki duygu durumları kontrol altına alınır. Bunun amacı insanların ilerde mutlu bir hayat yaşamalarını sağlamaktır. Örneğin distopyada kitaplar ve çiçekler rahatsız edici şeylerle eşleştirilerek psikolojik bir koşullandırma oluşturulur. Böylelikle büyüdüklerinde bu nesnelere karşı korkuları olacaktır. Bunun sonucunda devlete daha bağımlı hale gelen toplum yapısı amaçlanır.¹⁷¹ Bununla birlikte *hipnopedya* yöntemi adı verilen bir teknikle çocuklara sürekli eğitim verilmektedir. Bu tekniğe göre çocuklar kulaklarındaki bir araçla uykularında eğitim alırlar. Çünkü çocuğun zihni dönüştürülerek gelecekteki yetişkinlerin sorguladığı ve arzu ettiği her şey kontrol altına alınmaktadır.¹⁷²

Anlaşılabacağı üzere *Cesur Yeni Dünya*'da aile kurumu ortadan kaldırılmıştır. Hatta aile kurumunu ilkel bir durum olarak görürler. Ancak istediği kişiyle cinsellik yaşanmasına izin vardır. Bunu da sadece haz ve zevk için icra ederler. Onlara bu konuda cinsellik eğitimi de verilmiştir. Tüm bu düşünceleri eserdeki “*herkes herkese aittir*” alıntısı açıklamaktadır.¹⁷³ Çünkü *Cesur Yeni Dünya*'daki halk haz ve zevk uğruna yaşayan bir toplumdur. Eserde her şeyi yöneten *Dünya Devleti* yaşlanmanın çaresini de bulmuştur. Bunu da iç salgı bezlerini dengeleyerek yaparlar ve belli bir

¹⁶⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 26.

¹⁷⁰ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 34-35.

¹⁷¹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 41-44.

¹⁷² Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 47.

¹⁷³ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 64.

yaştan sonra herkesin vücut değerleri otuz yaşını gösterecek şekilde ayarlanır. Bu şekilde insanlar altmış yaşına kadar genç görünmektedir.¹⁷⁴

Bununla birlikte *Dünya Devleti*'nin dışında kalan *Ayrı Dünya* adında bir yer de vardır. Burada *Vahşiler* olarak adlandırılan insanlar yaşar. Bir diğer ismiyle *Malpais* denen bu bölgede teknoloji yoktur. Aile kurumu devam ettirilerek çocuklarını normal bir şekilde büyütmeaktedirler. Burada yaşayan insanlar *Dünya Devleti*'nin baskılarından uzaktadır ancak sefalet içinde hayatlarını devam ettirmektedirler.¹⁷⁵

Distopyanın ana karakterleri Bernard Marx ve Lenina'dır. Kurgu bu karakterlerin *Vahşilerin* bölgesinden Linda ile John'u *Dünya Devleti*'ne getirmesiyle şekillenir. Kurgunun devamında John ile yönetici Mustafa Mond'un, edebiyat, sosyoloji, felsefe, siyaset ve din üzerine konuşmaları yer alır.¹⁷⁶ Ancak Mond, onu *Dünya Devleti*'nde denek olarak kalması için ikna etmeye çalışır ama bunda başarılı olamaz.¹⁷⁷ Kurgu John'un *Dünya Devleti*'nin dışındaki ilkel bir bölgede intihar etmesiyle sona erer.¹⁷⁸

1.3.2.3. George Orwell'in 1984'ü

Çalışmamızda son olarak değerlendireceğimiz batı düşüncesinde ortaya çıkan distopya ise George Orwell'in 1984 adlı eseridir. 1984'ün kurgusunda İç Parti adlı sosyalist bir iktidar İngiltere'nin yönetimini ele geçirmektedir. Bu partinin ana yöneticileri lüks bir hayat yaşamaktadır. Bununla birlikte partinin başındaki kişiye *Big Brother* denir. Londra sokaklarındaki duvarlarda "*Big Brother Gözü Üzerinde*" ve İngiliz Sosyalizminin kısaltılmışı olan "*İngsos*" posterleri asılıdır. Tele-ekran adı verilen bir cihazla herkese belli zamanlarda propaganda yayınları yapılır. Bunun yanı sıra bu cihazla herkesin neler yaptığı iktidarca her an izlenebilmektedir. Buna ek olarak *Düşünce Polisleri* ile de halkın her kesimi kontrol altına alınmaktadır.¹⁷⁹

Ülkeyi yöneten partinin yaklaşık dört bakanlığı vardır. Bunlar *Gerçek Bakanlığı*, *Sevgi Bakanlığı*, *Barış Bakanlığı* ve *Varlık Bakanlığı*'dir. Basın, sanat ve eğitim işlerine *Gerçek Bakanlığı* bakar. Savaşlar ve askeri her türlü iş *Barış Bakanlığına* aittir. Toplum için kanun, yasa ve her türlü düzeni *Sevgi Bakanlığı* sağlar.

¹⁷⁴ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 147.

¹⁷⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 290.

¹⁷⁶ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 284-296.

¹⁷⁷ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 299.

¹⁷⁸ Zamyatin, *Biz*, 316-317.

¹⁷⁹ Orwell, *1984*, 12-20.

Ekonomi ile ilgili olan işlere ise *Varlık Bakanlığı* bakmaktadır. Yeryüzünde bulunan en büyük bina *Gerçek Bakanlığı*'na aittir. Onların yanındaki bakanlık binaları da devasa büyüklüktedir. En korkunç görünen bakanlık ise *Sevgi Bakanlığı*'dır. Hiçbir penceresi bulunmayan bu mekâna resmi görevi olmayan hiç kimse giremez. Silahlı görevliler bu mekânı sürekli korumaktadır.¹⁸⁰

Evlilik ise parti için yapılan bir görevdir. Özellikle evlilikten olacak çocuk parti içindir. Başka amaçlar uğruna çocuk yapmak ise yasaktır. Bunu engellemek için *Seks Karşıtı Gençlik Birliği* adında bir yapılanma oluşturulmuştur. Resmi bir yapılanma olan bu kurum ilerde çocukların yapay dölleme yoluyla üretileceğini söylemektedir. Bu da her şeyin iktidara daha da bağlı hale geleceğinin bir göstergesidir.¹⁸¹

Ana karakter olan Winston ise *Gerçek Bakanlığı*'nda çalışmaktadır.¹⁸² Burada geçmişte yazılmış olan ne varsa *yenisöylem* adı verilen bir dille yeniden düzenlenir. Bununla birlikte *yenisöylem*'de kelimeler insanların sorgulamasını engelleyecek bir yapıdadır. Yazılan yeni tarih ise iktidarı haklı çıkaracak şekilde yeniden ayarlanır. Hatta bu yapılanlar ile geçmiş bile unutturulmaya çalışılır. Özellikle iktidarın *gerçeklik denetimi* veya *çiftdüşün* anlayışı buna hizmet etmektedir. Çünkü onlar geçmişini değiştirebilirlerse geleceği de istediği gibi kontrol edebileceklerdir.¹⁸³

Winston'ın bakanlıkta çalışması onu bazı şeyleri sorgulamaya sürüklemiş ve bu süreçte boş zamanlarında bazı yasakları çiğnemeye başlamıştır. Örneğin Winston yasak olmasına rağmen *Proleter* adı verilen bölgeye gider. Bu bölge iktidar tarafından terk edilmiş fakir bir yerdir. Winston, devrimin onlar tarafından başlatılacağına inanmaktadır. Ancak bunun için bilinçlenmeleri gerektiğini söyler.¹⁸⁴

Hikâyenin devamında çalıştığı yerde Julia ile tanışır ve sevgili olurlar. Her ikisi de iktidarın yönetim sistemine karşıdır. Bu nedenle Winston ve Julia yönetime karşı bir örgüt kurar. Bu örgüte partinin üst makamlarında bulunan O'Brien'i da kabul ederler. Bu olaydan sonra Winston'ın eline Emmanuel Goldstein'in "*Oligarşik Kolektivizm Teori ve Pratiği*" kitabı geçer. Bahsedilen bu kitap ve yazarı 1984'te hikâyenin devamı için kurgulanan figürlerdir. Winston, kitabın "*Cehalet Güçtür*" sloganıyla başladığını görür ve 1984'te yer alan *Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya*

¹⁸⁰ Orwell, 1984, 14.

¹⁸¹ Orwell, 1984, 77.

¹⁸² Orwell, 1984, 32.

¹⁸³ Orwell, 1984, 45.

¹⁸⁴ Orwell, 1984, 81.

adlı üç ülke arasında çıkan savaşın gerçeklerini gösterir. Buna ek olarak bu ülkelerin barış için yaptıkları anlaşmalardan da bahsetmektedir. Örneğin bu üç ülke savaş sonrası barışın devamlılığı için halkı kendi altında toplayacaktır. Onları eğitim de dâhil olmak üzere sürekli denetleyecektir. Böylelikle bu devletlerde üst ve orta sınıf bir şekilde yaşayacak ama alt sınıf olan *Proleterler* baskılanacaktır. Diğer yandan nüfusun yüzde seksen beşi parti üyesi olmadığı ve bunların da *Proleter* halktan oluştuğu ifade edilmektedir. Ancak bu tür bilgileri bilmedikleri için korkudan sustuklarından bahseder. Kısacası bu kitap, 1984'te bireyi bilinçlendirmek için her türlü bilgiye sahiptir.¹⁸⁵

Winston Goldstein'in bu kitabını Julia'ya da okuduktan sonra uyuyakalırlar. Ertesi gün arkadaşları Bay Charrington'ın bir düşünce polisi olduğunu öğrenirler ve Winston ile Julia tutuklanır.¹⁸⁶ Bununla birlikte örgüte aldıkları O'Brien da iktidara olan bağlılığının hiçbir zaman değişmediğini görürler.¹⁸⁷ İşkence esnasında onları ikna etmeye çalışırken O'Brien, Goldstein diye biri olmadığını ve kitabı yazan kişilerden biri olduğunu ifade eder.¹⁸⁸ Tutukluluk esnasında Winston ile Julia birbirlerine ihanet ederler. Kitabın sonuna doğru Winston iktidara yeniden bağlılık yemini ederek kurtulur ve iyi bir meslekte çalışmaya başlar. Ancak Julia'ya olan sevgisi ihanet nedeniyle bitmiştir.¹⁸⁹ Orwell'in 1984'ü yazmasındaki amaç sosyalist totaliter bir yönetimin tehlikelerine karşı halkı uyarmaktır.¹⁹⁰

Ütopya ve distopyalar Batı düşüncesinde uzun bir geleneğe sahiptir. Bu durum farklı milletlerdeki edebiyat ve düşünce akımlarını da etkilemiştir. Bu nedenle çalışmamızda Türk düşüncesindeki ütopya ve distopyalara da yer vermeyi gerekli görmekteyiz.

1.3.3. Türk Düşüncesinde Ütopya Geleneği ve Distopya

Türk düşüncesinde önemli ütopya eserlerinden birisi Farabi'nin *Medinetu'l Fazıla* adlı eseridir. Bu eseri Türk düşüncesinde görmemizin nedeni Türkistan'ın Farab vilayetinin Vesic köyünde doğan Farabi'nin bir Türk olmasıdır. Nitekim birçok kaynakta "*al-Feylesof at-Türki*" olarak anılır. Aynı zamanda kendisinden sonra gelen

¹⁸⁵ Orwell, 1984, 200-235.

¹⁸⁶ Orwell, 1984, 235-242.

¹⁸⁷ Orwell, 1984, 259.

¹⁸⁸ Orwell, 1984, 282.

¹⁸⁹ Orwell, 1984, 315.

¹⁹⁰ Zamyatin, *Biz*, 7.

Meşşai filozoflarını aydınlattığı için “*Muallimi Sani*” olarak da bilinmektedir. Onun *Medinetu'l Fazıla* eseri Platon'un *Devlet*'i gibi ideal bir kent örneğidir. Yani Farabi, *Medinetu'l Fazıla*'da ütopyacı unsurlar bulunduran ideal bir devlet tasavvuru sunmaktadır. Zira eseri hazırlarken Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan filozoflarından yararlanmıştı. Buna ek olarak eserde Plotinus'un etkisi de bariz bir şekilde görülmektedir. Ancak Farabi, Antik Yunan felsefesi ve Yeni Platonculuğu İslam toplumuna sunarken sadece bir aktarıcı değildir. Çünkü kendi özgün felsefi görüşlerini de bu eserde ifade etmiştir.¹⁹¹

Farabi'nin *Medinetu'l Fazıla*'sı metafiziksel bir evren anlayışı ile başlamaktadır. Özellikle ilk bölümlerde İlk Varlığın mahiyeti ile ondan taşan diğer göksel varlıklar anlatılmaktadır. Ay üstü varlık olarak adlandırdığı değişime tabi olmayan bu metafiziksel âlem, İlk Varlık'tan sudur ederek düzenli bir hiyerarşi oluşturur.¹⁹² Eserin devamındaki bölümlerde ise ay altı varlıklar anlatılmaktadır. Bu varlıklar ise değişime tabi fiziksel âlemde yer alan cisimlerdir. Ay altı varlıklar da kendi aralarında bir hiyerarşiye sahiptir. Ancak eserde bu hiyerarşi en değersiz cisimden en değerli olana doğru sıralanmıştır. Çünkü Farabi bu değersiz olanın diğer cisimlerin ortak maddesi olduğunu söylemektedir. Anlaşılacağı üzere eserde metafizik âlemdeki cisimler tümdengelimsel bir hiyerarşi izlerken fiziksel âlemde tümevarımsal bir metot izlenmiştir.¹⁹³ İlerleyen bölümlerde ise bedenin organlarından bahsedilir. Farabi eserde bedenin organları arasında da hiyerarşik bir düzenin var olduğunu söyler. Bu düzende kalp en başta bulunan amir organdır. Beyin de amir bir organdır fakat daha çok bir vezir gibidir. Sonra karaciğer ve dalak gibi diğer organlar önemlerine göre sıralanır. Böylelikle *Medinetu'l Fazıla*'da bedeni oluşturan organların hiyerarşik önemi vurgulanır.¹⁹⁴ Farabi'nin eserde asıl bahsetmek istediği şey nasıl ki âlemde ve bedende kusursuz hiyerarşik bir düzen varsa ideal bir devletin de bu şekilde olması gerektiğidir.¹⁹⁵

Farabi'ye göre bireyler tek başına ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Bu nedenle bireyler birbirlerine ihtiyaçlarından dolayı muhtaçtır. Bu da insanların bir toplum oluşturmasıyla mümkündür. Çünkü her biri bir diğerinin ihtiyaçlarını giderir. Bunun

¹⁹¹ İbrahim Ağah Çubukçu, “Türk Filozofu Farabi'nin Din Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1-4 (1966): 67-68.

¹⁹² Farabi, *İdeal Devlet*, 3-35.

¹⁹³ Farabi, *İdeal Devlet*, 35-39.

¹⁹⁴ Farabi, *İdeal Devlet*, 69-73.

¹⁹⁵ Farabi, *İdeal Devlet*, 101.

yanı sıra eserde toplumları büyük toplum, orta toplum ve küçük toplum olarak ayırır. Büyük toplum bütün milletlerin bir arada olmasıyla oluşan toplum yapısıdır. Orta toplum belli bir yerde sadece bir milletin bir araya gelmesidir. Küçük toplum ise herhangi bir yerde şehir halkının bir araya gelerek oluşturduğu toplumdur. Köy ile şehrin arasında hizmet ilişkisi vardır. Mahalle, şehri oluşturan parçalardır. Sokak ise mahalleyi oluşturan unsurlarken evler de sokakları oluşturur. *Medinetu'l Fazıla*'da erdemli bir toplumda bir araya gelen parçaların her biri organizmacı toplumda olduğu gibi sağlıklı birer bedene benzetilmektedir. Bir toplumun da sağlıklı şekilde devam edebilmesi için amir bir organa ihtiyaç vardır. Çünkü kalp nasıl diğer organları bir arada tutuyorsa toplumun başındaki yönetici de böyle olmalıdır. Böylelikle toplumdaki her bireyin birbirine olan yardımı sistemli bir şekilde devam eder. Buna ek olarak bedende diğer organların işlevi de kalbe göre ayarlanmalıdır. Benzer şekilde toplumda da hiyerarşik olarak ikinci sırada yer alan birey kendi görevini yöneticiye göre ayarlar. Üçüncü sırada yer alan ise ikinci sırada yer alan kişiye göre kendini konumlandırır. Bunun sonucunda toplum organizmacı hiyerarşik bir yapı oluşturur. Bu sistem erdemli bir şehirde kusursuz olarak işlemektedir.¹⁹⁶ Bununla birlikte nasıl ki organlarda oluşacak bir hastalık tüm bedeni etkiliyorsa toplumun bir parçasında ortaya çıkacak sorun da hiyerarşideki bütün sistemi etkilemektedir.¹⁹⁷ Bu nedenle *Medinetu'l Fazıla*'da Farabi, ideal bir devletin yöneticisinin *İlk Neden*'in âleme olan nispeti gibi olması gerektiğini söyler. Yani varlığını *İlk Neden*'e borçlu olan diğer varlıklar onun amacını takip etmelidir. Çünkü *İlk Neden* her şeyiyle birlikte kusursuzdur. Ondan oluşacak diğer varlıkların onu taklit etmesi de evrendeki düzeni sağlamaktadır. Benzer şekilde ideal bir devlette toplum erdemli olan yöneticisini takip etmelidir. Ancak bu şekilde toplumda düzen sağlanır.¹⁹⁸

Erdemli Şehir'in yöneticisinin temel özelliklerinden birisi doğuştan o işe yatkın olmasıdır. Bununla birlikte toplum hiyerarşisinin alt kısmında yer alan bazı işler yöneticiliğe elverişli değildir. Örneğin bedendeki organların yöneticisinin başka organların yönetimi altına girmesi imkânsızdır. Farabi eserde böyle bir durum söz konusu olsaydı bedenin yaşayamayacağını ifade etmektedir. Bu nedenle erdemli bir toplumda yönetici vasfı olan kişi başa geçmelidir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Farabi, *İdeal Devlet*, 97-100.

¹⁹⁷ Farabi, *İdeal Devlet*, 101.

¹⁹⁸ Farabi, *İdeal Devlet*, 102-103.

¹⁹⁹ Farabi, *İdeal Devlet*, 103-104.

Erdemli Şehir'in yöneticisinin sahip olması gereken doğal özellikler de vardır. Bunların ilki ise bedenlen sağlıklı olması ve fiilen yapması gereken işlerin ona engel teşkil etmemesidir. Herhangi bir konu üzerinde anlayış ve idraki güçlü olmalıdır. Aynı zamanda gördüğü veya duyduğu şeyleri aklında saklayabilmelidir. Buna ek olarak açıkgozlü ve zeki olmalıdır. Hitabet yönünün gelişmiş olması gerekir. Bilgi öğrenmeye olan sevgisinin yanında bunu zahmet verici bir iş olarak görmemelidir. Yalan söylemeye meyilli olmamalı ve cinsellik gibi bazı nefsi arzularına hâkim olabilmelidir. Yüksek ruhlu olmalı ve yüceliği sevmelidir. Dünyevi mala ve mülke fazla önem vermemelidir. Bununla birlikte adalet anlayışı gelişmiş olmalıdır. Son olarak yapılması gereken herhangi bir işte korkusuz ve azimli olmalıdır.²⁰⁰ Ancak Farabi bütün bu özelliklere sahip bir insanın zor bulunduğunu ve böyle birisinin her çağda yalnızca bir defa ortaya çıktığını söylemektedir. Eğer erdemli bir şehirde böyle bir insan bulunur ve zikredilen özelliklerin yalnızca altısını taşırsa yönetici bu kişi olmalıdır. Aynı zamanda muhayyile gücü ile insanları uyarma dışındaki beş özelliği de yerine getirirse de yönetici olabilecektir. Eğer böyle bir insana o çağda rastlanılmazsa daha önceki erdemli yöneticinin kanun ve yasalarına göre devam edilir.²⁰¹

İlk yöneticiye vekâlet edecek kişinin de kendine göre özellikleri olmalıdır. Bu niteliklerin çocukluğundan beri kendisinde toplanması ve büyüdüğünde de altı özellik olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Örneğin öncelikle bu kişi bir filozof olmalıdır. İlk yöneticinin koymuş olduğu kanunları bilmeli ve bunları muhafaza etmelidir. Aynı zamanda yeni bir kanun çıkarmak istediğinde eskiyi görmezden gelmemelidir. Bununla birlikte ilk yöneticinin döneminde karar verilmemiş durumlarla karşılaşıldığında akıllıca hüküm verebilmelidir. İlk yöneticiyi destekler nitelikte çıkarılan yeni kanunlar hakkında halkı açık bir şekilde aydınlatmalıdır. Buna ek olarak herhangi bir savaş olasılığına karşı sağlıklı bir beden bütünlüğüne sahip olmalıdır. Ancak bu özellikler sadece birinde toplanmazsa durumlar değişecektir. Örneğin sadece filozof özelliği bulunan kişi ile yalnızca diğer özellikleri kendinde bulunduran olursa devletin yöneticisi bu iki kişi olacaktır. Eğer bu zikredilen altı özellik ayrı ayrı kişilerde bulunursa devletin altı yöneticisi olması gerekir. Fakat herhangi bir zamanda

²⁰⁰ Farabi, *İdeal Devlet*, 107-108.

²⁰¹ Farabi, *İdeal Devlet*, 108.

filozof bulanamazsa diğer özellikler bulunsa bile erdemli şehir yöneticisiz kalacaktır.²⁰²

Farabi, *Medinetu'l Fazıla*'da erdemli olmayan yönetim şekillerinden de bahsetmektedir. Bunlar, *Cahil Şehir*, *Bozuk Şehir*, *Karakteri Değişmiş Şehir*, *Doğru Yolu Bulamamış, Yanlış İçinde Olan Şehir*'dir. *Cahil şehir*, halkı mutluluğun ne olduğunu bilmeyen şehirdir. Hatta mutluluğun ne olduğu onlara anlatılsa bile asla anlamayacaklardır. Onların mutluluk olarak gördüğü ise beden sağlığı, nefsanî zevkler, zenginlik ve saygı gibi şeylerdir. Bunların tersi olan hastalık, sıkıntı, yoksulluk ise mutsuzluğun nedenidir. *Cahil Şehir* kendi arasında çeşitlere ayrılır. Bunlardan ilki *Zaruret Şehri*'dir. Bu şehrin halkı bedenin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için birbirlerine yardım etmekten başka amaçları yoktur. Bir diğeri ise *Ticaret Şehri*'dir. Bu da halkın sadece zenginleşmek için birbirine yardım ettiği bir şehir yapısıdır.²⁰³ *Cahil Şehir*'in bir diğer çeşidi ise *Bayağılık ve Düşüklük Şehri*'dir. Bu şehirde ise yemek, içmek ve cinsellik gibi doğal arzular eğlence amacı ile icra edilmektedir. *Şeref Şehri* ise milletler arasında saygınlık, şöhret ve itibar kazanmak için birbirlerine yardımcı olan şehirdir. Bu toplumda birey ancak itibarıyla ön plana çıkmaktadır. *Güç, Kuvvet Şehri* ise başkalarına hükmetmeye çalışan şehirdir. Bu şehirdeki halk başkalarına hükmetmekten zevk duyar. *Cahil Şehir*'in son çeşidi ise *Demokratik Şehir*'dir. Bu şehrin halkı ise nefsanî arzularının istediği gibi yaşamayı amaçlayan serbest şehirdir. Buna ek olarak cahil şehrin hükümdarı da toplumu kendi nefsanî arzu ve isteklerine göre yönetir.²⁰⁴

Farabi, *Cahil Şehir*'den sonra *Fasık Şehri* anlatmaktadır. *Fasık Şehir*, düşünceleri erdemli şehre benzemektedir. Örneğin Tanrı'yı, Faal Akı, mutluluğu bilir ve inanırlar. Ancak bu toplumun davranışları cahil toplum gibidir. Yani düşünce ve inançları fiillerine yansımayan bir şehirdir.²⁰⁵ Bir diğeri olan *Karakteri Değişmiş Şehir* ise düşünce ve fiilleri bir zamanlar *Erdemli Şehir*'le aynı olan şehirdir. Fakat şehir halkının düşünce ve fiilleri sonradan değişmiştir. Son olarak Farabi, *Doğru Yolu Bulamamış, Yanlış İçinde Olan Şehir*'i anlatmaktadır. Bu şehrin halkı ise Tanrı'yı, Faal Akı ve gerçek mutluluğu temsil etseler bile yanlış görüş içerisindeyler. Çünkü bu

²⁰² Farabi, *İdeal Devlet*, 109.

²⁰³ Farabi, *İdeal Devlet*, 111-112.

²⁰⁴ Farabi, *İdeal Devlet*, 112.

²⁰⁵ Farabi, *İdeal Devlet*, 112.

şehrin yöneticisi kendisine vahiy indiğini iddia etmektedir. Fakat gerçekte ona vahiy inmemiştir. Onun halkı aldatmaktan başka bir işlevi yoktur.²⁰⁶

Batı düşüncesinde olduğu gibi Türk düşüncesinde ütöpik eserlerle fazla karşılaşmamaktayız. Fakat Türk düşüncesinde Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* gibi siyasetname türünde eserleri vardır. Bu tür eserler devlet adamlarına öğüt niteliği taşıdığından bir ütopya kategorisinde değerlendirilemez. Ancak bununla birlikte Osmanlı'nın son zamanlarına doğru her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da batı etkisinde kaldığını görmekteyiz. Bu nedenle Türk edebiyatında ütöpik içerikli ilk metinlere Tanzimat dönemi sonrasında karşılaşmaktayız. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı ütopyacı dürtülere zemin hazırlamıştır. Özellikle Prens Sebahattin'in "*Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?*" adlı yapıtı bu konuda önemli eserlerden birisidir.²⁰⁷ Ancak Türk edebiyatında ilk ütopya eserlerinin rüyalar geleneği ile başladığı kabul edilmektedir. Bu geleneğin öncüleri ise Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın *Rüya* adlı eserleridir.²⁰⁸ Her iki eser de yazarlarının rüya görmesi sonucu yazılmıştır. Fakat yazılış sebepleri ve konuyu ele almaları bakımından farklılık gösterirler. Ziya Paşa, *Rüya*'sını kendisiyle kişisel meselesi olan sadrazam Ali Paşa'yı eleştirmek için yazmıştır. Ancak eserde eleştiri, sadrazam Ali Paşa üzerinden topluma yönelmektedir.²⁰⁹ Ayrıca eserde 1. Meşrutiyet dönemi öncesi millet meclisi hayalinden de bahseder. Bu meclis hayalinin keyfi yönetimlere en iyi çözüm olacağını düşünmektedir.²¹⁰ Namık Kemal ise eserinde Ziya Paşa'dan farklı olarak sadece ideallerini ortaya koymuştur. Bu eserle o, toplumun geleceğinin daha iyi olacağını hayal etmiştir. Hükümet, özgürlük, eşitlik ve millet iradesinin olması gerektiğini savunmuştur.²¹¹

Rüya geleneği içerisinde Kılıçzade İsmail Hakkı'nın *İctihad* gazetesinde yayımlanan *Pek Uyanık Bir Uyku* adlı makalesi de önemlidir. Dönemin batıcı anlayışının tüm hedeflerini içinde barındıran bir eserdir. Bunun haricinde Celal

²⁰⁶ Farabi, *İdeal Devlet*, 113.

²⁰⁷ Firdevs Canbaz Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 54.

²⁰⁸ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 55.

²⁰⁹ Hasan Yürek, "Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın 'Rüya'ları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 13/2 (2013): 252.

²¹⁰ Mehmet Kaplan v.d., "Ziya Paşa", *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, 2. Bs (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993), 2: 112.

²¹¹ Yürek, "Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın 'Rüya'ları", 255; Kaplan v.d., "Namık Kemal", 2: 264.

Nuri'nin *Tarih-i İstikbal*'i ile Molla Davutzade Mustafa Nazım'ın *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyyeyi Ru'yet*'i de rüya geleneğinin önemli metinlerindendir.²¹²

Türk edebiyatında ütopya, rüyalar geleneğinin yanı sıra roman halinde de kendini göstermiştir. Özellikle İsmail Gaspıralı'nın *Darurrahât Müslümanları* eseri Türk edebiyatının ilk ütopyik romanıdır. *Darurrahât Müslümanları*, Fransa'dan demiryolu ile İspanya Endülüs'e geçen Molla Abbas'ın seyahatini anlatmaktadır. Eser, Molla Abbas'ın el-Hamra Sarayı'nda gecelemeyle başlamaktadır. Molla Abbas, Aslanlı Avlu'da namazını kıldıktan sonra gül bahçesinden Müslüman on iki güzel kız girer. Bu kızlar Darurrahât adlı gizli ülkenin Dârû'l-Ulûm üniversitesi mezunlarıdır. Molla Abbas'ın kızların başında bulunan Molla Celal ile daha önceden tanışıklığı vardır. Onlarla bir süre konuştuktan sonra birlikte sarayın harem bölgesinden gizli bir geçide girerler. Bu geçitteki tüneller Darurrahât ülkesine çıkmaktadır.²¹³

Darurrahât ülkesi, karlı Sierra Nevada dağlarıyla çevrilidir. Her tarafı ormanlarla kaplıdır. Geniş meydanları, bağları, bahçeleri vardır. Her yerinden pınarlar akmaktadır.²¹⁴ Halkı medenidir. Allah'a şükrederek yaşarlar. Kibir, haset, zulm ve yoksulluk gibi şeyler yoktur. Kanunlara uyarlar ve ahlaki yönden tamdırlar. Edepsizlik nedir bilmezler. Eşler nikâhlarını sevgi ve hukuk üzerine inşa eder. Evlenmeden önce kalıtsal bir hastalıkları olmadığını belirtmek zorundadır. Alkol, zina ve homoseksüellik yoktur. Kadınlar, tıp, hukuk ve eğitim bilimleri ile ilgili dersler alır ve bu konuda meslekleri yapabilir.²¹⁵ Teknoloji son derece gelişmiştir. At, at arabası ve buharlı araçlara ihtiyaç duyulmamaktadır. Bunun yerine elektrikli araçlar vardır. Şehirler başkent Darussaadet'e demiryoluyla bağlıdır. İletişim telgraf hatlarıyla sağlanır. Ayrıca her evde telefon da vardır.²¹⁶ Eserin yazıldığı dönemde telefonun kullanımı henüz yaygın değildir. Bu nedenle Gaspıralı için her evde bir telefonun bulunması bir ütopya'dır.

²¹² Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 55.

²¹³ Nizamettin Parlak, "İsmail Gaspıralı'nın Darurrahât Müslümanları Adlı Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (26 Temmuz 2015): 145; İsmail Gaspıralı, *Gaspıralı Roman ve Hikayeleri Seçilmiş Eserleri 1*, ed. Yavuz Akpınar - N. Muradov Orak (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 200, 255.

²¹⁴ Parlak, "İsmail Gaspıralı'nın Darurrahât Müslümanları Adlı Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine", 152.

²¹⁵ Parlak, "İsmail Gaspıralı'nın Darurrahât Müslümanları Adlı Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine", 153.

²¹⁶ Parlak, "İsmail Gaspıralı'nın Darurrahât Müslümanları Adlı Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine", 156.

Türk edebiyatında bir diğer önemli ütöpik metin, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayat-ı Muhayyel*'idir. *Hayat-ı Muhayyel*'de Platon'un *Devlet*'i ve Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nin aksine aileye önem verilir.²¹⁷ Bu eserde insanlar, ideal bir hayat yaşamak için bir adaya kaçarlar. Burada mutlu bir hayat sürerler. Ancak kadınlar sadece kadınlığı ile vardır. Onlar sadece eş, anne veya sevgilidir. Sadece kadınlığın gerektirdiği işleri yaparlar. Örgü örür veya elbise dikerler.²¹⁸ M. Kayahan Özgül'e göre Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu kaçış adası tasarımı, sevdiği kadın içindir. Çünkü İstanbul'da o yıllarda kanunen onaylanmamış sevdâ ilişkilerine yer yoktur.²¹⁹

Cumhuriyet'in ilanından sonra birçok ütopya eseri yazılmıştır. Özellikle Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesi*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara'sı* ve Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı eseri buna örnek verilebilir. Ağaoğlu ve Karaosmanoğlu'nun eserleri ulus-devlet anlayışına sahiptir.²²⁰ Bunun yanı sıra Robert Neelly Bellah'ın da tabiriyle bu iki eser *sivil din* niteliği taşımaktadır.²²¹ Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı eseri ise Simeranya adlı hayalî diyarın varlığı nedeniyle benzerlerinden ayrılır.²²²

Günümüze daha yakın tarihlerde yazılan Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı İnsanları*, bilim-kurgu eseri olmasının yanı sıra bir ideal gelecek ütopyasıdır. Örneğin eserde ülkeler arası sınırlar kalkmış, insanlar din, dil, ırk ayrımı gözetmeden mutluluk içerisinde yaşamaktadır. Buna ek olarak Ali Nar'ın *Uzay Çiftçileri* adlı eseri de vardır. Bu eser ütöpik izler taşıyan ilk İslami bilim-kurgu olduğu kabul edilir. Romanda Halep'te bulunan uzay üssünden Mars ve Venüs'te madencilik yapmaya kadar birçok hayalden bahsedilir. Ayrıca romanın her bölüm başında Kur'an ve Hadisler'den alıntılar bulunur.²²³

Türk edebiyatında distopyalar ise az rastlanan bir roman türüdür. Bu nedenle uzun bir tarihi geleneği de yoktur. Ancak 1980 yılından sonra bazı distöpik eserler yayınlanmıştır. Örneğin Çetin Altan'ın *2027 Yılı'nın Anıları*, Cüneyt Arcayürek'in *Ku-*

²¹⁷ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 56; Metin Özgül, "Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1998, 150.

²¹⁸ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 56; Özgül, "Bir Ütopya Taslağı", 151.

²¹⁹ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 56; Özgül, "Bir Ütopya Taslağı", 147.

²²⁰ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 58-59.

²²¹ Robert N. Bellah, "Civil Religion in America", *Daedalus* 96/1 (1967): 9.

²²² Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 59.

²²³ Yumuşak, "Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", 59.

De-Ta'sı bunlardan bazılarıdır.²²⁴ Fakat 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de distopya eserlerinin yazımında artış olmuştur. Örneğin Tahsin Yücel'in *Gökdelen*'i, Tayfun Pirselimoglu'nun *Şehrin Kuleleri*, Latife Tekin'in *Unutma Bahçesi*, Oya Baydar'ın *Çöplüğün Generali* ile *Köpekli Çocuklar Gecesi*, Ayşe Kulin'in *Tutsak Güneş*'i, Gülayşe Koçak'ın *Topaç*'ı, Armağan Ethemoğlu'nun *Son Masal*'ı, DR. kod adlı yazarın *Uykusuzlar*'ı, Adem Şenel'in *Ozmos Kronos*'u, Cem Aktaş'ın *Gitmeyecekler İçin Urbino*'su, M. Ali Targaç'ın *Arılar Tarikatı*, Kaan Arslanoğlu'nun *Sessizlik Kuleleri: 2084*'ü, Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası*'sı bunlardan bazılarıdır.²²⁵ Diğer yandan son günlerde popüler olan Afşin Kum'un *Sıcak Kafa* adlı eserini de Türk edebiyatında ortaya çıkan distopyalar arasında sayabiliriz. Yayınlanan bu eserlerinin kurgusunda dönemin siyasi anlayışının eleştirildiği görülmektedir. Yine de aralarında kendine has kurguya sahip olanlar da vardır. 2000'li yıllardan sonra distopyalardaki bu artışın nedeni ise sinemaya uyarlanan distopik eserlerin popüler hale gelmesidir. Çünkü bu filmler gençlerin ilgisini çekmiş ve farklı bir gerçeklik algısı oluşturulmuştur. Böylelikle distopyalardaki devletin teknolojik gelişmişliği ve toplum yapısı bireylerin yaşadığı dünyayı farklı çıkarımlarla değerlendirmelerini sağlamıştır. Bu da her geçen gün toplumun nezdinde distopyaya olan ilgiyi daha da artırmıştır.²²⁶

²²⁴ Düşgün, "Tayfun Pirselimoglu'nun 'Olası' Distopyası", 337.

²²⁵ İpek Demir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Distopik Romanlarının Kurumsal Analizi ve Tematik Çerçevesi (1990-2019)* (Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 2-4.

²²⁶ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Distopik Romanlarının Kurumsal Analizi ve Tematik Çerçevesi (1990-2019)*, 4-5.

2.BÖLÜM

ÜTOPYA VE DİSTOPYALARDA DİN VE TANRI TASAVVURU

2.1.Algı ve Tasavvur

Algı, kişinin duyuşsal ve bilişsel süreçler arasındaki ilişkiyle ortaya çıkmaktadır. Yani öznenin sadece duyumsaması değil nesne hakkında düşünmesidir. Böylelikle özne, nesne üzerinde bir kavrayışa sahip olmaktadır. Ancak herkesin duyuşsal edimi aynı değildir. Bu nedenle her özne, nesneyi farklı bir kavrayışla kavrar. Mill, bu konu hakkında duyuşsal edimlerimizi bilişsel olarak biçimlendirdiğimizi söyler.²²⁷ Kısacası algı, duyu organlarımızla zihnimize aldıklarımızın yorumlanmasıdır. Fakat her bireyin hayat tecrübesinin farklılığı, bu yorumlamayı etkilemiştir. Bu nedenle kişiler arası görüş farklılıklarında algılamanın önemli bir yeri vardır. Çünkü kişi, toplumda yaşadıklarını buna göre anlamlandırır.

Antik Yunan filozofları algıyı *aisthesis* olarak adlandırırlar. Bu kelime Antik Yunancada birçok anlamlara gelse de Platon ve Aristoteles duyum ve algılama olarak kullanmışlardır.²²⁸ Ancak her filozofun algı kavramı üzerine düşünceleri birbirinden farklılık gösterir. Örneğin Herakleitos'a göre her şey akış halinde olduğu için duyular kişiyi aldatır. Bu nedenle duyuların aldığı şeyle bizim ona verdiğimiz anlam aynı değildir. Dolayısıyla duyu yoluyla elde ettiğimiz bilgilere güvenemeyiz. Fakat nesnelerin ardındaki gerçekliğe akıl yoluyla ulaşabileceğimizi söyler. Çünkü akıl her insanda bulunan bir şeydir. Yani ona göre duyu yoluyla gelen bilgilerin sadece herkeste bulunan düşünme gücüyle gerçekliğine ulaşabiliriz.²²⁹

Algı konusunda bir diğer önemli filozof ise Parmenides'tir. Ona göre algı, ruhun bir yetisidir.²³⁰ Ruhun yetisi olduğunu düşünmesine rağmen o da duyu ve

²²⁷ Fatih Topaloğlu, "Dinî Tecrübeyi 'Yaşamayan Bilmez' mi? (Wayne Proudfoot'un Dinî Tecrübenin İncelenmesini Süjeye İndirgeyen Metodu Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 16/2 (10 Nisan 2013): 71; John Stuart Mill, *Perception and the External World*, ed. R. J. Hirst (New York: The Macmillan Company, 1965), 274-282.

²²⁸ Vildan Burkaz, *Aristoteles'te Algı Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 1.

²²⁹ Jonathan Barnes, *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, çev. Hüsen Portakal (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004), 121.

²³⁰ Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe I*, çev. Oğuz Özügül (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1994), 206.

deneyimlerimize güvenmememiz gerektiğini belirtir. Çünkü onun açısından insanların bu yolla ulaştığı bilgiler bir sanıdan ibarettir. Kişiye sadece görünüşü verir. Bu nedenle görünüşün ardındaki gerçekliğe ancak düşünme yoluyla ulaşabiliriz. Bu konuda Parmenides'in, Herakleitos'tan farkı, oluşu kabul etmemesidir. Böylelikle varlıkların sürekli değişim halinde oldukları görüşünü reddetmiştir. Ona göre bir nesneyi düşünebiliyorsak var olduğunu da kabul etmiş oluruz. Bu ise varlığın değişmeden var olduğunun ispatıdır. Ancak duyu algımıza gelen nesnelerin değişimi ise bir aldanmadan ibarettir. Çünkü düşünme gücü, değişmeyi kavrayamaz.²³¹

Empedokles'e göre algı ise bahsettiğimiz ilk filozoflardan farklıdır. Çünkü Empedokles, onlardan ayrı olarak birden fazla tözün varlığı düşüncesini benimser. Örneğin Thales suyu, Herakleitos ise ateşi töz kabul ederken, Empedokles hava, su, ateş ve topraktan oluşan tözler çokluğunu benimser. Onun bu *arkhe* düşüncesi, algı üzerine görüşlerini etkilemiştir.²³² Ona göre varlıkların bilinmesi bizimle aynı tözden olmalarıyla ilgilidir. Çünkü insan da tözler çokluğundan oluşan bir bütündür. Böylelikle kişi, aynı tözden olan varlıkları bilmekte zorlanmaz. Empedokles'e göre duyularımız bir nesneyi algımlarken tür bakımından birbirine yaklaşmaktadır. Böylelikle tözler birbirlerini etkiler ve her duyu organına gelen benzeşik akıntılar sayesinde nesneleri kavrarız.²³³ Anlaşılacağı üzere Empedokles için algı, insan ile nesnenin etkileşimi üzerine ortaya çıkar. Ancak bu etkileşimde önemli olan unsur, kişi ile algılanan arasındaki benzeşik ve yakınlıktır. Ayrıca Empedokles'in ruh üzerine düşünceleri de önemlidir. Ona göre ruh da bahsettiği tözlerden oluşmaktadır. Ruh aynı zamanda algının da kendisidir.²³⁴

Demokritos'a göre algı ise Empedokles ile benzeşmektedir. Bilindiği gibi ona göre her şey atomlardan oluşmaktadır. Atomlar gözle görülemeyen için atomların birleşik halde bulunması gerekir. Benzer şekilde kişinin duyu organları da bu atomların birleşmesinden oluşmaktadır.²³⁵ Algı ise kişi ile duyumsanan arasında ruh ve bedende değişimler meydana getiren akıntılardır.²³⁶ Bunun yanı sıra Demokritos, algı konusunda görünüşün ardındaki gerçekliğe ancak akıl yoluyla ulaşabileceğimizi

²³¹ Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe 1*, 18.

²³² Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, 2. Bs (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), 92-93.

²³³ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1984), 123.

²³⁴ Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe 1*, 206-208.

²³⁵ Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe 1*, 197-198.

²³⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 / Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, 1. Bs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006), 282-283.

söyler. Yani kişi, atomlarla yalnızca etkileşim halinde olmamalı, duyu yoluyla aldıklarını içselleştirmelidir. Ayrıca Demokritos’a göre cisim olan beden, atomlardan oluştuğu gibi ruh da atomlardan oluşmaktadır. Ancak ruhun atomları, bedene göre daha azdır. Ayrıca bazı filozofların da düşündüğü gibi ruhun ateşten olduğunu da kabul eder. Ruh, ince, cisimsiz ve sürekli hareket halindedir. Algı da kişinin bedenindeki bu atomların hareketiyle ilgilidir. Çünkü Demokritos, kişinin düşünme dâhil tüm fiillerini atomların hareketiyle oluşan bir aktarıma bağlamaktadır.²³⁷ Bilindiği gibi Empedokles, Demokritos ve Parmenides, algıyı ruhun bir yetisi olarak kabul etmektedir. Fakat daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi Parmenides’in diğerlerinden farkı oluşu ve değişimi kabul etmemesidir.

Platon’da algı, âlemdaki oluş ve bozuluş ile değişmeyen varlıklar arasındaki etkileşimle ilgilidir. Ona göre insanların yeryüzünde algıladığı nesneler yalnızca görünüşten ibarettir. Bu görünüş, *idealar alemi*’ndeki gerçek varlıkların yalnızca gölgesidir. Görünen âlem oluşa, bozuluşa yani bir değişime tabiidir. Ancak gerçek varlık değişmez olup bir mükemmelliğe sahiptir.²³⁸ Platon bu düşüncesini mağaranın duvarına dışardan yansıyan gerçekliğin gölgesi benzetmesiyle anlatmaya çalışır. Bu alegoriye göre mağarada gerçekliğin yalnızca gölgesini görenler, yeryüzündeki insanlardır. Gölge, algılanan dışardaki gerçekliğin görüntüsüdür. Dışardaki gerçeklik ise maddi varlıktan bağımsız var olan *idealar alemi*’dir.²³⁹ Görünüşün ardındaki gerçekliğe ulaşmak için mağaradaki insanların zincirlerinden kurtulup her şeyin kaynağı olan güneşe ulaşması gerekecektir. Bu güneş ise iyi ideasıdır.²⁴⁰ Buradaki benzetmeye göre insanlar güneşe doğru bakamaları bile ışığıyla etrafı görebilirler. Bu anlamda iyi ideası da görünemez olmasına rağmen maddi varlıklara gerçekliği, kişilere de algılama yetisini verendir.²⁴¹ Aynı zamanda ona göre diğer bazı filozoflarla benzer şekilde düşünme gücü ruhun yetilerindendir. Kişinin ruh ile beden arasında kurduğu ilişki ona gerçekliğin farklı yönlerini verecektir. Örneğin ruh, oluş ve

²³⁷ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 37.

²³⁸ Neslihan Doğan - Kilikya Felsefe Dergisi, “İki Farklı Evren Tasarımı: Platon ve Aristoteles’te Bilim”, *Kilikya Felsefe Dergisi / Cilicia Journal of Philosophy* 8/1 (2021): 86; Platon, *Diyaloglar*, çev. Teoman Aktürel (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015), 539; Platon, *Devlet*, 186.

²³⁹ Platon, *Devlet*, 231-232.

²⁴⁰ Platon, *Devlet*, 233.

²⁴¹ Platon, *Devlet*, 225.

bozuluşa tabi olan bedenden ne kadar uzaklaşırsa kişi, görünüşün ardındaki gerçekliğe o ölçüde ulaşır.²⁴²

Aristoteles'te algı ise Platon'un aksine duyularımızın önemli yeri vardır. Çünkü kişi, duyu yoluyla aldıklarını dönüştürebilir. Yine bazı filozoflarla benzer şekilde algılama yetisi ruha aittir. Ancak ona göre algılama, hayvanlarda da bulunur. Beşeri algının hayvandan farkı ise düşünme yetisinin var olmasıdır.²⁴³ Anlaşılacağı üzere duyu yoluyla aldıklarımızı düşünce yoluyla işleriz ve bu süreç sonucunda algısal görüşlerimizi oluştururuz. Fakat hayvanlardaki algılama unsuru ise bir düşünceden yoksundur.

Aristoteles'e göre bir nesneyi duyularımız algılayabilmesi için onun madde ve form düşüncesi göz ardı edilemezdir. O, maddesiz bir form, formsuz bir maddenin düşünülemeyeceğini söyler. Çünkü insan algısına konu olan yeryüzündeki her varlığın hem maddesi hem de bir formu vardır. Formsuz bir maddeyi veya maddesiz bir formu insanlar algılayamaz.²⁴⁴ Örneğin daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi *saf form* olarak ifade ettiğimiz ilk hareket ettirici, insan duyusuyla algılanamazdır. Bu nedenle metafizik konular üzerine düşünme bireyin var olan nesneye karşı yönelimselliğinin tasavvurudur.

İslam felsefesinde ise algı, idrak kavramı ile açıklanmaktadır. Bu kavram İbn-i Sina'da dış idrak ve iç idrak olarak ikiye ayrılır. Dış idrak, beş duyu organlarımızla dış dünyadan duyumsadıklarımızla ilgidir. İç idrak ise dış idraktan gelen bilgilerin işlendiği yerdir. Bilgilerin işlendiği iç idrakin unsurları beşe ayrılır. Bunlar, ortak duyu, tasavvur, tahayyül, vehim ve hatırlamadır. Dış idrak tarafından duyumsananlar, iç idrakte değerlendirilirler.²⁴⁵ Dış dünyada duyu organlarıyla ayrı ayrı duyumsananlar ortak duyuda bütün olarak yeniden duyumsanır. Tahayyül, bu duyumsananlardan bağımsız olarak akılda yeniden hayal edilerek üretilmesini sağlar. Vehim ise ister yararlı ister zararlı olsun haz ve acı gibi şeyleri idrak eder.²⁴⁶

²⁴² Platon, *Phaidon Ruh Üzerine Humanitas Yunan ve Latin Klasikleri*, çev. Nazile Kalaycı (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 63.

²⁴³ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018), 143-160.

²⁴⁴ H Emre Bağcı - Armağan Öztürk, "Aristoteles versus Hegel: Antik Bilgeliliğin Çarpıtılması Üzerine Notlar", 51-52 (2008): 157; James Bernard Murphy, "Nature, Custom, and Stipulation in Law and Jurisprudence", *The Review of Metaphysics* 43/4 (1990): 751-790.

²⁴⁵ Hayati Hökelekli, "Duyu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/duyu>.

²⁴⁶ Hayati Hökelekli, "İdrak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2000, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idrak>.

Kindi ve Farabi, İbn-i Sina'dan farklı olarak ortak duyu kavramını kullanmamıştır. Bu iki filozofa göre ortak duyunun işlevini tahayyül/ musavvire/ mütehayyile gücü yapmaktadır.²⁴⁷ Bütün bu işlemlerden sonra akli idrak kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü mütehayyile gücü akli idrakin denetimine girerek müfekkire halini alır. Müfekkire yoluyla bireyler düşünebilmektedir. Ancak düşünmenin tümellere ulaşma yönünde kullanılması burada önemlidir. Çünkü düşünme, sadece tümellere ulaşma yönüyle bilme düzeyine ulaşabilir. İslam felsefecileri akli idrak olarak isimlendirdiği bu kavramın bir çeşit ilham olduklarını söylerler.²⁴⁸ Bu durum, İslam felsefesinde idrakin metafizik yönünün olduğunu göstermektedir. Anlaşılabacağı üzere düşüncenin yönelimselliği konusu burada dini bir nitelik kazanacaktır.

Sonraki dönemlerde konuyla ilgili düşüncelerine yer verilmesi gereken önemli filozoflardan birisi de Thomas Reid'tir. Çünkü onun algılama teorisinde Platon'un idealar düşüncesi eleştirilmektedir. Özellikle sağduyu felsefesi, realist ve ampirist olması bunda etkili olmuştur. Ona göre idealar teorisinin sağduyuya karşı insanların akıyla alay eden bir yönü vardır. Bu teori şüpheciliğin temeli de olmuştur. Çünkü Platon'da duyumla edinilen bilgilerin tutarsızlığını ortaya koyma çabası vardır. Bilindiği gibi ona göre dışarıdaki nesneler yalnızca gerçekliğin bir görüntüsüdür. Görünüş ise sürekli değişim halinde olduğundan aldığımız bilgilere güvenemeyiz.²⁴⁹ Reid ise modern dünyada zihnin ne olduğunu tam olarak bilmedikleri için hala idealar düşüncesini savunanların var olduğunu söyler. Örneğin Berkeley ve Hume, duyumsanan her nesnenin zihnimizde bir ideası olması gerektiğini düşünüyordu. Oysaki Reid, duyumsadığımız herhangi bir nesnede daha önce zihnimizde tecrübe etmediğimiz hiçbir şey çıkmayacağını söyler.²⁵⁰ Aslında David Hume'un da bir ampirist olduğu bilinmektedir. Özellikle nedensellik eleştirisi konusunda onun görüşleri bunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak Reid'in söylediklerinden de anlaşılabacağı üzere ampirist filozofların zihinsel düzeyde birbirlerinden ayrıldığı görülmektedir.

²⁴⁷ Elif Acar, *İbn Sinâ Felsefesinde Ortak Duyu* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019), 2.

²⁴⁸ Hökelekli, "İdrak".

²⁴⁹ Çiğdem Yıldızdöken, "Platon Bağlamında Varlıktan Bilgiye Giden Yol", *Journal of International Social Research* 10/50 (2017): 442, 446-450.

²⁵⁰ Özlem Kara, *Thomas Reid'in Algı Teorisi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 28-29; Patrick Rysiew, "Thomas Reid on Language", Erişim 02.12.2022, <http://web.uvic.ca>.

Reid'in bir diğerk eleştirisi ise modern filozofların zihnin pasif olduğı düşünmeleri üzerinedir. Örneğın bir gülün kokusunu duyumsadığımızda zihnimizin ondan kaçınması imkânsızdır. Fakat ona göre bu durum tamamen zihnin pasifliğini gerektirmez. Reid, zihnin ne aktif ne de tamamen pasif olduğunu düşünür. Çünkü dikkatini tam olarak vermediğın bir anı hatırlayabilmesi mümkün değildir veya zihin çok acı veren bir durumu farklı şekilde algılayarak hafifletebilmektedir.²⁵¹ Yani duyumsama, hayal gücü, hafıza zihnin eylemleridir. Bu onun kısmen aktif olduğunun göstergesidir. Fakat diğerk filozoflar gibi idealar düşüncesini savunmuş olsaydı zihne alınan her şey izlenimlerden ibaret olurdu. Bu durum, Reid için zihnin pasif olduğunun bir göstergesi sayılacağından kabul edilemezdir.²⁵²

Konunun daha iyi anlaşabilmesi için Maurice Merleau-Ponty'in görüşlerine değinmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Kıta felsefesinin önemli isimlerinden olan Ponty, davranışın yapısı, algı ve algı fenomenolojisi üzerine çalışmalarıyla bilinmektedir. Onun Husserl'in düşüncelerinden hareketle fikirlerini oluşturduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Kıta felsefesinin diğerk isimlerinden olan Heidegger, Sartre ve Bergson'dan da yararlanmıştır.²⁵³

Merleau-Ponty, davranış ve algı problemini Descartes'ın Kartezyen düalizmini aşmak için kullanır.²⁵⁴ Bunda beden kavramının önemli bir yeri vardır. Çünkü bilmek ve düşünmek kişinin bedenli olmasıyla ilişkilidir. Bu düşünce dışardan gelen nesnelerin bedenden ayrı bir zihinde değerlendirilmesi anlayışını reddeder. Anlaşılacağı üzere Merleau-Ponty'e göre özne bedenleşmiştir. Öznenin bedenleşmesi bilinç konusunda farklı düşüncelere neden olmuştur. Bilinç ona göre dünya ile algı temelinde ortaya çıkan yönelimsel bir ilişki olarak tanımlanır. Bu yönelimsellik öznenin içsel süreci değildir. Aksine algı, hafıza, yargı ve beklentilere özneyi bağlar.²⁵⁵ Yani dış dünyaya özne, bedeniyle yönelir. Öznenin nesneye bedeniyle yönelmesi, onu nesnelerden biri haline getirir. Bilinç-beden bütünlüğüyle nesneleşen özne, sürekli dış nesnelerle ilişki halindedir. Düşünme, anlama, algılama bu yönelimsel ilişkiyle

²⁵¹ Kara, *Thomas Reid'in Algı Teorisi*, 33-34; Philip De Bary, *Thomas Reid and Scepticism*, (London: Routledge, 2002), 92-93 .

²⁵² Kara, *Thomas Reid'in Algı Teorisi*, 34-35; Thomas Reid, *An Inquiry into the Human Mind*, (Cupar: R.Tullis, 1823), 45-46.

²⁵³ Zeynep Direk, *Çağdaş Kıta Felsefesi Bergson'dan Derrida'ya*, 2. Bs (Ankara: Fol Kitap, 2021), 181.

²⁵⁴ Direk, *Çağdaş Kıta Felsefesi Bergson'dan Derrida'ya*, 184.

²⁵⁵ Aysun Aydın, "Merleau-Ponty'nin Bedenlenme Fenomenolojisi Bilinç ve Beden Bütünlüğü", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1 (2020): 80; Taylor Carman, *Merleau-Ponty*, 1st edition (London ; New York: Routledge, 2008), 32.

meydana gelir.²⁵⁶ Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya* adlı eserinde Descartes'ın balmumu parçası örneğindeki gibi bir ilişkinin olmadığını ve kendimizi şeylerden ayrı saf nesneler olarak görmenin doğru olmayacağını belirtir. Öznenin bedeniyle nesne içinde olma klığını baş döndürücü bir içli dışılık olarak ifade eder.²⁵⁷

Önceki paragrafta yer verdiğimiz gibi algılama, algılanan nesneden bağımsız değildir. Yani algılama için maddi bir varlığa ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra algılama konusunda düşüncenin önemli bir yeri olduğundan da bahsettik. Çünkü çalışmamızda duyumsanan nesnenin düşüncede üretilerek farklı algılama alanı oluşturulması önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle algı konusunda düşüncenin nesneye olan yönelimselliğinden bahsetmeyi de gerekli görmekteyiz. *Yönelimsellik*, felsefede Aristoteles'e kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Yukarıda algı konusunu daha iyi açıklamak için kısaca bahsettiğimiz bu kavram, öznenin dıştaki nesneye karşı düşünmesi, algılaması, yargılaması ve hissetmesi konusunda zihnin bir durum içinde olmasını ifade eder.²⁵⁸ Terrell Ward Bynum, yönelimsellik için her öznenin nesneye aynı süreçlerle yöneldiğinin söylenemeyeceğini düşünür. Yani bireyler nesneleri aynı zamanda ve mekânda algılasalar bile içsel süreç aynı olmayacaktır. Her öznenin yönelimi kendine özgü olacağından nesneye karşı olan algı da değişecektir. Bynum, bu noktada bir öznenin bir başka öznenin bedenine atlayamayacağından bunun mümkün olmadığını ve her bireyin duyumsadığı aynı olsa bile zihinleri farklı işleyeceğinden algılarının farklı olacağını düşünür.²⁵⁹

Bynum'un da anlatmaya çalıştığı gibi algı sürecindeki yönelimsellik, her öznenin zihninde farklı şekilde işlemektedir. Bu her bireyin aynı tecrübelerden geçse bile dıştaki nesneye başka bir bakış açısıyla bakmasını yansıtmaktadır. Aslında burada bireylerin kendine özgü farklılıkları olduğu vurgulanmaktadır. Biz bu farklılıklarda kalıtsal durumların etkili olduğu gibi çevresel koşulların da etkili olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü her bireyin zekâ düzeyi bir olmadığı gibi sosyal yaşantısı da aynı değildir. Yani bireylerin önceki yaşam tecrübeleri, yeni karşılaştığı durumlar üzerine algılarını şekillendirmektedir. Bu yaşam tecrübeleri yalnızca maddi nesneler

²⁵⁶ Aydın, "Merleau-Ponty'nin Bedenlenme Fenomenolojisi Bilinç ve Beden Bütünlüğü", 80-81; Aysun Aydın, "Yaşayan Deneyim – John Dewey ve Maurice Merleau-Ponty", *Maurice Merleau-Ponty Cogito* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 252-253.

²⁵⁷ Maurice Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya*, çev. Ömer Aygün (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 25.

²⁵⁸ Dan Zahavi, "Yönelimsellik ve Bilinç", *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (2014): 168-169.

²⁵⁹ Terrell Ward Bynum, "A New Look at Aristotle's Theory of Perception", *History of Philosophy Quarterly* 4/2 (1987): 175.

üzerindeki düşünceleri etkilemez. Aynı zamanda zihnin imge düzeyinde kalan soyut kavramlar üzerindeki tasavvurları da etkiler. Öyleyse tasavvur, algıdan farklıdır. Çünkü algı, maddi varlıklar üzerinde oluşturulan bir süreçtir. Tasavvur ise varlıklar üzerinde oluşturulan algıların soyut yansımasıdır. Örneğin bir kişinin sosyal çevrede edindiği tecrübe aynı zamanda onun Tanrı tasavvurunu da etkiler.

Her ne kadar algı ile tasavvur bazı akademik çalışmalarda aynı anlamda kullanılsa da biz her iki kavramın birbirinden farklı anlamı ifade ettiğini düşünmekteyiz. Çalışmamızda bu temel ayrım dikkate alınarak konular değerlendirilecektir. Çünkü tasavvur konusunda din felsefesi ve din psikolojisi'nin ortak çalışma alanı olan nesne ilişkileri kuramına değinmeyi gerekli görmekteyiz. Bu kuram ile Tanrı tasavvurunun bireyler ve toplumlar arasındaki farklılıklarına değineceğiz.

Nesne ilişkileri kuramı, M. Klein, R.D Fairbairn, Otto Kernberg, D.W. Winnicott ve Heinz Kohut gibi psikanalistlerin katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Bu kuram, Freud'un psikanalist kuramındaki dürtü bir kenara alınıp ilişki ve ilişki arayışına odaklanılmıştır.²⁶⁰ Buradaki nesne, bireyin hayatı boyunca etkileşime geçtiği her şeyi kapsar. Çocukluğunda annesi ile olan ilişkisi yaşam boyunca karşılaştığı her şeye dâhil olmuştur. Tabii ki dindar bir aile veya toplumda yetişenler ile böyle bir ortama sahip olmayan bireylerin ilişkiler bütünü aynı olmayacaktır. Bu nedenle her bireyin canlı veya cansız nesnelerle kurduğu ilişki onun herhangi bir konuda oluşturduğu tasavvurlarını da şekillendirecektir. Bu durum birey ve toplumların oluşturduğu Tanrı tasavvurları için de geçerlidir.²⁶¹

Nesne ilişkileri kuramı ile Tanrı tasavvurunda incelenen toplumun dini ve kabul edilen teolojik yorum da önemlidir. Çünkü bahsettiğimiz bu farklılıklar burada da kendini gösterir. Örneğin çoğunluğu Müslüman olan ülkede yaşayan birey ile Hristiyan veya farklı bir dine mensup toplumların Tanrı tasavvuru aynı olmayacaktır. Benzer şekilde aynı dine mensup ama farklı yorumlardan kaynaklanan mezhepsel

²⁶⁰ Akif Hayta, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (01 Aralık 2010): 41; W. J. Jones, *Hermeneutical Approaches in Psychology of Religion*, ed. Jacob Adrianus Belzen (Amsterdam: Rodopi, 1997), 51-62; Stephen Mitchell, *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar Bir Bütünleşme*, çev. Gülenbaht Algaç - İrem Anlı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009).

²⁶¹ Hayta, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", 41; Tracy A Prout, "Do image of God and attachment to God moderate the effects of object relations on recovery among outpatients with schizophrenia -spectrum disorders?", *ETD Collection for Fordham University*, 01 Ocak 2009, 34-46.

ayrımalar, bireyin Tanrı tasavvurunu o yönde şekillendirecektir.²⁶² Anlaşılabacağı üzere nesne ilişkileri kuramının Tanrı tasavvuru sadece bireyin kendiliğiyle değil aynı zamanda bulunduğu toplumun dini ve mezhebi anlayışıyla da ilişkilidir.

Bizim nesne kuramına yer vermemizin sebebi algı yoluyla alınan nesnelerin bireyin tasavvuruna etki etmesidir. Çünkü bireyler etki altında kaldıkları unsurlara göre tasavvur oluştururlar ve yine buna göre etkileşime geçerler. Oluşturdukları her tasavvur, onların hayat anlayışı haline gelir. Bunlar ise bazı ön kabullerin ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin muhafazakâr bir ortamda yetişen bireyin oluşturduğu ön kabuller, siyasete olan zihinsel tasavvurlarını etkileyecektir. Böylelikle sonradan karşılaştığı siyasi düşüncelerin de muhalifi olacaktır. Düşüncelerin çatışması Tanrı tasavvuru için de geçerlidir. Daha önce bahsettiğimiz gibi yetiştiği ortamın dinine mensup bireylerin tasavvuru, onların yönelimsel davranışlarını etkileyecektir. Çünkü her birinin zihnindeki teolojik ön kabuller, edimlerini şekillendirir. Ancak bu durum sadece bir dine inananlarla sınırlı değildir. Örneğin ateizm gibi bazı düşünce akımlarını takip edenler de buna dâhildir. Çünkü bu tür akımların herhangi bir teolojik ön kabulü olmasa bile kendi oluşturdukları düşünce kalıpları vardır. Bu düşünce kalıpları onların zihinsel ön kabullerini oluşturur. Bu nedenle ateizm kendi tasavvurunu Tanrı'nın yokluğu üzerine kurgular. Ateist birey de nesnelere olan yönelimsel edimlerini buna göre şekillendirir.

2.2.Ütopya ve Distopyalarda Din ve Tanrı Tasavvuru

Çalışmamızın konusu olan ütopyalarda bireyi etkileyen nesnelerin görünüşleri, gerçekliğin kendisini yansıtır. Kişinin tasavvurunu bilinçli yönden etkileyecek unsurlar manipüle edilmemiştir. Algılanan her nesne en ideal olan mutluluk kaynaklarıdır. Bu nedenle ütopyalardaki insan zihnini etkileyen her dini nesne hakikatin kendisidir. Örneğin Platon'un mağara alegorisindeki gerçeklik dışarıda yer alan güneştir. Daha önce de değindiğimiz gibi bu güneş iyi ideası olan hakikattir. Bu nedenle Platon yeryüzünde yer alan gölgelerin gerçekliği yansıttığını düşünür.²⁶³ Bilindiği gibi Platon'un dini düşüncesinin temelinde Antik Yunan'da yer alan pagan

²⁶² Hayta, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", 41; Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Tevhidin Esasları*, çev. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007); İsmail İzmirli, *Yeni İlmî Kelam* (Ankara: Umran Yayınları, 1981); Frithjof Schuon, *İslam'ı Anlamak*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İklim Yayınları, 1988); Gai Eaton, *Tanrı'yı Hatırlamak*, çev. Salime Leyla Gürkan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003).

²⁶³ Platon, *Devlet*, 233.

tanrılarının yansıması görülür. Çünkü *Devlet*'in bazı bölümlerinde Zeus ve Poseidon'dan övgüyle bahsedilir.²⁶⁴ Bununla birlikte Platon dönemin bazı şair ve yazarların anlatmış olduğu din ve Tanrı tasavvurlarından rahatsızlık duymaktadır. Örneğin *Devlet*'te Homeros'un yazdığı edebi eserlerde Tanrıça'nın oğlu Akhilleus'u para düşkününü olarak göstermesinin yaratmış olduğu rahatsızlığı bizzat dile getirir.²⁶⁵ Çünkü Platon şairlerin gerçekliği yansıtmayan şiirlerine karşı "*Tanrılardan kötülük geleceğine, kahramanların değersiz kişiler olduklarına inanmamalı gençlerimiz. Bu sözlerin gerçeğe de, dine de aykırı olduğu, Tanrılardan kötülük gelemeyeceği üzerinde az önce anlaştığımızdır.*" sözlerini söyleyerek tepkisini göstermektedir.²⁶⁶ Benzer şekilde Platon, şairlerin kurban ve adaklarla Tanrıların kızgınlığının yatıştırılacağı görüşünü de reddeder. Bu tür görüşlere sahip olan kişilerin eğrilik içinde olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre Tanrılardan hiçbir kötülük gelmez. Eğer bu şekilde inanırsak günahlardan kurtulacağımızı söyler. Ancak Platon *Devlet*'te Tanrılara dair ne biliyorsak efsaneler ve şairler sayesinde bildiğimizi de ifade etmektedir. Bu da dinin kaynağı ne olursa olsun onun dönemin geleneksel din anlayışından uzak olduğunu gösterir. Çünkü Platon'a göre Tanrıların yarattığı evrendeki her edebi metin o ilahi varlıkların yansıması olmalıdır. Şairlerin insanlara anlattığı geleneksel dini ifadeler ise onun rasyonel bakış açısına uymaz.²⁶⁷

Farabi'nin *Medinetu'l Fazıla*'sı ise İslam dinine felsefi bir bakış açısı sunar. Çünkü Platon'un *Devleti*'yle benzer şekilde onun Tanrı ve din anlayışı geleneksel düşünceden farklıdır. Onun eserindeki amaç felsefe ile dini uzlaştırmaktır. Bu da felsefi görüşlerinin temelini oluşturmuştur. Felsefesini oluştururken Platon, Aristoteles ve Yeni Platonculuk'tan yararlanmıştır. Onun teolojik bakış açısı da bunun etrafında şekillenir. Örneğin Tanrı, Farabi'ye göre bütün varlıkların ilk nedenidir. Aynı zamanda Tanrı basit, mükemmel, zorunlu ve bir olandır. Bununla birlikte onun eşiti veya zıddı yoktur. Ayrıca onun tanımı da yapılamaz. O, her şeyi bilen, diri ve hiçbir şeye muhtaç olmayan yüce bir varlıktır.²⁶⁸ Bunun yanı sıra var olan her şey varlığını O'na borçludur. Çünkü O'ndan varlığa gelen her şey varlığını kendisinden önce gelen varlığın sudur etmesi sonucuyla oluşmuştur.²⁶⁹ Bu sudur ise Tanrı'nın kendisini

²⁶⁴ Platon, *Devlet*, 80-81.

²⁶⁵ Platon, *Devlet*, 80.

²⁶⁶ Platon, *Devlet*, 81-82.

²⁶⁷ Platon, *Devlet*, 50-51.

²⁶⁸ Farabi, *İdeal Devlet*, 3-21.

²⁶⁹ Farabi, *İdeal Devlet*, 24.

düşünmesiyle ortaya çıkar.²⁷⁰ Kendisinden taşan *İkinci Varlık* ise hem kendini hem de *İlk Var Olanı* düşünür. Bu şekilde *Üçüncü Var Olan* ortaya çıkar. Bu taşmalar sırasıyla *On Birinci Varlığa* kadar devam eder. Ancak *Üçüncü Var Olan*'dan *Sabit Yıldızlar Küresi*'nin ortaya çıkmasından sonra sırasıyla *Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs, Merkür* ve *Ay Küreleri* meydana gelmektedir.²⁷¹ Bu nedenle Farabi'nin Aristoteles'in *İlk Neden* anlayışından etkilendiği düşünülmektedir. Ancak *İlk Neden*'in kendi kendini düşünmesiyle taşan bir âlem anlayışı Aristoteles'ten ziyade Plotinus'a ait bir görüştür. Fakat Farabi'nin Tanrı anlayışı Plotinus'un sudur anlayışının yorumlanmış ve üzerine yeni düşüncelerin eklenmiş halidir. Çünkü Plotinus'un sudur anlayışındaki *Bir*'i Aristotelesci bir *İlk Neden*'den hareketle oluşturulmaz. Plotinus'un *Bir*'i hiçbir olumlu sıfatla ifade edilemeyendir. Bununla birlikte Aristoteles'in *İlk Nedeni* ise taşmaz. Plotinus'un *Bir*'i de Aristoteles'in *İlk Nedeni*'nin özelliklerini taşımaz. Anlaşılabacağı üzere Farabi'nin Tanrı anlayışı bu iki filozofun görüşlerinin eklektik bir şekilde yorumlanmasıdır.²⁷² *Medinetu'l Fazıla*'daki ideal kent ise ancak onun din ve Tanrı anlayışının yeryüzünde yansıması olarak ortaya çıkabilir.

Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'nde şehrin tepesindeki düzlükte yer alan tapınak, ilahi hakikatin yeryüzündeki görüntüsüdür.²⁷³ Aynı zamanda şehri çevreleyen altıncı duvarın dış kısmında yazılan üstün zekâlılar arasına Pythagoras, Hz. Musa hatta Hz. Muhammed'in zikredilmesi bu durumu değiştirmemektedir.²⁷⁴ Çünkü İsa ve on iki havarinin resimleri duvarın en yüksekinde yer alır. Güneş Kentlilere göre görünüşün ardındaki gerçeklik onlardır.²⁷⁵ Bu nedenle Hristiyanlığa karşı hayranlık beslerler.²⁷⁶ Ayrıca ülkeyi bir başrahip yönetmektedir. Bu rahipten kitapta Metafizikçi olarak da bahsedilir. Her türlü dünya ve devlet işlerine bu rahip bakar. Diğer yandan *Güneş Ülkesi*'nde burçlara ayrı bir önem verilmektedir. Güneş'in terazi, oğlak, yengeç ve koç burçlarına geldiğinde bazı eğitici şenlikler düzenlerler.²⁷⁷ Bununla birlikte gökteki gezegenlerin birbiriyle olan kavuşumunun yeni belirtiler getireceğine de

²⁷⁰ Farabi, *İdeal Devlet*, xi.

²⁷¹ Farabi, *İdeal Devlet*, 31-33. Ayrıca bkz.: Asım Kaya, "Arthur O. Lovejoy'un 'Büyük Varlık Zinciri'nin Kökeni ve Batı Düşüncesindeki İzdüşümleri", *Felsefe Arkivi* 0/57 (2022): 50-51; Cahid Şenel, *Yeni Eflatunculuğun İslam Felsefesine Yansımaları*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 38-125.

²⁷² Farabi, *İdeal Devlet*, xii.

²⁷³ Thomasso Campanella, *Güneş Ülkesi*, çev. Vedat Günyol - Haydar Kazgan (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994), 19.

²⁷⁴ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 23.

²⁷⁵ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 13-14.

²⁷⁶ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 56.

²⁷⁷ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 67.

inanırlar. Özellikle Utarit abside’i Oğlak’a Satürn’ün Yay’a Mars’ınki de Başak burcuna girdiğinde yeni bir devletin, sanatın, yasanın ve hatta bir peygamberin geleceğini belirtirler.²⁷⁸ Papa’nın Hristiyanlara astrolojiyi yasak etmesine ise karşıdırlar. Ancak astrolojinin kötü amaçlar için kullanılabileceğinin de farkındadırlar. Bu nedenle bazı konulara dikkat ederek astrolojiye yaklaşırlar.²⁷⁹

Bacon’ın *Yeni Atlantis* eserinde de benzer durumlara rastlarız. Örneğin Yeni Atlantis’in sakinleri din olarak Hristiyanlığı benimsemektedir.²⁸⁰ Ancak ana karaya uzak olduklarından bu dini nasıl öğrendikleri merak konusudur. Onlara bu dini nasıl öğrendikleri sorulduğunda ise şu cevabı verirler:

“Kurtarıcımız İsa’nın semaya çıkışından yirmi yıl kadar sonra adamızın doğu kıyısındaki Renfusa şehrinin ahalisi geceleyin (gece bulutlu ve sakindi) denizde bir mil kadar uzakta büyük bir ışık sütunu gördüler. Sivri değil, denizden göklere doğru yükselen bir direk veya silindir şeklinde idi. Üzerinde nurdan bir haç görülmüyordu ki, direğin kendisinden daha parlak ve şa’şaalıydı. Bu garip manzara karşısında şehir halkı hayretler içinde kumsal üzerinde toplandı. Sonra da bu harikanın yanına gitmek için birkaç küçük kayığa bindiler.. Fakat kayıklar sütuna altmış yarda kadar yaklaşmışlardı ki, kendilerini oldukları yerde bağlanmış buldular. Daha fazla ilerleyemiyorlardı. Etrafa gidebiliyorlarsa da, daha ileriye yaklaşamıyorlardı. Bu suretle kayıklar yarım daire şeklinde toplanarak bu semavi alameti seyre daldılar. Bir tesadüf eseri olarak kayıklardan birinde Süleyman Evi Derneğinden (bu ev veya Kolej, kardeşlerim, bu ülkenin göz bebeğidir.) bir bilgin vardı. Bu zat bir müddet dikkat ve saygı ile bu sütun ve haça bakıp kaldı.”²⁸¹

Anlaşılabacağı üzere ütopya yazarlarının buradaki amacı ütopya sakinlerinin Tanrı tasavvurunun saf bir halde olduğunu göstermektir. Bir başka yerde ise adayı ziyaret edenler yapılan iyilikler ve gördükleri karşısında *“Şüphesiz ki, bu memlekette Tanrı her şeyde kendini gösteriyor.”* sözleri bunu desteklemektedir.²⁸² Çünkü ütopyalarda öznenin karşılaştığı her nesne gerçekliğin yansımasıdır. Gerçek bir ütopya olabilmesi için de bireylerin zihnindeki tasavvurları da ideal olmalıdır. Ancak bu iki

²⁷⁸ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 75-76.

²⁷⁹ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 77-78.

²⁸⁰ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli (İstanbul: Maarif Basımevi, 1957), 16.

²⁸¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 16-17.

²⁸² Bacon, *Yeni Atlantis*, 11.

eser Batı kültürüyle hazırlandıklarından nesnenin ardındaki gerçeklik Hristiyanlık olmuştur. Nitekim bu tür kültürel farklılıklar ütopyalardaki nesnenin ardındaki gerçekliği aktarma çabasını değiştirmez. Bunun yanı sıra bu çaba ütopyalardaki özgür irade problemini de beraberinde getirecektir. Çünkü ütopyaların sakinleri en ideal bireyler olduğundan düşünceleri de ilahi bir belirlenim içinde olacaktır.²⁸³ Bu konuyla ilgili Emile Michel Cioran, *Tarih ve Ütopya*'sında bu eserlerdeki karakterlerin önsezilerden mahrum olduğunu söylemektedir. Çünkü onların kişilikleri robotlaşmıştır. Bu nedenle o ütopyalardaki hiçbir karakterin sahici olmadığını düşünür. Hatta bahsettiği Charles Fourier'ın *katılımcı devleti*'nde her şey o kadar idealdir ki çocuklar ağaçtan bir elma çalmanın cazibesinden bile uzaktır. Bu nedenle Cioran kuklalar yaratarak oluşturulan bu eserlerin kime ne faydası olacağından yakınmaktadır.²⁸⁴

Bununla birlikte Thomas More'un *Utopia*'sındaki gibi farklı dini anlayışlara saygının gösterildiği ütopyalar da vardır. Bu eserde bireyler Tanrı *Mithra*'yı dilediği gibi tasavvur etmekte özgürdür. Buna ek olarak farklı mezheplere mensup insanlar, evlerinde inançlarına göre ibadet edebilmektedir. Tapınaklarda ise ortak inanç değerleri üzerinden hareket ederler.²⁸⁵ Dualarında mutlu bir devlet ve en gerçek din üzerine dünyaya geldikleri için şükrederler. Ancak eğer kendi inançları hak din değilse Tanrı'dan doğru yolu göstermelerini isterler.²⁸⁶ Anlaşılabacağı üzere eserde geçen bu düşünceler, bazı ütopyalarda özgür iradenin olabileceğini gösterir. Bu durum, ütopya iktidarlarının özneye etki eden nesneleri manipüle etmediğinin de göstergesidir. Ancak Berdyaev, her ütopya, başkasının distopyası olduğunu düşünmektedir. Eğer biz konuya bu şekilde yaklaşacak olursak, nesnenin manipüle edilmediği yönündeki fikirleri yeniden değerlendirmemiz gerekir.²⁸⁷ Örneğin *Utopia*'daki rahipler bazı konularda ayrıcalıklıdır. Onların çocukların eğitimi, ahlak yargıçlığı ve aforoz etme gibi yetkileri vardır.²⁸⁸ Benzer şekilde *Güneş Ülkesi* yüksek teknolojiye sahip oldukları için savaşlarda diğer milletlere karşı hep galip çıkarlar. Fakat devletin zorlanmadıkça kimseye saldırmadığı ama hakaretlere de asla gelemeyeceklerinden bahsedilir.

²⁸³ İsmail Şimşek, *Düşünce Tarihinde Tanrı'nın Özgürlüğü Sorunu* (Ankara: Elis Yayınları, 2017), 18; Robert Kane, *A Contemporary Introduction to Free Will* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 5-6.

²⁸⁴ Cioran, *Tarih ve Ütopya*, 88.

²⁸⁵ Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu v.d., 26. Bs (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 97-98.

²⁸⁶ More, *Utopia*, 100.

²⁸⁷ Zamyatin, *Biz*, 13.

²⁸⁸ More, *Utopia*, 95-96.

Bununla birlikte bütün ulusların geç olmadan kendi ideolojisini benimseyeceklerine yönelik keskin inançları vardır.²⁸⁹ Bu gibi düşünceler, ütopya sakinlerinin muhalifleri yönünden çok da hoş karşılanmayacaktır.

Bir diğer konu alanımız olan distopyalarda ise bireyi etkileyen nesnelerin görünüşleri, gerçekliğin çarpıtılmış halleridir. Çünkü iktidar sahipleri nesneyi dönüştürmek istediği zihinlere göre manipüle eder. Bireyin algıladığı her nesne gerçek sandığı görünüşlerden ibarettir. Örneğin iktidar eğer sosyalist bir rejimi destekliyorsa çevredeki her nesne ona göre dönüştürülür. Bunun en bariz örneği Orwell'in 1984'ündeki *yenisöylem*'dir. Daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi bu kavram, eserdeki *Gerçek Bakanlığı*'nın sansürleme yöntemidir. Aslında *yenisöylem*'in amacı sansürden ziyade yeni kelime ve kavramlar üretmektir. Bu yeni üretilen her kavrama göre insanların düşünce ve tasavvurları iktidarca şekillendirilir.²⁹⁰ Basın, sanat, eğlence ve eğitimin de bu kavramlara göre işletildiği düşünüldüğünde zihnin temelden inşa edildiği görülmektedir.²⁹¹ Özne, nesne olarak algıladığı her kavramın iktidarca yönlendirildiğinin farkında değildir. Böylelikle distopyalardaki iktidar, her bireyin bir diğer nesne üzerine olan yönelimselliğini de kontrol altına almaktadır. Bu durum bireyin zihninde oluşturduğu Tanrı tasavvurlarını da etkileyecektir. Özellikle 1984'teki tasavvur, Tanrı'nın yokluğu üzerinedir. İktidar, bireydeki bu tasavvurun oluşabileceği tüm nesneler bütününe engeller. Örneğin 1984'te *Winston*'ın tutuklanmasını Kipling'in şiirlerindeki Tanrı kelimesini sansürlemesine bağlaması bunun açık göstergelerinden biridir.²⁹² Anlaşılabacağı üzere eserde neden tutuklandığını bile anlayamayan bireyler, suçlarının sebeplerini nesnelerdeki gerçekliğin ortaya çıkarılmasında aramaktadır. Bunun yanı sıra biz çoğu distopyada dinin yasak olduğu bir sistemle karşılaşmaktayız. Bunun sebebi iktidarın kendi siyasi düşüncesini din gibi sunmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü eserlerde konu edinilen iktidar, herhangi bir dinin kendi politik sisteminin önüne geçmesini istemez. Bellah'ın da tabiriyle bir *sivil din* oluşturulur.²⁹³ Ancak buradaki *sivil din* iktidarın oluşturduğu yapay değerlerin baskıyla uygulanmasından oluşur. Bu yönüyle de Bellah'ın farklı etnik grupları ortak ulusal değerlerde birleştirme amacından ayrılır. Özellikle 1984'te iktidar sivil din algısında o kadar başarılıdır ki halk için Big Brother, Tanrı gibi tasavvur edilir. Eserde

²⁸⁹ Campanella, *Güneş Ülkesi*, 56.

²⁹⁰ Orwell, 1984, 53-54.

²⁹¹ Orwell, 1984, 14.

²⁹² Orwell, 1984, 251.

²⁹³ Bellah, "Civil Religion in America", 9.

Big Brother'ın Tanrı gibi her şeyi gözetleyip kontrol ettiği izlenimi vardır. Örneğin eserde yer verilen Londra şehir duvarlarına asılı “*Big Brother Gözü Üstünde*” posterleri ve tele-ekranda yapılan propagandalar ile bu amaçlanır.²⁹⁴ Düşünülen tek dini gerçeklik ise rejimin kendisidir. Bu durumu, 1984'te iktidarı destekleyen O'Brien'in Winston'a söylediği şu cümlelerinde görmekteyiz:

*“Biz iktidarın rahipleriyiz, dedi. “Tanrı, iktidardır. Ama şu anda iktidar, senin için sözcükten öte bir şey değil. Artık iktidarın ne demek olduğunu biraz öğrenmen gerekiyor. İlk kavraman gereken de, iktidarın ortaklaşa bir şey olduğu. Birey ancak birey olmaktan çıktığı ölçüde iktidar sahibi olabilir. Parti sloganını biliyorsun: ‘Özgürlük Köleliktir.’ Bunun tersinden de söylenebileceğini hiç düşündün mü? Kölelik Özgürlüktür. Yalnız –yani özgür-insan her zaman yenilgiye uğrar. Böyledir, çünkü insan yıkımların en büyüğü olan ölmeye yazgılıdır. Ama tümüyle, tam anlamıyla boyun eğgebildiği, kimliğinden sıyrılabildiği, Parti’yle kaynaşıp bir olabildiği zaman, işte o zaman gücü her şeye yeter ve ölümsüz olur. Kavraman gereken ikinci şey de, iktidarın insanlara hükmetmek olduğu. Bedenlere hükmetmek ama en çok da zihinlere hükmetmek. Maddeye –senin deyişinle, dış gerçekliğe-hükmetmek önemli değildir. Üstelik maddeye tümüyle hükmediyoruz zaten.”*²⁹⁵

Bunun üzerine Winston, “*Ama maddeye nasıl hükmedebilirsiniz ki? diye haykırdı. İklimi ya da yerçekimi yasasına bile hükmedemiyorsunuz. Hastalığa, acıya, ölüme de...*” diyerek tepkisini belirtir.²⁹⁶ Söylediklerinden de anlaşılacağı üzere Winston, bireyin nesne üzerindeki hâkimiyetinin sınırlarını vurgulamaktadır. O'Brien algı üzerine hâkimiyet kurduklarını ima ettiği şu cümlelerle ona cevap verir:

*“Biz maddeye hükmediyoruz, çünkü zihne hükmediyoruz. Gerçeklik kafanın içindedir. Yavaş yavaş öğreneceksin, Winston. Bizim yapamayacağımız hiçbir şey yok. Görünmezlik, havaya yükselme, ne istersen. İstersem bir sabun köpüğü gibi yükselebilirim yerden. İstemiyorum, çünkü Parti istemiyor. Doğa yasalarıyla ilgili bu on dokuzuncu yüzyıl düşüncelerini kafadan atmalısın. Doğa yasalarını biz yaparız.”*²⁹⁷

²⁹⁴ Orwell, 1984, 12-13.

²⁹⁵ Orwell, 1984, 285.

²⁹⁶ Orwell, 1984, 285.

²⁹⁷ Orwell, 1984, 285.

Görüldüğü üzere burada Orwell, 1984'te iktidarın nesneler üzerindeki gerçeklikle oynadığını aktarır. Hatta O'Brien karakteri, akla mantığa uymayacak şeyleri bile zihne makul şekilde inandırabileceklerini söyler. Deyim yerindeyse bir Tanrı gibi beşeri algı ve zihindeki tüm diğer tasavvurlar kontrol altına alınır.

Benzer durumlara birçok distopya eserinde rastlamaktayız. Ancak çalışmamızda bazı araştırmacıların ilk distopya eseri olarak gördüğü Zamyatin'in *Biz* adlı eserine değinmeyi gerekli görmekteyiz. Bu eserde de distopik *sivil din* unsurlarına rastlanılır. Özellikle kitabın *Kayıt Dokuz Ayın / Şiirler / Demir El* bölümünde geçmiş dinlerin ayinlerinden *Tek Devlet*'in törenlerine benzemesi konusunda şöyle bahsedilir:

*“Günümüze kalan tasvirlerden anladığımıza göre, antiklerin dinsel ayinleri bizim törenlerimize benzermiş. Ne var ki, onlarınki tümüyle akıl dışıydı. Onlar, tanımadıkları Tanrı'ya tapılar; oysa biz, tanıdığımız tanrının hizmetindeyiz. Tanrıları, onlara ebedi bir arayış işkencesinden başka bir şey vermediği gibi, anlaşılmas bir nedenle kendilerini O'na kurban olarak sunmaktan başka bir şey düşünmemişler. Oysa bugün, bizler, tanrımıza, Tek Devlet'e bir kurban sunuyoruz, sakın, makul, anlayışlı bir kurban. Tek Devlet için yaptığımız tek ayin bu. İki Yüzyıl Savaşları'nın korkunçluğunu anmak, tümelin tikele bütününe bireye karşı kazandığı zaferi kutlamak için yapılan bir ayin.”*²⁹⁸

Anlaşılaacağı üzere eserde devlet tarafından düzenlenen törenler geçmiş dinlerdeki ayinlere benzetilir. Fakat her ikisi arasındaki temel ayrımlarından birisi geçmiş insanların görünmeyen Tanrılara tapmalarıdır. Bu nedenle onlarla alay edilir. Bunun yanı sıra bahsi geçen törende İki Yüzyıl Savaşları da anılmaktadır. Bu savaş, *Tek Devlet*'in kurulmasına zemin hazırlamıştır. Kitabın *Kayıt Beş* bölümünde savaştan şu şekilde bahsedilir:

“Dünyayı açlık ve sevgi yönetir. Öyleyse evren üzerindeki egemenlikleri kaldırabilmek için onlar üzerinde egemenlik kurmalı. Atalarımız, açlığı yenmeyi başardılarsa da bu onlara çok pahalıya mal oldu. İki Yüzyıl Savaşları'ndan söz ediyorum, kentle köy arasındaki savaştan. Hristiyan vahşiler, belki de dinsel bir önyargıyla ekmeklerine inatla yapıştılar. Ama Tek Devlet'in kuruluşundan otuz beş yıl önce, bir petrol ürünü olan bugünkü yiyeceğimiz geliştirildi. Doğru, İki Yüzyıl Savaşları'ndan dünya nüfusunun

²⁹⁸ Zamyatin, *Biz*, 57.

yalnızca onda ikisi sağ çıktı. Ama böylece, dünyayı kaplayan bin yıllık pislik temizlendi, dünyanın yüzeyi pırıl pırıl oldu. Ve bu onda iki, Tek Devlet'in kuruluşuyla doruğuna ulaşan mutluluğu tatmak için sağ kaldı."²⁹⁹

Bu bölümde savaşın dindar Hristiyanlarla yapıldığı anlaşılmaktadır. Onlardan sahte tanrılara taptıkları hatta bir pislik olarak görüldüklerinden bahsedilir. Bu nedenle onların yeryüzünden silinmeleri, yeni kurulan devlet için temeldir. Özellikle kitabın *Kayıt Dokuz* bölümünde savaşın sonucu, tümelin tikele olan zaferi olarak görülmektedir.³⁰⁰ Platoncu bir edayla baktığımızda tümellerin tikellerin ardındaki gerçeklik olduğu görülecektir. Anlaşılacağı üzere onlar için *Tek Devlet* ve getirdiği sistem, gerçek olan tümeldir. Kazandığı zaferle kendini tikellerin ardındaki gerçeklik olarak sunar. Bunun dışındaki her tümel yok olmaya mahkûmdur. Çünkü *Biz* kitabının sakinlerine göre tek gerçek liturji *Tek Devlet*'in kendisidir. Diğer tüm dini ve felsefi düşünceler aldatmadan ibarettir.

Çalışmamızda bahsettiğimiz bu iki eserdeki ana karakterlerin algısal süreçlerine de değinmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü distopyalarda bu karakterlerin olay boyunca yaşadığı her deneyim, onları görünüşün ardındaki gerçekliği bulma çabasına itmiştir. Örneğin 1984'teki Winston *Gerçek Bakanlığı*'nda çalışması sayesinde *eskişöylem* ile yazılan eserleri okuma fırsatı bulmuştur. *Eskişöylem* iktidarca unutturulmaya çalışılan gerçek dil olduğundan Winston'ın algısal süreçlerinde büyük katkısı olmuştur.

Benzer durumlara Zamyatin'in *Biz*'indeki *D-503* karakterinde karşılaşmaktayız. Örneğin *Kayıt Altı* bölümünde *E-330* isimli kadın karakter, onu Antik Eve götürdüğünde yaşadığı deneyime şu şekilde yer verilir:

"Saydam olmayan, gıcırdayan, ağır bir kapıyı açtım... ve kendimizi kasvetli, dağınık bir yerde bulduk (Buna apartman dairesi diyorlardı). Aynı garip, soylu müzik aleti, renk ve biçim düzensizliği; geçen gün dinlediğimiz, vahşi, düzensiz, çılgın müzik gibi. Yukarıda beyaz düz bir alan, karanlık mavi duvarlar, antik kitapların kırmızı, yeşil ve turuncu ciltleri, sarı bronz şamdanlar, bir Buda heykeli. Sara nöbetine tutulmuş karmaşık çizgiler gibi yerleştirilmiş, matematiksel bir düzene sokulması mümkün olmayan mobilyalar."³⁰¹

²⁹⁹ Zamyatin, *Biz*, 34.

³⁰⁰ Zamyatin, *Biz*, 57.

³⁰¹ Zamyatin, *Biz*, 39.

Burada D-503 daha önce deneyimlemediği nesnelerle karşılaşmıştır. Bunlar her gün iktidarın ona dayattığı nesnelerden farklı şeylerdir. Aslında E-330, onu buraya bilerek getirir. Çünkü 1984'deki eskisöylemin yerini burada E-330 karakteri almıştır. Onun amacı D-503'ün algı süreçlerini etkilemektir. E-330 bunda başarılı olmuştur. Çünkü kitabın *Kayıt Yedi* bölümünde D-503'ün deneyimlediği bu nesneler rüyasına girmiştir. D-503 uyandığında düşünceleri şöyledir:

“Uyandım: Odaya yayılmış yumuşak, mavi ışık, cam duvarların, sandalyelerin, masanın pırlıltısı. Bu beni rahatlattı, kalbimin çarpıntısı durdu. Gözyaşı, Buda... Ne saçmalık! İyi değilim... bu kesin. Daha önce hiç rüya görmemiştim. Dediklerine göre, eskiden rüya görmek kesinlikle sıradan, normal bir olaymış. Ama söz onlara gelince, yaşamları zaten korkunç dönmedolapmış... Yeşil, turuncu, Buda, gözyaşı. Oysa biz bugün, rüyaların ciddi bir ruhsal hastalık olduğunu biliyoruz.”³⁰²

D-503 gördüğü rüyanın bir hastalık olduğunu düşünmektedir. Çünkü *Tek Devlet*'e göre rüya görmek psikolojik bir hastalıktır. Hatta bazen rüya görmediği süreçlerde iyileştiğini düşünüp sevinir.³⁰³ Ancak gördüğü nesneler artık algı dünyasını etkilemiştir. İlerleyen safhalarda deneyimlerinden şöyle bahseder:

“Parmaklarım, dizlerim ağrıyordu. Bunlardan kuşkum yoktu. Ama hangisi gerçek, hangisi düştü bilmiyordum; irrasyonel nicelikler, sağlam, yerleşik, üç boyutlu her şeyi altüst ediyordu... ve etrafım, parlak, sağlam düzlemler yerine, dallı budaklı, yontulmamış şeylerle sarılmıştı.”³⁰⁴

Ancak onun gerçeklikle tam anlamıyla karşılaştığı anı, E-330'un *Tek Devlet*'in Yeşil Duvarlarının ötesine götürdüğünde anlarız. D-503, o esnada şunları söylemektedir:

“İşte o anda gerçekle yüz yüze geldim; o güne değin hiçbir canlı tarafından görülmemiş olan, Yeşil Duvar'ın kalın duvarlarıyla bin kat küçülüp boğulmuş olan şeyle. Güneş.. artık, kaldırımlarımızın ayna düzlüğündeki yüzeylerine yayılmış olan bizim güneşimiz değildi; canlı kıymık gibi şeylerle parlak kıvılcımlar oluşturup gözleri kör eden, başları döndüren bir güneşti. Ve ağaçlar.. mumlar gibi kendiliğinden gökyüzüne yükselen, örümcekler gibi

³⁰² Zamyatin, *Biz*, 45.

³⁰³ Zamyatin, *Biz*, 75.

³⁰⁴ Zamyatin, *Biz*, 108.

boğum boğum pençeleriyle toprağın üstüne eğilen, pınarlar gibi suskun ve yeşil... Her şey karışıyor, sürünüyor, ayaklarımın altında tüylü küçük toplar sıcırdı. Donmuş kalmıştım. Adım atamıyordum çünkü ayaklarımın altı düzgün bir yüzey değildi... anlıyor musunuz... yeşil, yumuşak, hareketli, canlı bir şeydi."³⁰⁵

Bu sözler, şehir duvarlarının ötesindeki gerçeklikle hiç karşılaşmayan D-503'ün ilk deneyimidir. Çünkü iktidar, şehri bireylerin algı ve tasavvurunu etkileyecek şekilde tasarlamıştır. O zamana kadar onun için farklı bir gerçeklik mümkün değildir.³⁰⁶ Yani D-503'ün yaşadığı bu deneyim, Platon'un mağarasından çıkarak gerçekliğe uzanan kişinin durumu gibidir.

Benzer durumlara Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* adlı distopyasında da karşılaşmaktayız. Özellikle bu eserde din ortadan kaldırılarak yerine *Dünya Devleti*'nin seküler nesneleri yerleştirilmiştir. Örneğin yazar eserinde kasalara saklanan kitaplardan şu şekilde bahseder:

"Vahşi, kitap aldı. Yüksek sesle okudu: Eski ve Yeni Ahitleri içeren Kutsal Kitap.

-Bunu da. Kapağı olmayan küçük bir kitaptı.

-İsa'nın Taklidi.

-Bunu da okumamışsınızdır. Bir cilt daha uzattı

-Dinsel Deneyim Türleri. Yazar William James

-Yerine dönüp oturan Denetçi, Böyle bir sürü kitabım var, diyerek devam etti. Eski pornografik kitaplardan oluşan büyük bir koleksiyonum var. Tanrı kasada, Ford raflarda."³⁰⁷

Anlaşılabileceği üzere dini olsun ya da olmasın başka birçok kitap raflardan kaldırılmıştır. Yerine ise *Dünya Devleti*'nin önem verdiği Henry Ford'un eserleri dini bir kitap gibi yerleştirilmiştir. Ayrıca eserde *Dünya Devleti*'nin her sakini *soma* adı verilen bir uyuşturucu kullanmaktadır. Bu uyuşturucu kişiyi gevşeten ve ona hayatın problemlerini unutturan bir etkiye sahiptir. Böylelikle iktidar tarafından bireyin

³⁰⁵ Zamyatin, *Biz*, 154.

³⁰⁶ Zamyatin, *Biz*, 19.

³⁰⁷ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 285-286.

nesneler bütünlüğü daha kolay manipüle edilmektedir. Bu anlamda ondan romanda “*Hristiyanlık ve alkolün bütün avantajlarına sahipti, ama yan etkilerini taşııyordu.*” şeklinde bahsedilir. Çünkü verilen uyuşturucunun etkisi geçtikten sonra alkoldeki gibi baş ağrısı yapmamaktadır. Benzer şekilde insanların toplumsal ilişkilerinde tartışmalara neden olan dinlerin mitolojileri gibi de değildir. Yani eserde verilen bu uyuşturucunun dinlere göre daha faydalı olduğu varsayılmaktadır.³⁰⁸ Ana karakter olan *Vahşi* ise bütün bu karşılaştıklarına tepki göstermektedir. Bu nedenle romanın ilerleyen bölümünde denetçiyle arasında şu diyalog geçer:

“Eğer Tanrı’yı biliyorsanız niye onlara anlatmıyorsunuz? diye sordu. Tanrı hakkındaki bu kitapları niye vermiyorsunuz insanlara?”

-Onlara *Othello*’yu neden vermiyorsak, bunları da aynı nedenle vermiyoruz: eskiler de ondan; yüzlerce yıl öncesinin Tanrı’sını anlatıyorlar. Şimdinin Tanrı’sını değil.

-Ama Tanrı değişmez ki

-İnsanlar değişir ama

-Ne fark eder?”³⁰⁹

Metinden de anlaşıldığı gibi Tanrı’nın geçmişe ait bir metafizik anlayış olduğu pozitivist bir dünyada artık yer verilmemesi gerektiği vurgulanır. Bu durum insanların değişmesiyle ve Tanrı tasavvurlarının da değişmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Diğer tüm distopyalarda olduğu gibi burada da öznelerin değişmesinden hareketle algılanan nesneler bütünü tamamen manipüle edilmektedir. Bunun bir amacı vardır. İnsanları geleneklerinden ve geçmişte yer alan dini inanç ve tanrı tasavvurlarından uzaklaştırarak yönetim sistemine daha bağımlı hale getirmektir. Ancak tabiat boşluk kaldırmadığından dolayı reddedilen Tanrının yerine yeni tanrılar ikame edilmiştir. Bu distopyada Tanrı gibi sunulan kişi ise *Henry Ford*’tur. Bilindiği gibi *Henry Ford*, Ford otomobil şirketini kuran gerçek bir kişidir. Ancak eserin kurgusunda *Ford* karakteri Dokuz Yıllık Savaş sonrası oluşan ekonomik bunalımda *Dünya Devleti*’nin ilahı olarak görülmüştür. Bu bir anlamda bize endüstri ve sanayinin getirmiş olduğu düzenin tanrılaştığını göstermektedir.³¹⁰ Kurgu bununla da kalmaz *Ford*’un yaşadığı dönemde

³⁰⁸ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 79-80.

³⁰⁹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 286.

³¹⁰ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 321.

başarılı olan T Modeli otomobilinin simgesi T, Hristiyanlığın haçının yerine geçer.³¹¹ Öyleki artık “*Tanrı bilir*” veya “*Tanrıya şükür*” gibi ifadelerin yerini “*Ford bilir*” ve “*Forda şükürler olsun*” sözleri alır.³¹² Hatta çok daha ileri gidilir. Miladi takvimin başlangıcı kabul edilen Hz. İsa’nın doğumunun yerini (Milad’ta Önce ve Milad’tan Sonra) “*Ford’tan önce*” veya “*Ford’tan sonra*” ifadesi yer alır.³¹³ Kiliselerde okunan ilahilerde anılan Hz. İsa’nın ismine benzer şekilde bu distopyada okunan ilahilerde Ford’un ismi anılmaktadır. Ancak distopya halkı haz merkezli bir toplum olduğu için bu dualarda cinsel içerikli pornografik ifadeler yer almaktadır.³¹⁴

Tüm bunlara rağmen *Dünya Devleti*’nin dışarısından Peygamberivari şekilde gelen *Vahşi* karakteri bu iktidarın yönetimi altında kalmak istemez. Çünkü bu yönetim belli bir rahatlık, mutluluk ve nefsi hazları ona verse de nesneler bütünlüğünü elinden almaktadır. *Vahşi* bu durumu şu cümlelerle dile getirir:

“*Ben keyif aramıyorum. Tanrı’yı istiyorum, şiir istiyorum, gerçek tehlike istiyorum, özgürlük istiyorum, iyilik istiyorum. Günah istiyorum.*

-*Aslında, dedi Mustafa Mond, siz mutsuz olma hakkını istiyorsunuz.*

-*Öyle olsun, dedi Vahşi meydan okurcasına, mutsuz olma hakkını istiyorum*”³¹⁵

Her ne kadar *Dünya Devleti* dışından gelen *Vahşi* itiraz etse de iktidar kendi sistemini bir din olarak kabul etmektedir. Bu nedenle distopyada yer alan halkın tüm algı ve tasavvurlarını bu dine göre şekillendirir. Bir anlamda kendi gettolarını yaratırlar. Kendi sistemleri dışındaki tüm algı alanlarını kapatırlar. Aslında bu durum distopya yazarlarının yaşadığı toplumla da yakından ilişkilidir. Örneğin Zamyatin, Sovyetler Birliğinde yaşamaktadır. Onun toplum içerisinde gördükleri *Biz*’i yazmasına ilham olmuştur. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi yazar sosyalist bir iktidarı hedef almaktadır. Bu nedenle kendi toplumunun olumsuz din algısı esere yansır. Benzer şekilde Orwell’in eseri Batı’daki sosyalistlere bir uyarı niteliğindedir. Bunda Orwell’in eserini yazarken Zamyatin’den etkilenmesi büyük rol oynamıştır.³¹⁶

Bununla birlikte muhafazakâr dindar distopyalar da vardır. Bu tür eserler, diğer sosyalist distopyalardan ayrılır. Çünkü sistemin nesne üzerine olan algıları farklıdır.

³¹¹ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 78.

³¹² Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 59,265.

³¹³ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 48.

³¹⁴ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 115-116.

³¹⁵ Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, 296.

³¹⁶ Zamyatin, *Biz*, 8-9.

Nesnelerin manipüle edilmesi de bu farklılığa göredir. Biz bu farklılığı son günlerde popüler olan *Damızlık Kızın Öyküsü* distopyasında açıkça görmekteyiz. Nitekim bu eserde belli bir dini yorum iktidar tarafından benimsenmektedir. Margaret Atwood, eseri 1984 yılında Batı Berlin’de yaşarken yazmaya başlamıştır. O yıllarda Doğu Almanya ve Çekoslovakya gibi komünist yönetimlere yaptığı ziyaretlerin eserine ilham olduğunu söyler. Çünkü bu ziyaretlerde gözetlenme duygusu, sessizlik, konuların değiştirilmesi ve çapraşık bilgi iletme durumlarını deneyimlediğini söyler.³¹⁷ Onun sol yönetimlerdeki bu deneyimi muhafazakâr dini bir distopya yazmasını sağlamıştır. Bu da nesne üzerine olan algılar değişse de totaliter iktidarın fiillerinin değişmediğini gösterir. Çünkü her distopik iktidar kendi nesneler dünyasının algısını dayatır. Bu eserde de algı iktidarın dini, bir araç olarak kullanmasıdır. Örneğin *Damızlık Kızın Öyküsü* kurgusunda düzen Gilead Cumhuriyetinin elindedir. Kurguya göre Gilead’ın kurucuları, günümüzdeki Amerika Birleşik Devletlerini darbeyle yıkar. Böylelikle kendi düzenleri olan püriten köklere sahip Hristiyan dindar bir yönetim kurarlar.³¹⁸ Bununla birlikte romanda diğer dini inanç ve mezhepleri benimsemek yasaktır. Örneğin Müslümanlar, Katolikler ve Baptistler yok edilmeye çalışılır. Aynı zamanda komünizm gibi diğer siyasi yönelimler de yasaktır. Bunun yanı sıra olaylar kadın bakış açısıyla aktarılmıştır. Bu da eserdeki ataerkil düzene karşı verilen mücadelenin bir parçasıdır.³¹⁹

Püritenlik, Protestanlığın içinde ortaya çıkan bir harekettir. Calvin’in görüşlerini benimsemekle birlikte kendine has geleneksel dini yorumlara sahiptir.³²⁰ Özellikle bu yorumların toplumsal ve siyasi etkileri olmuştur. Örneğin vatandaşlara oy hakkı verilmesini söylemeler de yönetimin ve mülkün Tanrı’nın bazı kullarının hakkı olduğunu düşünürler. Diğer kullar ise bu yöneticilerin hizmetçileridir.³²¹ Yazarın eserdeki yönetimi püriten anlayışa göre şekillendirmesini bu nedenlerden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çünkü Gilead toplumunda da toplumsal bir hiyerarşi mevcuttur. Bu hiyerarşinin en üstünde erkekler yer alır. Devlet ve diğer üst düzey toplumsal işler erkekler tarafından icra edilir. Kadınlar ise hiyerarşide erkeklerden

³¹⁷ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 15.

³¹⁸ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 16.

³¹⁹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 20.

³²⁰ Ali İsmail Güngör, “Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri”, *Dini Araştırmalar* 7/21 (2005): 7-8.

³²¹ Güngör, “Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri”, 15-16; Peter W. Williams, *America’s Religions* (Chicago: University of Illinois Press, 1998), 113.

sonra gelir.³²² Bununla beraber kadınlar da kendi aralarında bir hiyerarşiye tabidir. Bu hiyerarşide *Ekono-kadınlar*, *Marthalar*, *Damızlıklar*, *Teyzeler*, *Gayrı-kadınlar* ve *Jezebeller* yer alır. Eserdeki *Ekono-kadınlar* dindar komutanlarla evlidir. Genelde mavi elbise giyerler.³²³ Dul kaldıklarında ise siyah elbiseyle matemini temsil ederler. Bu kadınların kocasına eş olmak dışında belirli görevi yoktur. *Ekono-kadınlar* sokakta dolaşmazlar. Genelde komutanların araçlarında görülürler.³²⁴ *Martha* olarak adlandırılan kadınlar ise ev işleriyle ilgilenen hizmetçilerdir. Yeşil elbise giyerler ve dışarı çıktıklarında yüzlerini peçeyle örterler. Ancak yüzlerinin görülmesi çok da önemli değildir.³²⁵ *Martha*'lar başkalarının evlerine gidip gelebildiklerinden gayri resmi haberleri etrafa yayabilmektedir.³²⁶ *Damızlıklar* ise doğurganlığa sahip olan kadınlardır. Kırmızı bir elbise giyerler.³²⁷ *Komutan* ve *Ekono-kadınlar*'dan oluşan dindar ailelere cariye olarak gönderilirler.³²⁸ Yapmaları gereken tek görevi ise çocuk doğurmaktır.³²⁹ *Teyzeler*, Kırmızı Merkez adı verilen yerde damızlıkların eğitiminden sorumlu dindar kadınlardır.³³⁰ Kahverengi elbise giyerler ve yönetime bağlıdırlar.³³¹ *Gayrı-kadınlar* olarak isimlendirilenler ise kısır olan kadınlardır. Kısır oldukları için kötü bir ortama sahip kolonilere çalışmaya gönderilir.³³² Bunun yanı sıra Gilead'ın yönetimi dışındaki diğer kadınlar da *Gayrı-kadın* olarak isimlendirilir. Çünkü onlar dindar bir yönetimin altında yaşayan kadınlar değildir.³³³ Son olarak *Jezebeller*, dindar erkeklerin gizli bir mekânda eğlendikleri kadınlardır. Bu mekânda benimsenen dinin her türlü günahı dindar erkeklerce rahatlıkla işlenir.³³⁴

Eserde olaylar June karakteri üzerinden anlatılır. June, Gilead'ın hâkimiyetinden sonra damızlık olarak hayatına devam eder. Frederick adlı komutanın evine çocuk doğurması için verilir. Bu nedenle June'un adı artık Offred olarak değiştirilir. Offred, Fredinki yani Fred'e ait olan cariye anlamına gelmektedir. Böylelikle damızlık alınan kadınların hiçbir bireyselliğinin olması istenmez.³³⁵ Bu

³²² Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 17.

³²³ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 169.

³²⁴ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 50.

³²⁵ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 32.

³²⁶ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 33-34.

³²⁷ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 30.

³²⁸ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 47.

³²⁹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 285.

³³⁰ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 53.

³³¹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 312.

³³² Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 91-92.

³³³ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 162.

³³⁴ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 302-303.

³³⁵ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 17.

durum *Biz* kitabındaki E-330 ve D-503 gibi kodlarla toplumun bireyselliğini ortadan kaldırmaya yönelik girişimdir.³³⁶ Bu nedenle damızlıklar artık sadece nesne haline gelmiştir. Atwood, June'un ismini kullanamamasının verdiği yabancılaşmayı okuyucuya şöyle aktarır:

*"İsmim Fredinki değil, başka bir ismim var, artık kimse kullanmıyor bunu, çünkü yasak. Kendi kendime bunun önemli olmadığını, ismin telefon numaraları gibi olduğunu, sadece başkalarının işine yaradığını söylüyorum ama bu doğru değil, aslında önemli. İsmimin varlığını gizli bir şey gibi saklıyorum, geri dönerek kazıp ortaya çıkaracağım bir hazine, günün birinde. Bu ismin gömüldüğünü düşünüyorum. Bu isim gizemli bir havayla çevrili, bir tılsım gibi, hayal edilemeyecek denli uzak bir geçmişten kalan sihirli bir şey gibi."*³³⁷

Hatta June isimlerin bireyi gerçekliğe bağlayan bir yönünün olduğunu başka bir yerde şöyle dile getirir:

*"Öykü mektup gibidir. Sevgili Sen, diyeceğim. Sadece sen, bir ismin olmaksızın. Bir isim vermek seni gerçekler dünyasına bağlar, bu daha rizikolu, daha tehlikeli: Orada, dışarıda, senin yaşama şansının ne olduğunu kim bilir? Sen, sen diyeceğim, eski bir aşk şarkısı gibi. Sen birden fazla demek olabilir."*³³⁸

Benzer şekilde hiyerarşi olarak üstte bulunan ekono-kadınlarının bile isimleri değiştirilmiştir. Örneğin komutanın eşi olan Serena'nın darbeden önceki ismi Pam'dir. June, Gilead kurulmadan önce onu hatırladığını şöyle ifade eder:

*"Gerçek ismi Pam'di. Bunu kısa özgeçmiş yazısında okumuştum, bir haber dergisinde, annem pazar sabahları uyurken onun şarkı söylemesini ilk seyrettikten sonra çok sonraları. O sıralar, kısa özgeçmiş yazılacak kadar önemliydi: Time ya da Newsweek'ti, öyle olmalıydı. O zamanlar artık şarkı söylemiyordu, söylev veriyordu. Bunu da iyi yapıyordu. Söylevlerin evin kutsallığı, kadınların nasıl evde oturmaları gerektiği hakkındaydı. Serena Joy kendisi böyle yapmıyordu, bunun yerine söylev veriyordu, ama kendi başarısızlığını herkesin iyiliği için yaptığı bir fedakârlık olarak sunuyordu."*³³⁹

³³⁶ Zamyatin, *Biz*, 10.

³³⁷ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 119.

³³⁸ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 68.

³³⁹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 74.

Anlaşılaçağı üzere Serena, Gilead kurulmadan önce söylevleriyle onun kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu durum din adına kendi bireyselliğini ortadan kaldırdığını göstermektedir. Böylelikle kendi nesneler bütününe başkalarının ellerine teslim etmeye razı olmuştur. Artık o Gilead yönetimi sonrası söylev de veremez durumdadır. Çünkü nesneler bütünü kendi dini yorumlarına göre şekillenmektedir. Bu nedenle kadınların yazması hatta herhangi bir kitabı okuması dahi yasaktır. June, Serena'nın dini söylevlerinin halktan destek bulduğu için pişmanlık duyduğunu düşünmektedir.³⁴⁰ Çünkü Gilead'ta nesneler dünyası artık hâkim olan dini yoruma göre şekillenmektedir. İnsanların nesnelerde gördükleri aynı olsa da artık anlamlar farklıdır. June, nesnelerdeki bu değişimi şöyle aktarır:

“O kırmızı gülümsemeye bakıyorum. Gülümsemenin kırmızısı Serena Joy'un bahçesindeki lalelerin kırmızısı ile çiçeklerin dibine doğru iyileşmeye başladıkları yerdeki kırmızı ile aynı kırmızı. Kırmızı aynı kırmızı ama aralarında bağlantı yok. Laleler kanın laleleri değil, kırmızı gülümsemeler çiçek değil, hiçbiri diğerine bir yorum getirmiyor. Lale, asılı adamın varlığından kuşku duymanın gerekçesini oluşturmuyor; ne de bunun tersi doğru. Her biri geçerli ve gerçekten orada. Yolumu bu tür geçerli nesneler tarlasından geçerek bulmalıyım, her gün ve her biçimde. Bu tür ayrımlar yapmaya büyük çaba harcıyorum. Bunları yapmaya ihtiyacım var. Su gibi berrak olmaya ihtiyacım var, zihnimin içinde.”³⁴¹

Eserde June, nesneler dünyasındaki bu ayrımın farkındadır. Gördüğü her nesne Gilead öncesi olanlara benzemektedir. Fakat nesneler aynı gerçekliğe sahip değildir. Bu nedenle görünüşün ardındaki gerçekliğe ulaşmak için algısını açık tutması gerektiğini düşünür. Aynı zamanda onları sürekli gözetleyen *Gözler* vardır. *Gözler*, devlet tarafından görevlendirilmiş memurlardır.³⁴² Nesnelerin görünüşlerine direnen insanları tespit etmekle görevlidir. Onlardan “*Tanrı'nın Gözleri yeryüzünün her köşesine uzanır.*” sözleriyle bahsedilir.³⁴³ Böylelikle Orwell'in gözetleyen Big Brother'ı bu distopyada Tanrı adına hareket eden bir hüviyet kazanır. Bunun yanı sıra farklı inanç ve yönelimleri tespit etmekle de ilgilenirler. Örneğin bir bölümde

³⁴⁰ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 74.

³⁴¹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 61.

³⁴² Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 118.

³⁴³ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 251.

Kuveykır mezhebine bağlı birkaç isim *Gözler* tarafından tutuklanmaktadır.³⁴⁴ Yani aynı dinden de olsalar farklı bir bakış açısına izin verilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum din felsefesinin önemli problemlerinden olan dinlerin çatışan hakikat iddiaları konusundaki dışlayıcı yaklaşımı yansıtmaktadır. Bilindiği gibi dini dışlayıcılık hak kabul edilen dinle çelişen öğretilerin bütünüyle yanlış olduğunu ve bu dinlerin mensupları her ne kadar dürüst ahlaklı bir yaşam sürse de kurtuluştan mahrum olacakları düşüncesini yansıtır. Benzer şekilde püriten anlayışta da bu düşünceye karşıt olan tüm görüşler bütünüyle baskılanmalıdır. Çünkü bu distopyadaki iktidar ve destekçilerine göre sadece kendi dini yorumları gerçekliği temsil eder. Diğer farklı görüş ve dini tasavvurlara ise yaşam hakkı tanınmaz. Bilindiği üzere eserde iktidarın püriten köklere sahip olması buna neden olmuştur. Çünkü püritenlik Protestanlığın içinde ortaya çıkan dini bir harekettir. Yani evanjelik kiliselerde dini dışlayıcılığın yaygın olması yazara ilham olmuştur.³⁴⁵ Püritenliğe göre ise insanlığın kurtuluşu Tanrı'dan gelen iman lütfunu kabul etmeye bağlıdır. Ancak bu lütuf sayesinde asli günahattan kurtulabiliriz. Çünkü püritenlerin imanı lütuf olarak nitelendirmelerinin sebebi bir bağışlanma vaadi olarak düşünmelerinden kaynaklıdır.³⁴⁶ Bunun yanı sıra seçilmişlik fikri de din anlayışlarının merkezinde yer alır. Çünkü onlar bu seçilmişlik arzusu bilinciyle yönelimsel edimlerde bulunurlar.³⁴⁷ Dini pratikler konusunda ise diğer Protestan görüşlerden daha ileriye gitmişlerdir. Örneğin kilisede kadının yeri, evlilik ve kanunlara uymak gibi konularda kutsal metnin önceliği vardır. Bununla birlikte sadece dini meselelerde değil güncel siyasi ve sosyal hayatı yorumlarken de kitab-ı mukaddes'e müracaat edilir.³⁴⁸

Romanda damızlık kızlar evlere gönderilmeden önce *Rahel ve Lea Merkezi*'nde eğitim görürler. Bu merkeze kendi aralarında *Kırmızı Merkez* ismini verirler. Çünkü içeride çok fazla kırmızı renkli nesneler vardır.³⁴⁹ Bu merkezde *Teyzeler* olarak adlandırılan dindar kadınlar onlara eğitim verir. Böylelikle evlere

³⁴⁴ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 118.

³⁴⁵ John Hick, *İnançların Gökkuşağı: Dinsel Çoğulculuk Eleştirel Diyaloglar*, çev. Mahmut Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 54.

³⁴⁶ Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri", 18; John Spurr, *English Puritanism, 1603-1689* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 1998), 154.

³⁴⁷ Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri", 21.

³⁴⁸ Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri", 23; Spurr, *English Puritanism, 1603-1689*, 176.

³⁴⁹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 134.

gönderildiklerinde ne yapması gerektiğini öğrenirler. Aynı zamanda algı düzeyleri de bu merkez tarafından şekillendirilir.³⁵⁰

Gilead'ın damızlık fikri nüfusun azalmasından kaynaklıdır. Çünkü ekosistemdeki bozulmalar doğurganlık oranını düşürmüştür. Bu nedenle doğurgan kadınlar damızlık olarak sınıflandırılır.³⁵¹ Damızlık fikri dini zemine de sahiptir. Bu da Tevrat'taki şu pasajlarla temellendirilir:

“Ve Rahel Yakup’a çocuk doğuramayınca, ablasını kıskanmaya başladı. Yakup’a ‘Bana çocuk ver, yoksa öleceğim’ dedi. Yakup Rahel’e öfkeleni. ‘Çocuk sahibi olmanı Tanrı engelliyor. Ben Tanrı değilim ki!’ diye karşılık verdi. Rahel, ‘İşte cariyem Bilha’ dedi, ‘onunla yat, benim için çocuk doğursun, ben de aile kurayım.’”³⁵²

Eski Ahit'teki bu ayet yaptıkları eylemi dinen uygun olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu pasaj damızlıkla icra edilen her cinsel ayin öncesi okunur.³⁵³ Ayin sırasında odada komutanın eşi de bulunmak zorundadır.³⁵⁴ Böylelikle damızlıktan olacak çocuğun gerçek sahibinin *Ekono-kadın* olduğu belirtilmiş olur. June, bu ayinin komutan için bile eğlenceli olmadığını düşünür. Çünkü dini alt temeli olan ciddi bir iştir.³⁵⁵ Aslında damızlık fikri iktidarın siyasi düşüncesine dini kılıf bulmasıdır. Böylelikle kendi biyo-politiği dindar halk tarafından kabul edilebilir hale gelir. Ayrıca damızlıkları her gören birey *“Tanrı meyveyi kutsasın”* diyerek onlara selam verir.³⁵⁶ Bu selamdaki meyve kelimesi çocuğu temsil eder. Böylelikle günlük hayatın her aşamasında onlara görevleri hatırlatılır. June bu nedenle kendilerinden *“Biz iki bacaklı rahimleriz, hepsi bu: kutsal tekneler, gezgin kadehler.”* olarak bahseder.³⁵⁷ Bu durum her öznenin bedende nesneleşmesi gibidir. Fakat buradaki beden, kadının nesneleşmesi üzerine manipüle edilmiştir. Kabul edilen gerçek özne ise eril yönelimli iktidardır. Aslında bu yönetim kadınlara dini referansla öznellik verdiğini de düşünür. Ancak verildiği düşünülen bu öznelliğin erkeklere birer nesne olmaktan başka bir işlevi yoktur. Özellikle *Kırmızı Merkez*'in görevi bunu sağlamaktır. Böylelikle bazı

³⁵⁰ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 18.

³⁵¹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 16-17.

³⁵² *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001), Yar. 30: 1-3; Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 125.

³⁵³ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 125.

³⁵⁴ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 122-129.

³⁵⁵ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 132.

³⁵⁶ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 43.

³⁵⁷ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 183.

kadınlar nesneler dünyası değiştirilerek damızlık olmaya istekli hale getirilir. Onlar, kendilerini bu püriten inanca adarlar. Başına gelen bu istismarın da farkında değillerdir. Fakat June gibi hala nesnelerin gerçekliğine ulaşan kadınlar da vardır. Onlar ise zihinlerini açık tutmaya çabalar. Bu nedenle damızlıkların bazıları inanarak bazıları da kolonilere gönderilme korkusundan, “*Oh Tanrım, arındır beni. Verimli kıl. Nefsimi körelt ki üreyebileyim. Tatminkâr kıl beni...*” duasını okur.³⁵⁸ June, dua edilirken kiminin içten yaptığını kiminin de çaresizlikten dolayı ağladığını söyler. Çünkü damızlıklar kendi aralarında farklı görüşlere sahip olsalar da akıbetleri aynıdır.

Romanda da anlaşılacağı üzere iktidar, doğum oranlarının azalmasını kadın biyolojisine bağlamaktadır. Fakat June’un kontrol için gittiği doktor, “*Bu ihtiyar heriflerin çoğu artık bu işi beceremiyorlar, diyor. Ya da kısırılar.*” açıklamasını yapar.³⁵⁹ Bunun üzerine June, “*Neredeyse soluksuz kalıyordum: Yasak bir sözcük söyledi. Kısır. Artık kısır erkek diye bir şey yok, resmi olarak. Doğurgan ve kısır kadınlar var, kanun böyle.*” diyerek içinden söylenir.³⁶⁰ Yani iktidar her ne kadar kısırlığın kadından kaynaklandığını düşünse de gerçek böyle değildir. Çünkü eserde doğurganlık oranının azalması erkek biyolojisinden kaynaklanan bir problemin sonucudur. Benzer durumlarda da olduğu gibi eserde benimsenen dini yorumun ön kabulleri gerçeğin görünüşünü etkilemiştir. Bu durum da biyo-politikanın erkeğin değil kadının üzerinden şekillenmesine sebebiyet vermiştir.

Hakikat tekelliliği aslında distopyaların her türünde görülmektedir. Çünkü günlük hayatta karşılaştığımız bu tür yönelimlere sahip kurumsallaşmış bazı yapılar distopyalarda iktidar olarak kurgulanır. Bu da eserlerde toplumun farklı görüşteki yapılarının baskılanmasıyla sonuçlanmaktadır. Böylelikle herhangi bir köktenci dini yönelim veya seküler ideolojinin nelere sebebiyet verebileceği okuyucuya aktarılır. Şimşek’in de tabiriyle tekellilik birbirinden farklı görüşlerde bulunabilen ortak bir yanılgıdır. Bu da en doğru ve gerçeği yalnızca kendilerinin bildiği bir dünya tasavvurundan kaynaklanır.³⁶¹

Anlaşılacağı üzere Muhafazakâr dindar distopyalarda iktidar için din, kabul edilen bir olgudur. Ancak kabul edilen dinin sadece bir yorumu tercih edilir. Bu nedenle diğer dinlerin ve dini yorumların varlık gösterilmesine izin verilmez. Bu tür

³⁵⁸ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 253.

³⁵⁹ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 91.

³⁶⁰ Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, 91.

³⁶¹ İsmail Şimşek, *Ataizmden Ateizme Tanrı ve Yanılgılar* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2020), 45-46.

distopyaların sosyalist kurgulardan farkı buradadır. Çünkü sosyalist distopyalarda herhangi bir din kabul edilmez. Bu nedenle iktidar kendi sistemini din gibi gösterir. Ancak her iki görüşün düşünce ve tasavvurları değişse de eylemleri değişmez. Çünkü toplumdaki her kişinin tek tipte bireyler olmasını isterler. Bu nedenle algı ve tasavvurları etkileyen her türlü nesneyi manipüle ederler. Distopyalarda iktidarın bunu yapma sebebi ise nesnelerin insanların düşünce ve tasavvurlarını etkileyen yönünün olmasıdır. Nesneler değiştikçe algı ile oluşacak her tasavvur ona göre şekillenecektir. Bireyin değişen algı ve tasavvuru ise sonradan karşılaştığı her nesneye olan yönelimselliğini etkiler. Bu durum John Berger'ın *Görme Biçimleri* adlı eserinde dile getirdiği “*Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız, nesneleri görüşümüzü etkiler.*” görüşünü destekleyen niteliktedir.³⁶² İktidarın devamlılığı ise özne ve nesne arasındaki bu algısal ilişkiye bağlıdır.

³⁶² John Berger, *Görme Biçimleri*, çev. Yurdanur Salman (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 8.

SONUÇ

Düşünce tarihinde ütopya ve distopyalar toplumda yaşanan olaylar üzerine ortaya çıkmıştır. Örneğin ütopya yazarları yaşadığı toplumdaki adaletsizliklerden bir kaçış olarak hayali ideal bir devlet oluştururlar. Distopyalar ise 20. Yüzyılda ortaya çıkan küresel olaylar sonucunda yaygınlaşan bir roman türüdür. Bu anlamda distopya yazarları döneminin güncel problemlerine bir tepki olarak eserlerini yazmışlardır. Bu da eserlerin dönemin şartlarına göre ortaya çıktığını göstermektedir. Bunun yanı sıra ütopyaların kiminle başladığı araştırmacılar arasında bir tartışma konusudur. Özellikle Platon'un *Devlet*'inin ideal bir kent örneği olması bu tartışmanın nedenidir. Çünkü ideal kent örnekleri ütöpik unsurlar taşısa da aslında iyi bir devletin nasıl olması gerektiğini aktarırlar. Fakat araştırmacılar ütopyaların Platon'un *Devlet*'inden yararlandıkları konusunda hemfikirdir. Aynı zamanda *Devlet* gibi ideal kent örnekleri haricinde ütopyayı etkileyen başka düşünce unsurları da vardır. Bu düşünce unsurlarının bazıları Platon'un *Devlet*'inden çok önceye dayanmaktadır. Bu nedenle çalışmamızdaki kanaatimiz ütöpik unsurlar barındırsa da Platon'un *Devlet*'i ilk ütopya eseri olmadığına yöneliktir.

Ütopya ve distopyalardaki din ve Tanrı tasavvurları ise karakterlerin algısal alanlarıyla ilişkilidir. Örneğin ütopyalarda yaşayan toplumun Tanrı tasavvuru günlük hayatta gördükleri nesnelerin ilahi yansımalarıdır. Nesnelerin görünüşleri ütopyanın iktidarı tarafından manipüle edilmemiştir. Örneğin Platon *Devlet*'te şairleri Tanrılara kötülük izafe ettiği için eleştirmektedir. Ayrıca Antik Yunan'da dinin kaynağı efsane ve şairler olduğundan Platon'un dönemin geleneksel dini inançları takip etmediği görülmektedir. Farabi'nin *Medinetü'l-Fazıla*'sındaki din anlayışı ise Antik Yunan, Yeni Platonculuk ve İslam dininin eklektik bir hali olduğu anlaşılmaktadır. Ancak o eserinde Tanrı anlayışı için ilham aldığı filozoflara kendi düşüncelerini de katmıştır. Ayrıca Platon ile benzer şekilde Farabi'nin de döneminin geleneksel din anlayışını benimsemediği görülmektedir. Diğer yandan *Güneş Ülkesi* adlı ütopyada şehirde bulunan büyük tapınak ve diğer dini nesneler Tanrı'nın yeryüzündeki gerçek yansımalarını ifade etmektedir. Bu nedenle *Güneş Ülkesi*'nde bireylerin zihni faaliyeti ilahi bir belirlenim içerisindedir. Ayrıca ülke metafizikçi adında dini bir lider tarafından yönetilir. Bu da teokratik bir yönetim anlayışının var olduğunu göstermektedir. *Güneş Ülkesi*'ndeki halk Hristiyan olmamakla birlikte bu dine hayranlık duydukları görülür. Aynı zamanda günlük hayattaki bazı işleri burçlara göre

ayarlamışlardır. Bununla birlikte inandıkları yıldız burçlarının onlara yeni bir peygamberi müjdeleyeceğini de ifade ederler. *Yeni Atlantis*'in sakinleri ise Hristiyan bir halktır. Eserde devletin bulunduğu adaya din, denizin üzerinde gerçekleşen mucize sonucu gelmiştir. *Yeni Atlantis*'te bulunan *Bensalem* devletinde görülen her nesnenin Tanrı'nın yeryüzünde yansıması olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda ülke *Süleyman Evi* adı verilen bir yerden yönetilmektedir. Bu yer din ve bilim işlerini yürütmektedir. Bu da eserin teokratik bir anlayışla kurgulandığını gösterir. Aynı zamanda bu alanın bilim merkezi olması Francis Bacon'ın din ile bilimi eserde uzlaştırma çabası içinde olduğunu göstermektedir. More'un eseri ise ütopya kelimesinin ilk kullanıldığı kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu *Utopia*'da din adamlarının ayrıcalıklı yetkileri bulunmaktadır. Bu da diğer bazı ütopya eserleriyle benzer şekilde teokratik bir anlayışın hâkim olduğunu gösterir. *Utopia* halkı *Mithra* adı verilen bir Tanrı'ya inanmaktadır. Fakat ütopyada Tanrı *Mithra*'yı bireyler dilediği gibi özgürce tasavvur edebilmektedir. Bu da *Güneş Ülkesi* ve *Yeni Atlantis* gibi ütopyaların tersi bir durum olduğunu gösterir.

Distopyalarda ise yaşayan halk iktidarın kontrolü altındadır. Çünkü iktidarın devamlılığı için toplum her yönüyle kontrol altına alınmalıdır. Bu nedenle bireyin nesneler bütünlüğü tamamen manipüle edilir. Özellikle bu durum toplumun din ve Tanrı tasavvurlarını da etkilemiştir. Örneğin Orwell'in *1984*'ü ile Zamyatin'in *Biz*'i gibi sosyalist distopyalarda herhangi bir dini anlayış devletin önüne geçemez. Çünkü bu tür eserlerde devletin dinin yerine geçtiği görülmektedir. Ayrıca iktidarın başındaki kişi de bir Tanrı gibi gösterilmektedir. Nitekim *1984*'teki *Big Brother* halk tarafından her şeyi gören, duyan ve müdahale eden bir anlayışta tasavvur edilir. *Biz* adlı eserde de bireyler camdan yapılmış saydam evlerde ıskık açık bir şekilde kalmak zorundadır. Çünkü iktidarda olan *Velinimet*'in Tanrı gibi sürekli denetim altında tutmak istediği görülmektedir. Aynı zamanda bu distopyalarda devletin kutladığı milli bayram ve etkinlikler eski dini ritüellerin bozulmuş halleridir. Örneğin *Biz* adlı distopyada devletin kutladığı bayramlarla eski dinlerin ritüelleri karşılaştırılır. Bunun sonucunda *Tek Devlet*'in tek mutlak din olduğu ifade edildiği görülmektedir. Bu da distopyalardaki iktidarın seküler bir din oluşturmak istediğini göstermektedir. Ayrıca bireyin diğer dinlere giden bütün nesneler bütünlüğünün de iktidarcaya kapatıldığı görülmektedir. Örneğin *1984*'te *yenisöylem* ile oluşturulan dilde yapılan değişimler bunu amaçlamaktadır. *Aldous Huxley*'in *Cesur Yeni Dünya* gibi distopyalarda ise

endüstri ve sanayileşmeye karşı bir düşünce hâkimdir. Bu nedenle eserdeki din endüstrinin kendisidir. Gerçek hayatta yaşamış olan *Henry Ford* adlı bir girişimcinin Hz. İsa'nın yerine geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu eserde sosyalist distopyalarla benzer şekilde devletin karşısında duran her dini tasavvur engellenmektedir.

Muhafazakâr distopyalarda ise herhangi bir din iktidarca mutlak hakikat olarak kabul edilir. Bu tür distopyalarda iktidar diğer dinlere yaşam hakkı tanımaz. Çalışmamızda örnek verdiğimiz *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde iktidar Hristiyanlığın Protestanlık mezhebini kabul etmektedir. Ancak yönetim püriten anlayışı benimsediğinden eserde geleneksel bir din tasavvuru hâkimdir. Hatta eserde kendi dinlerinin farklı mezheplerine dahi yaşam hakkı tanınmadığı görülmektedir. Bu nedenle Kitab-ı Mukaddes'in yalnızca bir yorumuna göre hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Nesneler bütünlüğündeki her unsur da bu dini yoruma göre şekillendirilmiştir. Toplumun her kesimi bu anlayışın benimsenmesi için baskılanır. Bu dini anlayışın getirdiği sistem nedeniyle eserde ataerkil bir düzenin olduğu görülmektedir. Bu nedenle Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*'nü kadın bakış açısıyla aktarmayı tercih ettiğini düşünmekteyiz. Çünkü eserde yaşam hakkı en çok engellenen kadınlar olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Elif. *İbn Sînâ Felsefesinde Ortak Duyu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

Adam, Baki. “Dinler Tarihine Giriş”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Aktan, Coşkun Can. “Patolojik Meritokrasi: Distopya’ya Dönüşen Bir İmkansız İdeal”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 10/26 (2021): 10-29. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.863553>.

Akyüz, Yakup. “Aristophanes’in Eserlerinde Sokrates’in Sofizmi”. *Felsefe Dünyası*. 63 (15 Temmuz 2016): 234-255.

Akyüz, Yakup. “Korku Ütopyalarında Din Algısı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/37 (01 Şubat 2014): 71-94.

Akyüz, Yakup. *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Altuntaş, Mehmet Gökhan. *Distopya ve Özel Alan*. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Aristophanes. *Kadın Mebuslar*. Çev. Erman Gören - Eser Yavuz. 1. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Aristoteles. *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. 2. Bs. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.

Aristoteles. *Ruh Üzerine*. Çev. Zeki Özcan. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2018.

Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 / Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. 1. Bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.

Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sokrates Öncesi ve Yunan Felsefesi*. 8. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Atasoy, Emrah. “Ütopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. 2020.

Atwood, Margaret. *Damızlık Kızın Öyküsü*. Çev. Özcan Kabakçıoğlu - Sevinç Altınçekiç. İstanbul: Doğan Kitap, 2020.

Aydın, Aysun. “Merleau-Ponty’nin Bedenlenme Fenomenolojisi Bilinç ve Beden Bütünlüğü”. *Kilikya Felsefe Dergisi*. 1 (2020): 77-90.

Aydın, Aysun. “Yaşayan Deneyim – John Dewey ve Maurice Merleau-Ponty”. *Maurice Merleau-Ponty Cogito*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Bacon, Francis. *Yeni Atlantis*. Çev. Hamit Dereli. İstanbul: Maarif Basımevi, 1990.

Bağce, H Emre - Öztürk, Armağan. “Aristoteles versus Hegel: Antik Bilgeliliğin Çarpıtılması Üzerine Notlar”. 51-52 (2008): 24.

Barnes, Jonathan. *Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. Çev. Hüsen Portakal. İstanbul: Cem Yayınevi, 2004.

Basso, Frederic - Krpan, Dario. *Utopian Impulse: An Individual-differences Approach to Transformative Social Change*. 2020. <https://doi.org/10.31234/osf.io/nvm2j>.

Bauman, Zygmunt. *Özgürlük*. Çev. Kübra Eren. 1. Bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Bellah, Robert N. “Civil Religion in America”. *Daedalus* 96/1 (1967): 1-21.

Berger, John. *Görme Biçimleri*. Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

Bıçak, Ayhan. *Felsefenin Kuruluşu*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

Boyacı, Nihal Petek. “Platon’un İdeal Toplum Modelinde Köleler/Kölelik”. *Kilikya Felsefe Dergisi*. 1 (25 Ekim 2014): 41-51.

Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. Çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.

Burkaz, Vildan. *Aristoteles’te Algı Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Büyüköztürk, Şener - Aygün, Özcan - Çakmak, Ebru Kılıç - Karadeniz, Şirin. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2013.

Bynum, Terrell Ward. “A New Look at Aristotle’s Theory of Perception”. *History of Philosophy Quarterly* 4/2 (1987): 163-178.

Campanella, Thomasso. *Güneş Ülkesi*. Çev. Vedat Günyol - Haydar Kazgan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994.

Capelle, Wilhelm. *Sokrates'ten Önce Felsefe I*. Çev. Oğuz Özügöl. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1994.

Carman, Taylor. *Merleau-Ponty*. 1st edition. London ; New York: Routledge, 2008.

Cengiz, Emine. “Zamyatin’in ‘Biz’ (Mıy) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/4 (2021): 259-274. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.973479>.

Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2015.

Cevizci, Ahmet. *Metafiziğe Giriş*. 1. Bs. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.

Cioran, Emil Michel. *Tarih ve Ütopya*. Çev. Haldun Bayrı. 6. Bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

Claeys, Gregory. *Dystopia: A Natural History*. 1. Bs. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2017.

Craig, Edward, ed. *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. 1. Bs. London and New York: Routledge, 2005.

Çıvgın, Ayşe Gül. “Platon’un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2018).

Çörekçioğlu, Hakan. “Biz ve Cesur Yeni Dünya’da İlkencilik”. *Folklor/Edebiyat* 22/86 (01 Mayıs 2016): 93-108.

Çubukçu, İbrahim Agah. “Türk Filozofu Farabi’nin Din Felsefesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1-4 (1966): 67-82.

De Bary, Philip, *Thomas Reid and Scepticism*. London: Routledge, 2002.

Demir, İpek. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Distopik Romanlarının Kurumsal Analizi ve Tematik Çerçevesi (1990-2019)*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Direk, Zeynep. *Çağdaş Kıta Felsefesi Bergson’dan Derrida’ya*. 2. Bs. Ankara: Fol Kitap, 2021.

“Diyanet İşleri Başkanlığı”. Erişim: 21 Kasım 2021.
<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'raf-suresi/978/24-25-ayet-tefsiri>.

Doğan, Neslihan - Kilikya Felsefe Dergisi. “İki Farklı Evren Tasarımı: Platon ve Aristoteles’te Bilim”. *Kilikya Felsefe Dergisi / Cilicia Journal of Philosophy* 8/1 (2021): 83-99. <https://doi.org/10.5840/kilikya2021816>.

Düşgün, Umut. “Tayfun Pirselimoglu’nun ‘Olası’ Distopyası: Şehrin Kuleleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36/2 (30 Aralık 2019): 336-351. <https://doi.org/10.32600/huefd.498864>.

Eaton, Gai. *Tanrı’yı Hatırlamak*. Çev. Salime Leyla Gürkan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Eliade, Mircea. *Avustralya Dinleri*. Çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.

Elmas, Büşra. “Hristiyanlığın İlk Dönemlerinde Milenyalizm Meselesi”. 2020. 25.

Emel, Koç. “Görünüş ve Gerçeklik”. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (Yayınlanmıyor)* 15/0 (1994): 235-243. https://doi.org/10.1501/Felsbol_0000000130.

Farabi. *İdeal Devlet*. Çev. Ahmet Arslan. 4. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Fırlı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. 3. Bs. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014.

Gaspıralı, İsmail. *Gaspıralı Roman ve Hikayeleri Seçilmiş Eserleri 1*. Ed. Yavuz Akpınar - N. Muradov Orak. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Güngör, Ali İsmail. “Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri”. *Dini Araştırmalar* 7/21 (2005): 7-26.

Hayta, Akif. “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (01 Aralık 2010): 39-77.

Hick, John. *İnançların Gökkuşağı: Dinsel Çoğulculuk Eleştirel Diyaloglar*. Çev. Mahmut Aydın. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Hökelekli, Hayati. “Duyu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1994.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/duyu>.

Hökelekli, Hayati. “İdrak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2000.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/idrak>.

Husik, Isaac. *A History of Mediaeval Jewish Philosophy*. New York: Macmillan Company, 1916.

Huxley, Aldous. *Cesur Yeni Dünya*. Çev. Ümit Tosun. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

İzmirli, İsmail. *Yeni İlmi Kelam*. Ankara: Umran Yayınları, 1981.

Jones, W. J. *Hermeneutical Approaches in Psychology of Religion*. Ed. Jacob Adrianus Belzen. Amsterdam: Rodopi, 1997.

Kane, Robert. *A Contemporary Introduction to Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Kaplan, Mehmet - Enginün, İnci - Emil, Birol. “Namık Kemal”. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*. 2. Bs. 2. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993.

Kara, Özlem. *Thomas Reid’in Algı Teorisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Kaya, Asım. “Arthur O. Lovejoy’un “Büyük Varlık Zinciri”nin Kökeni ve Batı Düşüncesindeki İzdüşümleri”. *Felsefe Arkivi* 0/57 (2022): 39-62.
<https://doi.org/10.26650/arcp.1174687>

Kılıç, Elife. “Platon’un Devlet Diyalogu Bağlamında Eğitim Anlayışı”. *Felsefe Arkivi*. 45 (2019): 67-84.

Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.

Kitab-ı Mukaddes. 21 Kasım 2021. <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%203>.

Koçak, Dilek Özhan. *Bir Toplum Eleştirisi Olarak Bilimkurgu Edebiyatında Karşı-Ütopya: Biz, Cesur Yeni Dünya, Bindokuzyüzkeskendört*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Köktürk, Milay. *Devlet ve Siyaset Eleştirel Yazılar 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Kranz, Walther. *Antik Felsefe*. Çev. Suad Y. Baydur. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1984.

Kumar, Krishan. *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. Çev. Ali Galip. 1. Bs. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2006.

Kumar, Krishan. *Ütopyacılık*. Çev. Ali Somel. 1. Bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

Kurtyılmaz, Deniz. *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.

Landes, Richard, ed. *Encyclopedia of Millennialism and Millennial Movements*. 1st edition. New York: Routledge, 2000.

Levitas, Ruth. *The Concept of Utopia*. Bern: Peter Lang, 2010.

Manuel, Frank E. - Manuel, Fritzie P. *Utopian Thought in the Western World*. 7. Bs. Cambridge: The Belknap Press Of Harvard University Press, 1979.

Merleau-Ponty, Maurice. *Algılanan Dünya*. Çev. Ömer Aygün. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Mill, John Stuart. *Perception and the External World*. Ed. R. J. Hirst. New York: The Macmillan Company, 1965.

Mitchell, Stephen. *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar Bir Bütünleşme*. Çev. Gülenbaht Algaç - İrem Anlı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.

More, Thomas. *Utopia*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol - Mina Urgan. 26. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Murphy, James Bernard. "Nature, Custom, and Stipulation in Law and Jurisprudence". *The Review of Metaphysics* 43/4 (1990): 751-790.

Nesefi, Ebu'l-Muin en-. *Tevhidin Esasları*. Çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Neydim, Necdet - Polatel, Ali. "Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel gelişimi; Çevirilerinin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar". *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*. 12 (2020): 53-75. <https://doi.org/10.26650/iujts.2020.12.0004>.

North, Gary. *Millennialism and Social Theory*. Tyler, Tex: Institute for Christian Economics, 1990.

Orwell, George. 1984. Çev. Celal Üster. İstanbul: Can Yayınları, 2018.

Öner, Emine Saadet. *Augustinus'un Tanrı Devleti*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Özgül, Metin. “Bir Ütopya Taslağı: Hayât-ı Muhayyel”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 1998.

Özgün, Cengiz - Uluçakar, Mustafa. “Platon ile Fârâbî'nin Devlet Anlayışlarının Günümüz Siyaset Perspektifinden Karşılaştırılması”. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences* 3/1 (2020): 1-16.

Pala, Hikmet. *Ütopyalar Tarihi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.

Parlak, Nizamettin. “İsmail Gaspıralı'nın Darürrahat Müslümanları Adlı Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (26 Temmuz 2015): 141-160.

Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyyüpoğlu - M. Ali Cimcoz. 33. Bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Platon. *Diyaloglar*. Çev. Teoman Aktürel. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.

Platon. *Phaidon Ruh Üzerine Humanitas Yunan ve Latin Klasikleri*. Çev. Nazile Kalaycı. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.

Prout, Tracy A. “Do image of God and attachment to God moderate the effects of object relations on recovery among outpatients with schizophrenia -spectrum disorders?” *ETD Collection for Fordham University*. 01 Ocak 2009. 1-154.

Reid, Thomas. *An Inquiry into the Human Mind*. Cupar: R.Tullis, 1823.

Riot-Sarcey, Michéle - Bouchet, Thomas - Picon, Antoine. *Ütopyalar Sözlüğü*. Çev. Turhan Ilgaz. 1. Bs. Sel Yayıncılık, 2013.

Rysiew, Patrick. “Thomas Reid on Language”. Erişim 02.12.2022, <http://web.uvic.ca>.

Schuon, Frithjof. *İslam'ı Anlamak*. Çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.

Spurr, John. *English Puritanism, 1603-1689*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 1998.

Şenel, Alaeddin. *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1970.

Şenel, Cahid. *Yeni Eflatunculuğun İslam Felsefesine Yansımaları*. Dergah Yayınları, 2018.

Şimşek, İsmail. *Ataizmden Ateizme Tanrı ve Yanılgılar*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2020.

Şimşek, İsmail. *Düşünce Tarihinde Tanrı'nın Özgürlüğü Sorunu*. Ankara: Elis Yayınları, 2017.

Tandaçgüneş, Nilnur. *Ütopya Antikçağ'dan Günümüze "Muthuluk Vaadi"*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.

The Utopia Reader. Thk. Gregory Claeys - ve Lyman Tower Sargent. New York University Press, 1999.

Topaloğlu, Fatih. "Dinî Tecrübeyi 'Yaşamayan Bilmez' mi? (Wayne Proudfoot'un Dinî Tecrübenin İncelenmesini Süjeye İndirgeyen Metodu Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16/2 (10 Nisan 2013): 69-76.

Tüysüz, Dilan. "Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği". *Yedi*. 25 (2021): 37-50. <https://doi.org/10.17484/yedi.793786>.

Üretmen, Pınar K. "Distopyalar: Foucault'nun İktidar Kavramının ve Agamben'in Olağanüstü Hal Açılımının Distopik Anlatılardaki İzdüşümleri". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. 2020.

Waardenburg, Jacques. "Mesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesih>.

Walvoord, John F. *The Millennial Kingdom*. Michigan: Zondervan Publishing, 1983.

Weber, Timothy P. “Millennialism”. *The Oxford Handbook of Eschatology*. Ed. Jerry L. Walls. Oxford: Oxford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195170498.001.0001>.

Williams, Peter W. *America’s Religions*. Chicago: University of Illinois Press, 1998.

Yıldızdöken, Çiğdem. “Platon Bağlamında Varlıktan Bilgiye Giden Yol”. *Journal of International Social Research* 10/50 (2017): 441-450. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1677>.

Yumuşak, Firdevs Canbaz. “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”. *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2012. 24.

Yürek, Hasan. “Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın ‘Rüya’ları”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 13/2 (2013): 249-263.

Zahavi, Dan. “Yönelimsellik ve Bilinç”. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 22 (2014): 167-182. <https://doi.org/10.20981/kuufefd.16727>.

Zamyatin, Yevgeni. *Biz*. Çev. Füsun Tülek. 7. Bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.